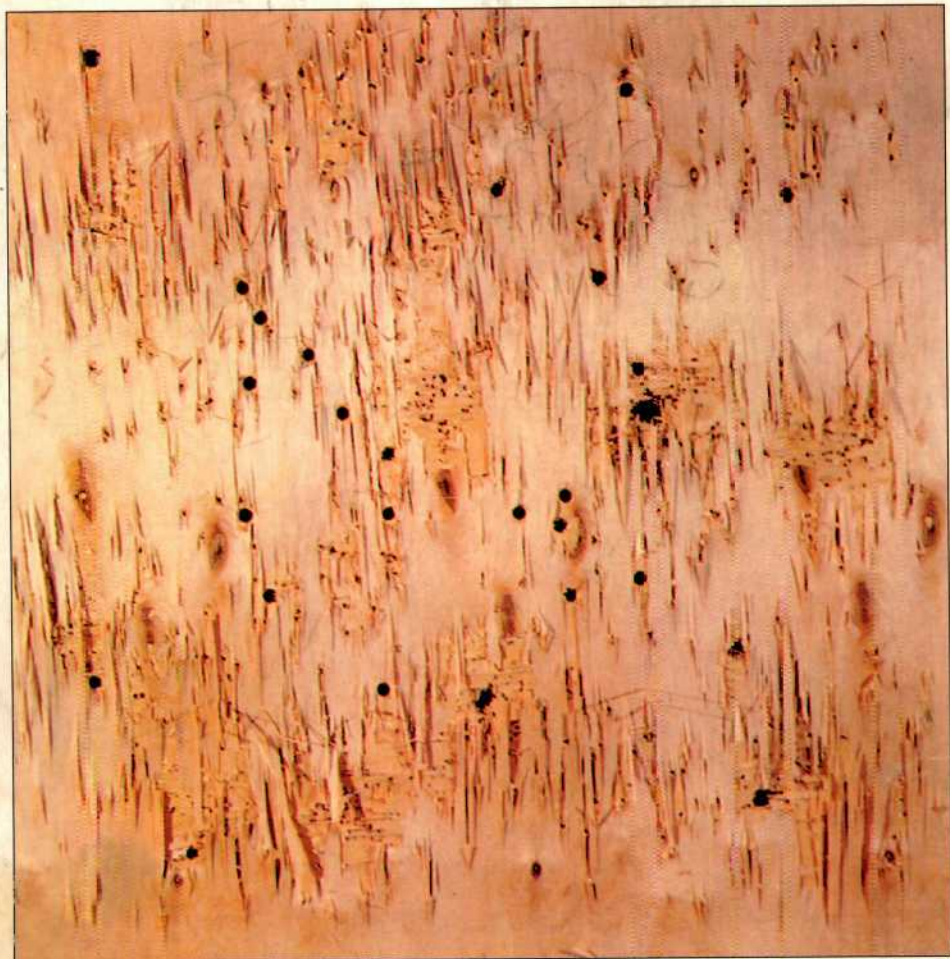

Vikerkaar

7/1999

LOOMIS- JA KANGELASMÜÜDID UUES PROOSAS: Kaur Kenderi “Yuppiejumal” ja **Kerttu Rakke** “Kalevipoeg”. Kuhu viib globaliseerumine? **Rein Raud** anarhiast ja vastutusest; **Aap Neljas** tsivilisatsioonide konfliktist ja maailmatsivilisatsioonist; **Václav Havel** rahvusriigi tulevikust; **Zygmunt Bauman**: kas globaliseerumissõda saab olla inimnäoline; **Sven Mikser** **George Sorosist**. **Lauri Sommer Pascalist** ja **Kierkegaardist**; **Mark Tamme** raamatuülevaade Pariisist. **Heie Treier** Veneetsia biennaalist. ■

Vikerkaar

Eesti Kirjanike Liidu ajakiri. Ilmub alates 1986. a. juulist. 13. aastakäik.
Juuli, 1999. Nr. 7.

SISUKORD

Indrek Hirv **kord kandnud rinnus...* 1
Kaur Kender *Yuppiejumal* 2
Kerttu Rakke *Kalevipoeg* 28

Heie Treier *Kõik on võimalik* 69

Rein Raud *Anarhia ja vastutus* 72
Aap Neljas *Tsivilisatsioonide konflikt ja maailmatsivilisatsioon* 82

Aken

Václav Havel *Kosovo ja rahvusrügi lõpp* 89

Intervjuu

Kas globaliseerumissõda saab olla

inimnäoline? *Usutlus Zygmunt Baumaniga* 94

Vaatenurk

Sven Mikser *Turg või demokraatia* 103
Jaanus Adamson *Kas võtta suhu või mitte* 108

Tauno Vahter *Teateid tegelikkusest...* 114
Maima Grinberga *See alistamatu läti luule* 116

Lauri Sommer *Kaks kuu viibinud sõpra* 118

Kaleidoskoop

Marek Tamm *Pariisi kiri* 123

Kujundus: Jüri Kaarma

© "Vikerkaar" 1999.

Esikaanel:

Peeter Pere. Positsioonid MZ108-04.
Makarov. Parabellum. Vineer, tuli, püssirohi, kuulid. 190x120x4 cm. 1999.

Tagakaanel üleval:

Louise Bourgeois. Torso. Tekstiil. 30,4x63,5x38,1 cm. 1996.

Tagakaanel all:

Louise Bourgeois. Miks sa nii kaugele jooksid? Tekstiil. 25,4x33x25,4 cm. 1999.

INDREK HIRV

kord kandnud rinnus kleepjat tõrva
ja siiski mäginud – kui pilgates öö kõrva
tuimmusta pimedusse hüüdnud armusõnu –
ning naernud: oleks mõnu
täis jääda pimeduse raskest loksest

täis luhtund lootusi olnd taevas
kui kustund tähti – samas suutmatuse vaevas
maa oianud – veel vaevalt mäletades valgust –
kui viimaks päeva algust
kahk taevas ennustas ma hüüdsin nõnda:

ei – siiski valgust! – olgu hõre
mu mõistus – olgu taevas endistviisi tõre
kuid hele olgu! – ainus sügavus on selgus –
ning päevapelgus
vaid väsind lapse tänamatu nutt

KAUR KENDER

YUPPIEJUMAL*

Esimene peatükk

* * *

Alguses ei olnud mu laual midagi. Laua all oli tühi sahtlikapp ja laes laua kohal oli auk, kuhu, nagu hiljem selgus, sai sobitatud lühter. “Tooge mulle lamp!” hüüdsin ettetuppa. Lamp toodi.

See oli mõni aeg tagasi.

Kõik on valmis, kõik on planeeritud. Kõige olulisem: kõik on tehtud. Ma ei pea enam midagi tegema. Süsteem toimib iseenesest. Mina ainult vaatan ja naudin. Hämmastav, võiks öelda, kuidas selline asi mulle meeldib.

David Almighty pilt oli viimane asi, mille ma üles riputasin. Otse oma laua kohale. Ma tean, et meis on midagi sarnast. Ma tean, et see miski paistab välja. Kui mul oleks poeg, paneksin tema pildi ka sinna. Nii paneksingi: mina, poeg ja David Almighty. Väga lõbus oleks. Paraku mul ei ole poega. Siin ja praegu. Ja ega David Almighty järele ka otsest vajadust ei ole, kuid teatud klientidel on lihtsalt kergem leppida mõttega, et teatud lahendused, mida neile pakutakse, on kuskil mujal kellegi suure ja kauge poolt loodud. David Almightyle omistatakse palju selliseid tegusid, mis tegelikult on minu tehtud. Aga las inimesed räägivad.

Nüüd on jäänud veel ainult nimetamine. Ise ma ei viitsi. Ma lasen hoopis tal nimetada. Aga enne kui ta nimetama hakkab, on üks asi veel ees.

Kohe ta küsib.

*Katkend peatselt ilmuvast romaanist.

“Kes minu kabinetti veel tuleb?” küsin lõpuks. Asjad on lahti pakitud, kõik on tehtud, aga ta pole mulle ikka veel öelnud. Ega’s mina pea ometi üksinda jääma! Ta on ise kogu aeg korrutanud, et loominguline töö on dialoog. Mis ma pean siis üksi dialoogi pidama?

“Maga, maga täna rahulikult, sest juba homme on sul kaaslane,” ütleb ta naeratades ja oma kullast Rolexit sügades.

Kui ta istub, toetab ta alati käe lauale nii, et pintsakuvarrukas natuke ülespoole nihkub ja paljastab Rolexit ning ka kiiskavvalge pluusi manseti, mida ehib opaaliga nõõp. Nii poos kui kell on täpselt samasugused nagu David Allmightyl sellel fotol, mis ripub seinal otse ta tooli kohal. Kas ta harjutab neid poose?

“Hakka sealt kastist neid toimikuid välja tõstma... siin on paber... pane neile igäühele nimi seljale...”

Ma ei saa aru. Küsin: “Mis nimi?”

“Nimi,” vastab ta, “originaalne nimi. Ma ei taha, et mul oleksid riivlis “Kirjad sisse”, “Kirjad välja”, arved, tellimused, lepingud. Ma tahan, et igal kaustal oleks päris oma nimi. Nimi, mis ei kirjeldaks, mis ta on, vaid avaks tema tõelise sisemise loomuse, olemuse.”

“No kasuta oma halle ajurakukesi,” ütleb ta naeratades.

Kas see on test? Kas ta tahab proovida mu loomingulisust? Halle ajurakukesi!? Ta on hakanud Hercule Poirot’ d vaatama. Üks klient ütles mulle kord, et situ seeni, mees, selle eest sulle makstaksegi. Ega too siin ka midagi muud ei öelnud. Ainult sõnastas vähe libedamalt. Mis ma selle “Kirjad sisse” toimiku nimeks pakun? Pidin ma siia tulema? Miks ma siia tulin? Mida ma talt tahtsin? Midagi tahtsin? Kas tahtsin? Või tegin niisama asja? Ülemuste juurde niisama asja on väga ohtlik teha. Nad teevad sulle kohe ise asja. Ja sa ei saa püsti tõusta ja öelda: mees, situ ise seeni. Ei saa. Sulle makstakse. Nii, see on “Kirjad sisse”.

“Ilmutused?” pakun.

“Ilmutused!” Ta hüppab toolil. “Just! Ilmutused! Need nad on. Ilmutused asjadest, millest meil muidu vähimatki aimu ei oleks! Ilmutused, mis räägivad asjadest, mis hakkavad juhtuma, mis on alles sündimas. Asjadest, mis on alles kellegi peas! Väga hea!”

Sellega vedas. Vaatan toimikuid. Varem ma arvasin, et need on kiir-
kõitjad. Ema vähemalt kutsus neid nii. Aga siin räägivad kõik toimi-
kutest. Ja kõik vaatavad X-faile. Kas see on juhus või kokkusattumus?

Ta nohiseb natuke aega rahulolevalt ja hüppab siis püsti: "Ilmutu-
sed! Just!"

Just! hüüan ma mõttes nagu tema. Meelde tuli. Ma tahtsin teada,
kes minu kabinetti minu vastu istuma tuleb. Ma ei taha üksi olla. Na-
gu ta ise on öelnud, on loominguiline töö dialoog. Aga dialoogi pida-
miseks on vaja kahte inimest. Ma ei jaks kogu aeg emale helistada ja
oma asjadest rääkida. Ma tahan kolleegi. Kaaslast. Kedagi, kes oleks
seltsiks. Kes kommenteeriks. Arvustaks. Toetaks. Ja vastutaks koos
minuga. Aga ma vist küsisin talt juba. Või ei küsinud?

"See toimik anna siia," ütleb ta. Vaatan ta pilku, mis vaatab mu kätt,
mis hoiab ühte toimikut, mis tundub raskem kui eelmised.

"Seda toimikut ei ole vaja nimetada. Seda toimikut ei tohi vaadata.
See toimik... Selle toimiku olemasolu on parem isegi unustada ..."

Ta paneb toimiku oma laua alumisse suurde sahtlisse. Mida ma
tahtsin talle öelda? Kuradi toimikud. Võtan kastist järgmise. Lappan
lehti. Lepingud. Pakuks nimeks "Vikerkaar"?

Uks läheb lahti.

* * *

Siin kabinetis on kõik alati tavaline. Kõik on paigas. Boss on oma laua
taga. Teine idiot sekeldab põrandal kaustadega. Ma ei viitsi. Aken.
Võtan lonksu espressot ja vaatan.

Kontori aknast paistab linn. Mitte tänav või teine, paar maja ja puu,
vaid linn. Ma käisin korra maal. Kohutav. Maad eristab linnast raha.
Õigemini raha puudumine.

Espresso on natuke jahtunud. Ka espresso puudumine eristab linna
maast. Maal ei ole ei külma, ei kuuma espressot. On ainult 25 aastat
vana lahustuv kohv. Ma kahtlustan, et kui ma veel kord peaksin maale
sattuma, siis pean jälle lahustuvat kohvi jooma.

Mulle meeldib espresso. Topelt. Mulle ei meeldi raha. Aga mina ei
ole raha välja mõelnud. Raha oli juba siin, kui mina tulin. Ja ma olen

õppinud raha armastama. Ma armastan raha. Nii seda konkreetset, mis mul on, kui ka seda ülejäänut, mis olemas on.

Küsimus ongi selles, kuidas saada raha. Raha vastab teistele küsimustele ise. Näiteks: kuidas võita sõpru ja mõjutada inimesi? Vastus? Kolm korda võite arvata. Siin selles ümbrikus teile väike abi otsustamiseks.

Ma tean kindlalt, et ma ei lase asjadel niimoodi jääda. Ma teen sõnadega raha. See on suurim and, mis olla saab. Minu sõnad on nagu rahategemise DNA mudel.

See on selline vahetuskaup. Minult sõna, sõna valgustab, sinult raha. Valgustuse eest. Kõik rahul?

Kliendid maksavad. Miks nad ei peakski? Kui kliendil natukenegi õnne on, saab ta reklaami, mis valgustab tarbijat, ja tarbija, nagu auto tulevihku sattunud jännes, tormab endal või südame välja, et reklaamitavat saada.

Mingis mõttes on lagi käes. Ma tunnen, et olen valmis millekski suuremaks. Küsimus on aga rahas. Ja ajas. Ma ei saa siin selles kontoris lõpmatuseni lolli mängida. Seleta ja selgita, jutusta ja juhenda, peedista ja peta. Mitte ühegi tegevuse vastu pole mul eraldi võetuna midagi. Küsimus on selles, et kelle jaoks, millise raha eest. Lagi on madal. Kohv on külm. Linn... Linn on minu.

Kõik on minu, varem või hiljem. Ma arvan, et varem. Varem on parem. Rohkem on parem. Väike on ilus, ütlevad ainult need, kes põevad. Suur *rules*.

Ma ei ole kunagi mõistnud väidet, et elada on võimalik põhimõtte järgi "Üks kõigi, kõik ühe eest". On ainult üks võimalus, kuidas mina seda motot mõistan: Üks (mina) saab raha kõigi eest (st kõigi osad endale) ja kõik (teised, ülejäänud) ühe eest (jagavad omavahel selle, mis tegelikult oleks pidanud saama ühele). See tähendab, et vahe peab olema väga suur. Umbes miljon ühe vastu, või midagi sellist.

Aga see ei ole sellepärast nii, et mina oleksin selle nii seadnud! Kaugeltki mitte! See on seepärast nii, et asjad on lihtsalt nii. Ja miski peab motiveerima. Raha ju tegelikult ei motiveeri. Ma ajan seda rahajuttu selleks, et midagi rääkida. See on see, mida inimesed usuvad. See on see, mida inimesed ootavad. See on see, mis laseb inimestel mõista. Peab ju olema millestki kinni hakata, kui tegelikke motiive ei oska

aimatagi.

Ma olen täna külmavereline. Ilmselt jahtunud espressost.

Keegi vaatab mind. Keeran ringi. Muidugi. Mõlemad vahivad. Mi-da see idiot seal põrandal nende kaustadega sekeldab? Nad on tege-likult väga sarnased. See on täpselt nagu selle suust kukkunud. Vahe on ainult kvaliteedis. Kui ühel on kullast Rolex, siis teisel on kuldne Rolex.

Teine peatükk

Eva

See, mis tuleb, tuleb niikuinii. Ma ei saa midagi teha. Kõik on juba tehtud. Kõik oli tehtud juba alguses.

Mina nägin neid kahte esimest korda sellel õhtul, kui läksin oma uut tööandjat kohtama. Üks, see tähendab et Mada, istus põrandal ja tegeles mingite kaustadega, ja teine, Siffer, seisis akna juures, jõi kohvi ja sõrmitses hajameelselt raha. Mäletan, et just nii ma mõtlesin. Üks ja teine. Siis ma ju nimesid veel ei teadnud. Jaffa, nagu kõik minu uut tööandjat kutsusid, ajas nad muidugi kohe toast välja. Miks ma isegi praegu nüüd siin mõtlen, et nägin *neid kahte*? Nad ei ole ju need kaks. Pole kunagi olnud. Ja isegi kui oleksid kunagi olnud, siis ei oleks nad enam. Tegelikult, siis nad olid. Ja on minu jaoks praegu ka. Aga Jaffat olin ma näinud ka varem.

Õhtu oli vihmane ja niiske. Mäletan veel, et küsisin, kuidas ma teiste juuresolekul teda kutsuma pean, ja ta ütles, et nii omavahel kui ka teiste ees ikka: Jaffa. Ja ta rääkis mulle loo.

Keset Aafrika kuumust ajab neegriätt ennast vaevaliselt kepi najal püsti. Ta tõstab väriseva käe, et kaitsta kortsudest ümbritsetud silmi seniidis valvava päikese eest. Ätt uurib pingsalt silmapiiri ja hakkab äkki ilma mingi hoiatuseta omaette ümismema: Hmmaaa, hmmaaa, kghammaaa... Äti selja taga on apelsiniistandus. Noored mehed, kuuldes üminat, mida tuul vaevukuuldavate puhangutena üle välja kannab, ajavad selja sirgu ja silmitsevad silmapiiri. Vanamees tõstab järsku kepi ja hüüab: "Boge laymayese! Boge laymayese!"

Ma küsisin, et mis see tähendab ja kas ma võin ta põlve pealt istu-

mast ära tulla, sest ta jalg võib ära surra. Ta lubas mul lauale heita. Pikali. Vahtisin laes olevat auku.

Mehed vinnasid oma apelsinikorvid õlale ja asusid kogunema vanamehe juurde. Kuigi silmapiirilt midagi ei paistnud, oli äti pilk fikseeritud ühte kindlasse punkti ja ta jätkas boge laymayese, boge laymayese kordamist, nüüd juba vaikselt pominal. Viimasedki mehed, need, kes olid töötanud istanduse kaugeimais servades, olid jõudnud vanamehe juurde. Boge laymayese? küsisid nad varem saabunuilt. Need noogutasid ja vaatasid mõistaandvalt äti suunas.

Ätt õõtsutas ennast kepi najal edasi-tagasi. Aeg möödus. Kui palju täpselt, ei tea keegi. Ainus kell, mis oli lähemal kui 1000 miili, seisis juba kolmandat aastat. Ta mehhanismil polnud midagi viga, kuid see nooremapoolne neeger, kes kella ehtena kaelas kandis, ei laskunud iial nii madalale, et oleks oma talismani osasid hakanud väänama. Nii oli kell üles keeramata. Kuid ootamine ei valmistanud kellelegi piina. Kõik olid kindlad, et boge laymayese. Ja aeg seisis.

Siis koputati uksele. Tulin laua pealt maha ja Jaffa hüüdis: sisse. Kui ma praegu järele mõtlen, siis oli see ainus kord, kus ma kuulsin, et ta toa uksele koputati. Sisse astus see, kes enne oli põrandal kaustikuid näppinud, ja küsis, et kes temaga kabinetti jagama hakkab. Ja Jaffa viipas minu poole: Tema võib-olla. Vat mis värk, mõtlesin. Siis ma vaatasin teda põhjalikult. Nüüd ma vaatan teda lähemalt. Nüüd ma tean. Oleksin siis teadnud, poleks vaadanudki. Natuke häbi.

Ma pidin jälle laua peale pikali viskama, aru saamata, miks, ja Jaffa keeras ukse lukku ja tuli istus minu vastu, jälle rääkides.

Nüüd olid ka juba viimased kahtlejad kindlad, et tegu ei ole üksiku tiirutava raisakotkaga, vaid lennukiga. Vanemad mehed noogutasid nooremate poole ilmega, mis ütles: me ju teadsime, et boge laymayese. Ätt oli vait jäänud ja seisis kangestunult. Tema ilme, mida ta enne lennuki ilmumist oli pidevalt kontrollinud, et sisendada hõimuliikmetele usku, peegeldas vanas hinges pesitsevat teadmatust. Ja hirmu selle teadmatuse ees...

Sel hetkel, kui lennuki rattad kõrbepinda puutusid, hüüdsid kõik kooris: boge aykotasi!

Boge aykotasi! Boge aykotasi! kõlas viimast korda siis, kui lennukist oli välja astunud Valge Mees. Valge Mees ei naeratanud. Ma ei tea,

võib-olla keegi ei oodanudki naeratust, kuid selle puudumine oli ikkagi silmanähtav. Mehed taandusid äti ümbert. Valge Mees astus äti poole. Ätt libistas käega üle kaelas rippuvate helmeste, haaras kepi tugevamini pihku ja astus Valgele Mehele sammu vastu. Kui nende vahele oli jäänud umbes viis meetrit, jäi Valge Mees seisma ja silmitses mahapandud apelsinikorve. Neegrid lõpetasid viimase kui sosina. Valge Mees kortsutas kulmu ja näis nagu midagi arvutavat. Lõpuks tõstis ta pea, vaatas otse vana neegri silmadesse ja viipas sõnagi lausumata korvile, mis asus vanamehest sammu kaugusel vasakul. Ätt, pööramata pilku võõralt, kobas käega korvis ja võttis sealt ühe apelsini. Liigutusega, mis oli kerge nagu noorukil ja mille energia tundus ätti ennastki üllatavat, viskas ta apelsini Valgele Mehele. Neegrid jälgisid hinge kinni pidades, kuidas apelsin nagu väike päike kõrge kaarega lendas. Valge Mees püüdis apelsini lennult, silmitses seda korra, ajas pea kuklasse, tõstis apelsini suu kohale ja pigistas nii, et tema võimsa kämbla liigesed raksatasid. Apelsinimahla joad lendasid igale poole ja hetkeks näis, et Valge Mees seisab kõrbes keset tuhandet väikest vikerkaart. Mahl jooksis talle sõrmede vahelt otse suhu. Ta kõrisõlm peksles ahnelt. Siis pani ta silmad kinni, lasi käed alla ja tardus. Jälle seisis aeg.

Valge mehe haare lõdvenes viimaks. Apelsin potsatas kõrbeliivale. Valge mees nagu võpatas, avas silmad, vaatas ätile otsa ja noogutas nii napilt, et ainult ätt liigutuse tabas.

“Del Monte man said yes!!!” karjatas ätt ja kukkus surnult maha. Kepp, mille ta oli toetudes liiva sisse vajutanud, jäi püsti. Kepi vari oli nii lühike, et mingist päikesekella leiutamisest ei saanud neil laiuskraadidel juttugi olla.

Ma küsisin, et mida see tähendab. Ta ütles, et ma olen tööle võetud. Ma küsisin, et mida see lause tähendas, ja ta ütles, et seda tähendabki: apelsinijoogi-mees (kes on tema, Jaffa) ütles jah.

Kui ma praegu järele mõtlen, siis ma ei saa isegi aru, kelle pärast läks kõik nii, nagu läks. Kas minu pärast? Või hoopis Sifferi pärast? Või hoopis Jaffa? Madat, kullakest, ma ei süüdistata. Tema on ikka hea olnud. Ja tegelikult pole kõik veel lõppenud. Ma ei tea, milline saab olema lahendus. Mul on kitsas ja nüüd hakkab minul jalg ära surema. Aga ma olen õnnelik. Mõtlen. Jätkuks see igavesti. Mõtlen. Või sureks

ma kohe. Praegu, öösel. Või siis hiljem, kui tõuseb päike. Selleni tahaks ikkagi elada.

Jaffa

Ja ma olen küsitletav, ma arvan. Nad ise ju ei tea. Aga millegipärast tahavad teada. Millega kõik algas? Mis oli siis, kui veel ei olnud? Mis sai siis, kui saama hakkas? Kuidas nii läks? Miks nii läks? Nad küsivad minu käest, sest mina võiksin teada. Kedagi teist ei olnud. Nad sõltuvad sellest, mis mina ütlen, et oli. Kui ma ütlen, et miski on, ja tegelikult ei ole, või kui ma ütlen, et midagi ei ole, ja tegelikult on, siis on see vale. Kui ma aga ütlen, et midagi on, ja on, või kui ma ütlen, et ei ole, ja ei ole, siis on see tõde. Nii nad arvavad. Aga kui midagi ei ole ja ma ei ütle midagi, mis siis on? Ja kui midagi ei ole ja isegi ütlemist ei ole, sest esimese ütlemiseni on veel, ei, mitte aega, esimese ütlemiseni on... midagi sellist, mida öelda ei saa, kas siis on tõde, kui ma vaikin?

Isegi kui ma midagi ütlen, on see küsitav. Aga parem küsitav midagi kui mitteküsitav mittemidagi. Nagu iga tohman teab.

Ma pean ütlema, ma pean sõnastama. Kuigi – iga sõnastamine on vabas vormis ümberjutustus. Parafraas. Sest midagi täpselt sõnastada ei saagi, kuna sõnad ei käi millegi kohta täpselt. Sõnad on pidevalt kasutusel just seal, kus juhtub. Seega ei saagi millegi kohta täpselt öelda.

Vot nii tahaksin ma kirja panna oma tegude selgitusse. Sõna-sõnalt. Las siis mõtlevad. Nagu millegi väljamõtlemine oleks lihtne?! Väljamõtlemisest veel keerulisem on tõestamine. Tõestamine on see, kui mingi asja, mis on, muudad tõsikindlaks.

Vahel tuleb kas või kuiva trenni teha. Et olla valmis vastama olulistele küsimustele olulistel hetkedel. Olulise eristamiseks mitteolulisest ei tule tegelda mitte oluliste ega olustikuliste, vaid igavikuliste asjadega.

Sound!...Sound ready... Background!... Background ready!... Camera! Camera ready and rolling! And... ACTION!

Ja maa oli tühi ja paljas ja pimedus oli sügavuse peal, ja Jumala vaim oli lehvitamas vee peal – CUT!!!

Ta ei pea seal lehvutama! Uuesti...

Plaan üks, duubel kaks... Sound!... Sound ready... Background!... Background ready... Camera! Camera ready and rolling! And... ACTION!

Ja maa oli tühi ja paljas ja pimedus oli sügavuse peal, ja Jumala vaim oli lehvimas vete kohal. Ja Jumal mõtles: "Just do it." Ja Jumal ütles: "Saagu valgus." Ja valgus sai. Ja Jumal nägi, et valgus hea oli, ja Jumal lahutas valguse pimedusest. Ja Jumal nägi, et see hea oli. Ja Jumal mõtles: "Success it's a mind game." Siis sai õhtu ja hommik, esimene päev, mil Dirol kaitses hambaid hommikust õhtuni.

Ja Jumal mõtles: "Change the Game." Ja Jumal ütles: "Veed koguneva taeva all ühte paika, et kuiva näha oleks." Ja nii sündis. Ja Jumal nägi, et see hea oli, ja Jumal mõtles: "Express yourself." Ja siis sai õhtu ja hommik, esimene päev karbamiidiefektiga.

Ja jumal mõtles: "Where do you want to go today?" Ja Jumal ütles: "Tehkem inimesed oma näo järele, meie sarnaseks, et nad valitseksid kalade üle, kes..." – CUT! Kõik, purgis!

Mis oleks, kui ma neile niimoodi räägiksingi? Ütleksingi, et just nii kõik alguse sai. Nad küsiks, et kust ma tean. Ma ütleksin, aga leidke keegi teine, kes teab. Nad jääksid mõttesse. Mida nad mõtleksid? Kas nad mõtleksid: "Jaffa on segi läinud." Vaevalt küll. Seda nad ei mõtleks. Nad arvaksid, et see on mingi mõistukõne. Ja küsiks uuesti. Mina parafraseeriksin. Ja ütleksin lõpetuseks: "Mina olen teile öelnud, kuidas see algas. Lõpu saate ise teada."

Kuigi, vahel tahaksin hoopis mina selgitust pärida. Mina ise olen ju selgitusi andnud. Ma võin veel kord selgitada. Parafraseerida.

Peale "Saagu valgust" ja valguse saamist sai õhtu ja hommik, esimene päev. Vahetult enne "Õhtut ja hommikut, esimest päeva" sai valgus nimetatud päevaks ja pimedus ööks. Alles hiljem, neljandal päeval, sai tehtud kaks suurt valgust: suurema valitsema päeval ja vähema öösel. Ja tähed. Samas on valitsejate ametisse määramine natuke ebaõnnestunud. On selliseid kohti, kus inimesed ei ole rahul valitsejatega.

"Päikest," soovis mulle klient. Vaatas ükselt tagasi, säras nagu väike päike ja sooviski: "Päikest." Kui ta ei oleks olnud klient, siis oleksin küsinud, mida ta täpselt silmas peab. Ma oleksin tõesti tahtnud just tema selgitust kuulda: kui palju päikest? kus ja millal? milleks?

Kui ma oleksin reklaamiagentuuri juht Egiptuses ja klient lahkuks minu kontorist, soovides mulle päikest, oleks põhjust talle kallale tungida. See "päikest" tähendaks seal ju lausa needmist. Aga siin ei tähenda. Sellepärast, et siin ei ole inimesed rahul sellega, kui harva nad päeva valitsejat näost näkku kohtavad.

Kui Egiptus kõrvale jätta, saab üsna täpselt määratleda, kui palju päikest inimene inimesele soovib. Enamik põhjamaiseid inimesi soovib ilmselt sinna 25–30 kraadi Celsiuse kanti ja umbes 12 tundi ööpäevas koos hoovihmadega. Merkuuri kodanikule oleks päikese soovimine ilmselt sama kui Maa kodanikule soovida: "Õhku!"

Alfa Kentauri kodanik teeks ilmselt mõistmatule pearaputusele ekvivalentse žesti. Ta reaktsioon oleks samasugune nagu inimesel, kellele Arktuurust soovitakse.

Siin aga on päike oluline. Päike annab valgust ja sooja. Valgust ja sooja saab siis, kui on päikeseline päev ja oled päikese käes.

Vaata, milline on nende põhjamaiste inimeste suhe päikesega! Olla päikese käes. Päikesel on käed. Elementaarne, kuidas saaks kätetu invaliid päeva üle valitseda. Valitseja peab ennast mitte ainult näole andma, vaid ka valitsetavaid kätte võtma. Siis on hea.

Kui päike on kohal, siis öeldakse: "Päike paistab." See on üks selgemaid asju: "Siia, kus mina, ütleja, parajasti olen, paistab praegu, ütlemise ajal, see, mida mina, ütleja, nimetan päikeseks."

Selge on see, et kui päike ei paista, ei saa ka päikese käes olla, sest kui päikese käed juba paistaksid, siis paistaks päike ka.

Aga päikesel on peale käte veel mingi kehaosa. Mis täpselt, pole teada. Teada on vaid see, et osa inimesi võtavad päikest. See päikese võtmine on üks peenike tegevus. Tuleb võtta ennast alasti, visata pikali päikese kätte ja teeselda surnut. Siis saabki päikest võtta. Päike, tobu-ke, arvab, et hoopis tema võtab. Võib-olla on päike isane. Ehk see selgitaks, miks naised meelsamini päikest võtavad kui mehed.

Paraku kehtib see ainult siin. *Solntse* ja *sun* näiteks on hoopis teistsugused.

Sellised on need inimesed siin. Nad arvavad, et päikese valgustav funktsioon on primaarne. See on nende kõige suurem, võiks öelda, et isegi fundamentaalne eksitus. Luban endale tsiteerida: I Mo 14 Ja Jumal ütles: Saagu valgused taevaalaotusse eraldama päeva ööst. Tähis-

tagu need seatud aegu, päevi ja aastaid /just see, eraldav ja tähistav on päikese ja teiste taevakehade peamine ülesanne/, olgu nad valgusteks taeva-aotustes, valgustuseks maale /valgustamine on teisejärguline/.

Nagu ma ütlesin, on valgus olemas juba esimesest päevast peale ja seega poleks päikest vaja. Aga kuna oli vajadus mingite asjade järele, mis tähistaksid päevade, aastate ja aegade vaheldumist, sai loodud päike. See, et päikesele sai määratud ka valguse andmise funktsioon, on lisaväärtus. Niiöelda *bonus track*, et inimesed päikesele suuremat tähelepanu pööraksid. Tuleb täheldada, et kuna Päike on täht, on tähelepanu väga tähtis ja tähenduslik.

Päikest.

Siffer

Ma võtan lonksu pigimusta topeltespressot ja vaatan kohvikuaknast välja. Öö. Või õhtu. Kuidas soovite. Pime igal juhul. Öö siis ikka. Sulen silmad. Peast käivad läbi: Andra, Ave, Annika, Anniki, Anneli, Agnes, Aili, Aive, Airi, Birgit, Diana, Evi, Ene, Ele, Ebe, Eha, Elina, Elena, Erika, Elsa, Gertu, Helina, Helen, Hedi, Heidi, Hille, Helena, Inga, Inge, Ilona, Iivi, Jaanika, Kadi, Kadri, Katrin, Kati, Karin, Kersti, Kerli, Kerda, Külli, Külliki, Küllike, Kristiina, Kristi, Krista, Kairit, Karmel, Karmen, Laivi, Liivika, Liivi, Liina, Liis, Liisa, Mari, Maarika, Merike, Margit, Mirjam, Marit, Merje, Mare, Piret, Pille, Raine, Ragne, Regina, Sigrid, Siiri, Signe, Silvia, Tiina, Taivi, Veroonika, ja Ülle. Mind tegelikult häirib, et ma ei suutnud neid tähestikulisse järjekorda panna. Ainult grupid on tähestikulises järjekorras. Ma ei usu, et ma suudaksin nad ajaliselt õigesse järjekorda seada. Ma ei mäleta isegi esimest. Rääkimata teisest või kolmandast. Aga see mind ei häiri. Nagu ei häiri mind ka nende poolsuvaline järjekord. Mis värk on? Mis mind siis häirib? Vabadus? See, et ma ei pea tööle minema. Esimest korda üle mitme aja.

Vaatan leti poole. Paks ja suurte rindadega baaridaam õiendab midagi kohvimasinaga. Huvitav, kas sellisel tärgaks minu vastu emainsintinkt, kui ma igal ööl, mitu aastat järjest, ilmuksin siia löödud olemisega. Kas ta teeks mulle pai? Kas ta oleks see viimane, kes võtab sili-

tada mu pead, kust süüfilis on nina ära hammustanud?

Raputan ennast. Mul ei ole ju süüfilist. Mul on vabadus. Seega võiks ju ka süüfilis olla. See läks iseenesest lollisti, et mul vabadus on. Aga selline on kord valgustajate palk. Ei tasu urgitseda, ütles Jaffa. Mida sa torkisid, ütles Jaffa. Kes sind palus, ütles Jaffa. Oli sul vaja, ütles Jaffa. Ma teadsin, et see nii läheb, ütles Jaffa kõiketeadja näoga ja ma teadsin, et ta teadis.

Ta teadis, et ma teadsin ka seda, et ta maksab mulle korraliku lõpparve ja et ta unustab ära kõik need loendamatud viiesajased, mis ma talt olin laenanud. Selle lõpparve nimel tasus tööd teha. Esimest korda elus on mul kõvasti pappi. Esimest korda on mul pappi samas suurusjärgus kui armastust papi vastu.¹

Jaffa pidas mulle karmi lahkumiskõne. Selles mõttes karmi, et keerulise. Kutsus meid kõiki oma kabinetti ja hakkas rääkima. Kõigepealt rääkis ta edevusest. Siis rääkis ta geniaalsusest. Siis rääkis ta langemisest. Siis rääkis ta uutest võimalustest. Ma ei saanudki aru, kas minu või tema omadest. Ja lõpuks rääkis ta õigustamisest. Kuidas õigustamine on kompensatoorne tegevus. Ma ei saanud jällegi täpselt aru, aga see kõlas kuidagi nii: tegu, mis tehakse selleks, et midagi teha, on tõeline tegu. Tegu, mis tehakse selleks, et õigustada enda või (ta vaatas mulle otsa) oma ameti olemasolu vajalikkust, on õigustamine ehk kompensatoorne tegevus. Siis tõi ta kolm näidet. David Almighty, mees, kes oli teinud sadu edukaid reklaame, mis panid sadu miljoneid inimesi kulutama raha mõttetute asjade peale, tundis siiski vajadust ennast ja oma oskusi õigustada. Oma raamatus kirjutab David Almighty pikalt sellest, kuidas kirjutas reklaami, mis aitas ta lastel üles leida kadunud koera. Koera nimi olevat olnud Lassie. Veenab? Vaevalt.

Teine näide oli Benvenuto Cellinilt. Kunstnik, kes iial ei häbenenud oma geniaalsust kuulutada, üritab oma oskuste vajalikkust ikkagi õigustada. Kui Cellini nägi, kuidas arst nüri skalpelliga üritas tema mahaomaniku tütre sõrme opereerida, hakkas tal vaesest ja ilusast tüdrukust nii kahju, et ta jooksis oma töökotta ja sepistas seal imekiirelt

¹ Sifferil oli tõesti märkimisväärne kogus raha. Maksin talle nimelt terve aasta tasu lahkumiskompensatsiooniks. J.

kullast skalpelli. See skalpell sai nii terav ja hea ja ilus, et tüdruk ainult naeris, kui arst teda sellega löikas. Siiras? Kahtlane.

Kolmas näide oli keerulisem. Kõigil maailma rahvastel oli tuhandeid hädasid. Hädade allikas peaks olema Looja. Oma olemasolu õigustamiseks valis Looja välja ühe rahva, keda siis suureks ja õnnelikuks teha, vaatamata sellele et kõik teised rahvad edasi vaevlevad. Saa siis nüüd sotti, mida Jaffa selle kõigega mõtles.

Lähen leti juurde ja tellin veel ühe espresso. Baaridaam vahib minust läbi. Mina vahin ta rindu. Ta on naljakas. Ta ei saa neid rindu varjata. Ja kaitseks sisendab ta endale, et vaatajat pole olemas. Nagu vaatajas oleks probleem. Ta peaks hoopis oma rindadega midagi tege-ma. Neis ei ole mingit proportsiooni, mingit harmooniat ja isegi süm-meetriat napib. Ainult volüüm. Nagu eurodisko. Ainult hingeldami-se monotoone rütm. Teesklen, et need rinnad huvitavad mind väga. Ajan silmad punni. Hingeldan mutiga samas rütmis. Vaatan, vaatan.

“Mida veel?” käratab ta.

Teesklen, et olen segaduses, vaatan maha. Vaatan rindu. Vaatan maha, jälle rindu. Vaatan talle otsa.

“Ma... ma... mul...” kokutan. Vaatan maha. Vaatan rindu. Hingel-dan. Eurodisko. Vaatan rindu. Hingeldan.

“Mis teil on?” küsib ta.

Neelatan.

“Mul tuli meelde... mul tuli meelde...” alustan rääkimist. Väristan kätt. Kohvitass väriseb mu käes. Panen tassi letile tagasi. Hingeldan.

“Mul tuli meelde, kuidas me poistega... poistega... noorelt...” jät-kan. Vaatan ta rindu. Ta vahib mind. Ja hoiab hinge kinni!

“Mul tuli meelde, kuidas me noorelt, poistena mängisime rüütlilossi varemetes musketäre, me olime kaksteist, ei, kümme, ei, kuskil üks-teist, mitte rohkem, mina olin d'Artagnan, ma oleksin võinud olla ka Athos või Porthos, ma oleksin võinud olla üldse ükskõik kes, kasvõi Aramis või Treville või Richelieu, sest ma olin niikuinii kõigist teistest targem ja tugevam ja ilusam ja kavalam ja siiram, ja ma teadsin seda ja teised teadsid seda, aga teised olid ka vajalikud, ma ei saanud üksi, üksi oli igav ja siis ma olin d'Artagnan, ja ma teesklesin mängides, teesklesin kogu aeg, meil olid puupilpad, ma teesklesin, et need on mõõgad, me jõime õunamahla, ma teesklesin, et see on vein, me pida-

sime oma lahinguid 13. sajandi linnuse varemetes, ma teesklesin, et nad on 17. sajandist, see oligi kõige raskem – ma pidin suure, saate aru, *suure* lossi nelisada aastat *nooremaks* teesklema,” pahvatan ühe hooga, võtan kohvitassi ja istun lauda.

Võtan lonksu põrgulikult kuuma kohvi. Aknast läheb mööda naine. Naine! Kes mul enne nimekirjast välja jäi? Keegi pidi välja jääma. Mind häiris see, et keegi jäi välja. Keegi jäi välja, kes ei kuulu sinna, aga keda ka välja jätta ei saa. Eva.

Leti taga on jälle liikumist näha.

Mada

Sellest ajast peale, kui Jaffa Sifferi lahti laskis, on kontoris vaikne olnud. Midagi ei toimu. Ega enne ka midagi erilist ei toimunud, aga oli vähemalt tunne, et toimub. Vihm krabistab aknale, Eva parfüüm on täna “Issey Miyake”, Jaffa on kuskil ära, raadiost tuleb Bryan Adamsi “Everything I do”, kell on viis ja mul pole ühtegi ideed. Ma pean mõtlema, kuidas veenda inimesi uue nätsu headuses. Võtan laualt paberi ja libistan veel kord pilgu üle rea.

Copy Platform: Uus karbamiidisisaldusega närimiskumm...

Nad kirjutavad “närimiskumm”. Nagu keegi niimoodi räägiks? Ma saaksin aru, et “näts”, või kui see sõna ei meeldi, siis “närikas”. Oleks närikas, siis ma pakuksin: “Uus karbamiidiga närikas, kui pead ennast ärikaks!”

Kuigi – keegi vist ei pea enam ennast ärikaks. Viskan paberi lauale tagasi. Eva klõbistab hoolsalt oma laua taga. Mis tal viga. Ta vaatab minu poole.

“Tuleb?” küsib ta. Mulle meeldib ta naeratus.

“Ei tule,” naeratan vastu.

“Mis siis teha?” naeratab ta edasi.

“Ma ei tea,” naeratan ma edasi.

“Mingeid mõtteid ei ole?” raputab ta naeratades pead.

“Mingeid mõtteid,” naeratan ma pead raputades.

Ta vaatab mind uurival, siis võtab ta oma katkise sangaga kruusist lonksu kohvi, ja vihma krabistab ja mulle tuleb meelde film.

“Ma nägin eile head filmi...” alustan ma ja juba järgmisel hetkel kohkun. Võib-olla see ei olnud hea film. See oli sentimentaalne film... Miks ma pidin sellest rääkima?

“Mis film see oli?” küsib Eva. Ta pilk libiseb üle ekraani, et kontrollida teksti, mida ta hetk tagasi veatus inglise keeles 60 tähemärki minutis sinna manas. Mõtlen Fellinist. Räägiks Fellinist. Valetaks, et nägin eile kuskilt Fellini filmi. Fellini filmid on head, pole mingit kahtlust. Eva klõbistab nooleklahvidega. Ahaa, ilmselt avastas siiski mingi näpuka.

Vaikus on kestnud nii kaua, et kui ma kohe midagi ei ütle, vaatab ta minu poole ja siis ta saab mu näost kohe aru, et ma mõtlen talle midagi välja.

“Soome pealt, Soome esimese pealt tuli eile õhtul...” ütlen kiiresti ja saan aru, et olen hapral jääl. Esiteks, Eva vaatas võib-olla sama filmi, ja teiseks, ta saab nüüd TV kavast kontrollida, mis film eile tuli.

Eva noogutab ja klõpsutab hiirega.

“Ma vaatasin eile X-faili. Mis filmi sa vaatasid?” küsib ta, ise jälle trükkimist alustades. Ta ei vaadanud seda filmi. Ta vaatas X-faili.

Oh, üks neetult sentimentaalne jama, vastaksin ma talle, kui ma oleksin Siffer. Vaatasin kümme minti ja siis läks süda pahaks, lisaksin, kui ma oleksin Siffer. Allegoorilis-metafoorilis-metonüümiline transsendentaalsus, ütleksin ma, kui ma oleksin Jaffa. Aga mitte täna. Nädala pärast hoopis. Sest kui ma oleksin Jaffa, siis ma oleksin alustanud kohe hommikul. Oleksin tormanud kabinetti, mantlihõlmad laiali, jäänud seisma, kohendanud alateadlikult mansette ja öelnud: “Ma ei räägi filmist, see oli jama, ma ei räägi näitlejatest, nad olid naljakad, ma ei räägi mitte millestki selles filmis. Ma räägin sellest, mida seal filmis ei olnud, ja mida see, mida seal ei olnud, minuga tegi!” Siis jääksin ma vait, muidugi, kui ma Jaffa oleks, ja marsiksin minema, soovides kõigile “Päikest!” nagu on tema viimase aja komme. Kõik, igauks tunneks, et on ilma jäänud millestki sellisest, mida ei saa korvata. Jaffa on jälle näinud midagi sellist, mida keegi ei näe. Päeva lõpuks õnnestuks osavamatel teada saada, mis film see oli, ja alles umbes nädala aja pärast paljastaksin ma filmi sõnumi. Ma ei ole Jaffa.

Ja ma olen ammu otsustanud, et hoian töö ja isiklikud asjad lahus. See on väga raske. Minu töö seisneb valetamises. Ma ei saa tööd koju

kaasa võtta, kui ma tahan ausaks jääda. Ma ei saa ka kolleegile vale-
tada. Ja Eva on rohkem kui kolleeg. Saan peas tekkinud segadusega
hakkama. Ma ei valeta Evale. Ma viin jutu mujale.

“Ma arvan, et see karbamiidisisaldus on alatus. Rõve nali lihtsalt,”
ütlen ma ärritunud toonil.

“Miks?” küsib Eva pead keerates ja mulle otsa vaadates.

“Ma arvan, et need nätsuvabrikandid tahavad mind mõnitada; mi-
nu ja kõigi teiste copywriterite kulul nalja saada.”

“Mada, ma ei saa aru...” raputab Eva pead ja muigab. “Ma ei saa
aru, kas sul on suurushullustus või teed sa praegu nalja.”

“Ma ei tee nalja,” vastan ma naerdes, “aga kui nad ei naera minu
üle, siis naeravad nad kõigi nätsuostjate üle!”

“Kuidas?”

“Kuidas? Vaata, mina istun siin, tööpäev on läbi, ja vaevlen, ei, lau-
sa piinlen probleemi käes: kuidas müüa nätsu, millel on uus kusihippe
efekt!”

“Karbamiid on...?” hakkab Eva naerdes turtsuma.

“... on kusihippe!”

Eva naerab ja siis jääb nagu mõtlikuks, tõstab käe suu juurde ja siis
poetab käest midagi prügikasti. Mul on piinlik ja tal on vist piinlik, ta
kohendab oma soengut ja teeb muust juttu.

“Mis film see siis oli, mida sa eile vaatasid?”

Kontoris jääb väga vaikseks.

Ma saan aru, et Eva saab aru. Ma räägin seda nii, nagu mäletan. Ma
ei karda teda. Miks?

“Ma ei mäleta selle filmi pealkirja,” on viimane vabandus, mille
ütlen, kuid seda pole vaja, Eva vaatab mind, vihma tibutab klaasile.

Ma ei mäleta, kes mängis tüdrukut, aga poiss oli Christian Slater.
Ühes väikeses restoranis töötab armas tüdruk. Ta tööpäevad on pikad
ja sageli tuleb õhtuti joodikutega maid jagada. Tüdruk on päris üksik.
Ka nõudepesijast, kes on küll kena, aga täiesti introvertne poiss, pole
mingit seltsi. Pealegi on poisil üle rinna pikk ja kummaline arm.

Ühel õhtul tulevad baari kaks vastikut meest. Paks ja kiilakas.
Juuatäis peaga tunnevad nad mõnu tüdruku mõnitamisest. Tüdrukul
õnnestub nad lõpuks välja ajada. Koduteel näeb ta äkki mehi, neidsa-
mu mehi teda pargis ootamas. Ta hakkab jooksuma. On öö. Ta kardab.

Mehed tormavad talle järele. Ta karjub. On öö. Keegi ei kuule. Mehed saavad ta kätte. Nad on riiete rebimisega jõudnud juba aluspesuni, kui äkki vuhiseb kaadrisse saabas, mis ühe joodiku näo sodiks lööb. Teine joodik pekstakse vigaseks mingi kaikaga. Siis võtab nõudepesija teadvuse kaotanud tüdruku sülle ja viib koju.

Järgmisel päeval on tüdruk šokis. Kõik see toimus päev enne jõule. Istudes kodus üksinda kuusepuu ees, meenub tüdrukule poiss. See vaikiv poiss. Ilmselt üksik poiss. Tüdruk otsustab.

Poiss elab silla all väikeses majakeses. Tüdruk astub poisi juurde sisse ja märkab koera.

“Oi, kui tore! Mis ta nimi on?”

“Ma ei tea. Kui ta tuli, siis ta ennast ei tutvustanud, ja nüüd tundub olevat juba ebaviisakas küsida,” vastab poiss.

Ja tegelikult algab alles nüüd see, mis mulle selles filmis meeldis. Kõike eelnenut olin ma kümneid ja kümneid kordi heades ja halvemates filmides näinud. Aga seda, mis selles filmis järgnes, ei osanud ma oodata.

Tüdruk istub diivanile ja ohkab. Õues sajab vihma. Poiss vaatab tüdrukut. Siis võtab ta vanast pappkarbist vinüülplaadi ja ütleb: “See on võluplaat. Kui me lastekodus vihma pärast õue ei saanud, pani Dominique alati selle plaadi mängima. See oli olnud minu isa plaat.”

Ma ei tundnud seda muusikapala ära. Mäletan vaid, et see oli üks kaunimaid ja õrnemaid meloodiaid, mida olen kunagi kuulnud. Tüdruk vaatas poissi. Poiss vaatas tüdrukut ja hakkas rääkima.

“Minu ema suri džunglis kohe peale minu sünnitamist. Minu isa vaatas mind ja sai aru, et ka mina pean surema. Mul oli väga nõrk süda. Isa toimetas mind arstide juurde. Arstid ütlesid, et mind võiks päästa vaid operatsioon. Ja operatsioon maksab palju raha. Mu isa, kes oli suur seikleja ja kartmatu mees, otsustas, et võitleb kasvõi kogu maailma ja ka jumala vastu, et päästa mu elu. Tal oli vaja raha hankida. Ta võttis mind kaasa ja me rändasime kaugele-kaugele, kohta, millest inimesed isegi mõelda ei julge.

Me jõudsime Paavianide Kuningriiki ja isa murdis sisse Paavianide Kuninga varakambrisse. Varakamber asus keset kõige tihedamat džunglit kõrge mäe otsas. Isa toppis meie reisipauna kulda, pärleid, teemante, rubiine... Just siis, kui paun oli täis saanud, ilmus kambrisse

Paavianide Kuningas. Nagu mägi kõrgus ta mu isa kohal.

Algas kohutav taplus. Mu isa, kes oli küll suur ja tugev inimese kohta, ei suutnud Paavianide Kuninga vastu midagi.

Mu isa lamas surmavalt haavatuna keset lugematuid rikkusi. Paavianide Kuningas kummardus, puuris oma targad silmad isa omadesse ja küsis: "Inimene, miks sa tulid siia vargile?"

Ja siis nägi ta mu isa silmadest vastust. Sureva mehe silmist vaatas talle vastu tõde. Just praegu värvis vakra mehe veri punaseks varandust, millest miljondik oleks päästnud tema ainsa poja elu.

Paavianide Kuningas vajus valust kühmu. Ta oli tapnud kartmatu inimese. Ta oli tapnud mehe, kes oma poja elu nimel oli valmis võtma suurima riski ja tungima tema varakambrisse. Sellesse kurikuulsasse varakambrisse, kust aegade algusest peale polnud ükski inimene elusalt lahkunud. Nüüd on see kartmatu mees surnud. Ja tema poeg...

Paavianide Kuningas tõusis ja tuli minu juurde. Ta vaatas mulle otsa. Tema silmades oli nii palju tarkust, nii palju mõistmist ja... nii palju kurbust. Siis tõstis ta pilgu taeva poole ja kohutava mõirge saatel rebis ta endal südame rinnust ja pani selle minu rinda, mu haige südame asemele."

Tüdruk nuttis hääletult.

Plaat lõppes.

Poiss tõstis pea ja vaatas aknast välja.

"Vaata! Vihm on lõppenud! Lastekodus ütles Dominique alati, et mu isa võluplaat aitab!"

"Kui sina poleks mind eile päästnud..." nuuksus tüdruk.

"Ma jõudsin liiga hilja. Ma olen sind igal ööl koju saatnud. Aga ma olen käinud kaugel, et sind mitte hirmutada... Nüüd, nüüd olen ma alati su kõrval..."

Mul on silmad märjad. Ma ei julge Eva poole vaadata. Ma... Mu... Eva tõuseb püsti ja tuleb seisab minu tooli taha. Ma tahaksin ära joosta. Mida ma tegin? Eva seisab vaikselt. Siis, käega läbi mu juuste libistades, ütleb ta:

"Vaata, vihm on lõppenud..."

Issand, kuidas mulle meeldib sõna “palavikuliselt”. Eriti öösel. Nagu just praegu. Palavikuliselt. Selles sõnas on kõik nii, nagu mulle meeldib. Palavikku nagu ei ole, aga nagu on. Tegevus on. Aga tegevuse õnnestumine pole kindel. Sest mine sa tea, kuidas asi palavikuliselt tegutsedes välja tuleb. Samas, “palavikuliselt” on kuidagi letargiline. Näiteks, kui keegi enda arust palavikuliselt lahendust otsib, siis kõrvaltvaatajale võib tunduda, et tegutseja on suikunud igavesse unne.

Ma ei mäleta, et ma oleksin ise midagi palavikuliselt teinud. Või tahtnud. Või mõelnud. Kunagi ei mäleta ma ennast palavikuliselt. Aga sõna meeldib väga. Ma kujutan ette, et tegutsen palavikuliselt.

Kükitan maha ja võtan taskust kruvikeeraja. Palavikuliste liigutustega (peab hetke järele mõtlema, kas need on kiired või aeglased) asun telefonikeskjaama paneeli kruvisid lahti keerama. Käed ei värise. Väristaks neid ise? Ei viitsi, juba viimane kruvi.

Nii, roheline, punane ja sinine. Ma ei tahaks siia lutikat paigaldada. Üldse mitte. Ma tahaksin hoopis, et need roheline, punane ja sinine oleksid hoopis pommi juhtmed. Ja mina oleksin pommiekspert. Mu higi tilguks. Palavikuläikeliste silmadega (jess!) vaataksin ma juhtmeid: milline? Kõik hoiavad hinge kinni! Palavikuliste liigutustega sobraaksin ma oma kotis. Käes! Mu käed väriseksid palavikuliselt (*wow!*), ma pühiksin teise käega otsa eest higi, suruksin alla palavikulise vappekülma (ma ei tea, kas selline asi olemas on, aga kõlab igal juhul lahedalt) ja otsustaksin: valge! Lõikaksin valge juhtme läbi, saaksin elektrilöögi ja sureksin. Palavikuliselt (*cool*).

Ei midagi sellist. Seade on paigas. Nii, see on telefoni jaoks. Nüüd on vaja veel leida koht kahele mikrofonile. Siis on minu kõrv siin kogu aeg kohal.

Võtan taskust paberilehe, kus peal... Stopp! Mille ma taskust võtan?! Paberi lehe. Mis see siis tähendab? Mis on paberi leht? Kas on olemas selline asi nagu paber, mis on nagu puu, sest tal on lehed? Ahju suu tuleb meelde. Ahi sööb suu kaudu. Puud põhiliselt. Apetiiseriks aga tahab ahi paberi lehti. Need on delikatessid, tekitavad isu. Panevad tule põlema.

Taskulamp põleb. Tegelikult ei põle. Kui taskulamp mu käes põleks,

põletaksin ma oma käe ära. Mida siis taskulamp teeb? Annab valgust? Kuidas see veel käib? Kes siis võtab valgust? Valgustab. Jah, taskulamp valgustab. Või vähemalt midagi sinnapoole.

Paberilehel (issand, ma ei saa enam kunagi ühtegi paberilehte ilma kahtlusetu vaadata), mida valgustab põlev taskulamp (ma lähen hulks), on skeem. Skeem on hea sõna. Ei tähenda suurt midagi. Mitte nagu tasku lamp. Tasku lamp saab võimalikuks ainult siis, kui on tasku. Skeem on skeem. Skeemil on näidatud, kuidas tuleb mikrofonid suunata ja kui kaugele telefonidest, raadiotest ja arvutitest paigutada, et pealtkuulamist oleks võimalikult raske avastada.²

Ma annaksin praegu raha hea espresso eest. Hea espresso nimelt tekitab seisundi, mida võib hea ettekujutuse korral palavikuliseks nimetada.

Ühe mikrofoni panen laua jala (Appi! Laual on jalad! Kas varbad ka? Või kabjad? Laud on siga. Tal on sõrad) ja laua plaadi kinnituskoha juurde. Teise jaoks otsin (palavikuliselt, ma loodan) pilguga kohta: akna laud, laua lamp, lambi kuppel... ukse hing! Vapustav! Aga just sinna ma tahan ta panna. Ma tahan ta toppida ukse hinge! Et oleksid mitte minu, vaid ukse hinge piinad. Paigas.

Tõusen keset tuba püsti ja lasen taskulambil (või õigemini valgusel või õigemini pilgul või õigemini millel iganes) üle toa libiseda. Ühel laual on kruus. Kohvi kruus. Kruusile on kirjutatud viltuste tähtedega *Eva. Betit burgua*. Tunnen palavikusarnast (kõva sõna) vastikusvärinat. Võtan kruusi. Lasen tal kukkuda. Kruusil murdub ta ainuke kõrv.

Eva

Minu vana-vana-vana-vanaema, kellest on mulle rääkinud minu vanaema, sündis esimese öö õigusest. Tema ema mees suri varsti, ma arvan, et armukadeduse kätte, aga mõisnik, tema isa, oli aidanud ta emal teda ikka kasvatada. Minu vana-vana-vana-vanaemal sündis (sosinal

² Siffer ei teadnud, et tema tegevuse salvestasid minu mikrofonid. Ja kaamerad. J.

ja ristimärki tehes vannutas mu vanaema, et sellesama mõisnikuga või siis äärmisel juhul tema pojaga) tütar, minu vana-vana-vanaema, Meelaanie, kes abiellus omaküla poisiga. Neil olevat olnud õnnelik pere ja lugematu arv lapsi. Nende teine tütar, minu vana-vanaema, Elfriide, abiellus ühe popsiga. See oli olnud vana loru, kes läks hulluks, kui peremees tal püssiga mütsi peast tulistas. Enne hulluksminemist oli ta teinud mitu asjalikku tegu. Üks neist oli minu vanaema sigitamine. Minu vanaema Amaalie ei abiellunud, vaid sai lapse ühe mehega, kes kuhugi ära kadus. See laps, minu ema, sai lapse – minu – samuti mehega, kes kuhugi ära kadus. Mina ei taha niimoodi last saada, et mees ära kaob. Liigutan ennast, sest jalg on juba täitsa tuim. Ja kuna mu emal ei olnud võimalust mind kasvatada, sest ajad olid rasked, pani ta mind lastekodusse. Tõmban teki ninani ja vahin lakke. Nii kurvad asjad. Nii palju kurbust. Vanaema võttis mind kord kuus nädalavahe- tuseks enda juurde. Reede ja laupäev olid toredad. Tegime kooki, käi- sime jalutamas. Aga pühapäev oli kole. Juba hommikul rippus lahku- mine õhus. Vanaema oli närvis, ta püüdis seda alati varjata, see ei tul- nud alati välja. Ja kell kolm helistasime emale. Algul olid need helis- tamised lihtsalt kurvad. Aga siis, kui vanaema õpetas mulle selgeks *selle* laulu, muutusid need täiesti talumatuks. Ma pidin seda laulu iga kord emale laulma. Läbi telefoni. Ja peale laulu tegin ma kniksu. Alati. Seda laulu ei laula ma enam kunagi. Selle laulu sõnad käisid nii:

*Mul ei ole oma tuba
enda juurde sa ei luba
kelle oma olen mina
kui mul sind ei ole
kas siis olen kõigi oma
lastekodus elan praegu
kuid ma tean, et tuleb aeg kui
ema mind hellitab
hoiab ja kallistab
ema, koju mind vii!*

Tõmban teki üle pea. Pisarad hakkavad voolama. Et ma ainult teda üles ei ajaks! Ma ei taha üksi olla! Poen talle teki all lähemale. Ta suur

keha liigub rahulikult. Ta magab. Ma ei tea, miks mulle see laul meelde tuli. Täna on vist selline päev, kus kõik peab meelde tulema. Kuid vatan tekiga nägu. Jälle hakkavad pisarad jooksuma! Miks? Ahaa... Mulle tuli meelde raamat. See Raamat. Silvia Rannamaa. Kadri. *Kadri*. Ma nutsin seda lugedes. Ma needsin... ei, mitte ema, ma needsin kasvatajatädi, kes mind lugema õpetas. Aga ma ei saanud lugemata jätta. *Kadri*. Lugu tüdrukust ja vanaemast. *Kasuema* lugesin ma ainult üks kord. See tegi liiga haiget. Ma oleksin andnud kõik, et saada endale selline kasuema, nagu seal raamatus. Kasuema – kasuema oli hea, lihtsalt Kadri ei osanud õigesti käituda, oh! kuidas ma tahtsin sellist kasuema. Pisarad voolavad. Kui ma vanemaks sain, kummitas mind päevade kaupa üks laul. Ma ei olnud enam lastekodus. Elasin juba vanaema juures. Aga laul kummitas mind kogu aeg. Nagu praegugi kummitab. *Lastekodus, siin on päevi paremaid, ja siin ei nuta keegi meist. Lastekodus, siin on päevi paremaid, ja siin ei nuta keegi meist.* Minu isa oli ära kadunud nädal peale seda, kui mind sünnitusmajast koju toodi. Ma ei tea, miks ta mind maha jättis. Kas ma tegin midagi halvasti? Kas ma karjusin ja olin paha laps? Ma ei mäleta ju! Ma tahaks mäletada! Ma ei taha olla paha laps. Ma tahaksin isale öelda, et ma vabandan, et ma tõesti ei teadnud veel, et ma nüüd olen hea. Samal päeval, kui isa ära läks, andis ema mind lastekodusse. Ma arvan, et ma pidin siis ikka väga paha olema, kui isegi ema mind ei tahtnud. Kuigi ema on rääkinud, et ajad olid väga rasked, ei usu ma teda. Ma arvan, et ma ikkagi tegin midagi paha, sest seda, kes on hea, niisama maha ei jäeta. Kui ma veel vanemaks sain, tuli välja see kohutav film. *Naerata ometi*. Ma käisin seda viis korda vaatamas. Algul ma sain aru. Ma ei mäleta, millest, aga mäletan, et sain aru. Lõpus ei saanud enam aru. Ma ei saa siinamaani aru. Ma pean olema hea. Ma olen õnnelik. Miks küll see kõik pidi täna nii keeruliselt minema? Ma ei saa aru. Ja kes mu vanaema kingitud kruusil sanga ära lõhkus? Selle kruusi kinkis ta mulle kümnendaks sünnipäevaks. Kõik need aastad olen ma teda hoidnud. Minu kruus. Eva on peale kirjutatud. Ma pesin teda lastekodus ise. Ja hoidsin oma kapis. Keegi ei tohtinud teda puutada. Aga aasta tagasi lõhkus keegi ta sanga ära. Ma ei tea, kes. Mada... Madat ma ei kahtlusta. Jaffa? Jaffa oleks öelnud. Kes?

Telefon heliseb! Vaatan kõrvale, ta ei kõssagi. Teine helin. Vaatan

teda kangestunult. Isegi ta hingamisse ei teki pausi. Kolmas helin! Automaatvastaja lülitub sisse. *“Tere, te helistasite Eva koju. Mind ei ole hetkel kodus, aga jätke teade ja ma helistan tagasi.”* Miks see signaalpiip nii vali on! Kõlarist kostab Jaffa hää: *“Tibukesed, kus te olete! Auuu! Kus te olete! Tibukesed!”* Ta paneb toru ära.

Toas on vaikne. Ta ikka hingab? Hakkab uuesti hingama. Ta vist ei kuulnud.

Jaffa teab. Ma ei tea, mis saab. Tema jälle ei tea, et Jaffa ... Oh! Ta ei tea midagi!

Jaffa

Ma lihtsalt huvi pärast kuulan veel kord seda linti. Siffer oma parimas sõiduvees. Viimane kohtumine kliendiga siin majas. Oma majas kohutub ta nüüd edasi. See lint aitas mul mõista. Võtan alumisest suurest sahtlist kausta. See kaust on samasugune nagu kõik teised. Ainult raskem. Kassettihoidjasse mahub 10 kassetti. Viimane. Viimane kassett. Kõik on koju läinud. Siiski kuulan ma kõrvaklappidega. Et Siffer ei kuuleks. Ta kõrvad on siin.

Klient: Mida see peaks tähendama?

Siffer: Teie uus reklaam.

Klient: Kuidas... Need naised... miks?

Siffer: Et müüks.

Klient: Aga mu naine...

Siffer: Mis su naiseiga on?

Klient: Mu naisele ei meeldi, kui meie firma reklaamil on paljad naised.

Siffer: Kelle jaoks ma reklaami teen? Su firma või su naise?

Klient: Firma...

Siffer: Vot siis ütle naisele, et vaata, me elame sellest rahast, mis reklaam firmal teenida aitab.

Klient: Nojah.

Siffer: Ja mulle on tähtis, et peale reklaami ilmumist sinu finantsjuht “Jess!” karjuks, kui müük kasvab... anna andeks, aga su naisest pole

mul sooja ega külma...

Klient: Aga see pealkiri siin... kas see pole mitte...

Siffer: See on radikaalne.

Klient: Kas see pole mitte liiga...

Siffer: Liiga radikaalne?

Klient: Jah... ma kardan, et isegi õigekiri, mu kirjandusõpetaja ütleks...

Siffer: Kui palju su kirjandusõpetaja reklaamist teab? Ah?

Klient: Mu kirjandusõpetaja tõmbaks siia punase joone alla ja paneks kahe...

Siffer: Tead, ma räägin, miuke kirjandusõpetaja mul oli... Lugesime just "Seitset venda". Ta tegi etteütluse. Aga diktsioon oli tal kohutav. Ta põristas kõiki tähti peale r-i. Ja ta susistas t-tähte. No ja siis ta dikteerib: Ja Dino ütles: "Mubvelikee". Ma küsisin et möh? Ta kordab, nüüd karjudes: "Na Nino ütles: Mubbvevikee!" Ma siis kirjutasin: Ja Timo ütles: Murelikee. Kee, tead, murelitest. Ma arvasin, et soomlastel oli selline taimekogumismoodus vanasti.

Klient: Heh-heh!

Siffer: No ja siis sain töö tagasi. Lausel punane joon all ja kõrval parandus: Ja Timo ütles: Mu veri keeb. Saad aru, keda usaldada?

Klient: Heh, noh, jah... aga kas mitte ei peaks siia koma panema...

Siffer: Tead, miks sul on hirmus tahtmine seda parandada? Tahad, ütlen?

Klient: Noh...

Siffer: Sa tunnend tähti. Sa oled kirjutamist õppinud. Sa arvad, et tead, kuidas kirjutada. Ma ütlen sulle, et siin pole tegu kirjutamisega.

Klient: Millega siis?

Siffer: Siin on tegu müügiga. Kuidas müüa. Mina olen neli aastat müünud.

Klient: Aga...

Siffer: Vaata, pildi kohta sa ei ütle midagi. Miks? Sest joonistada sa ei oska. Õnneks.

Klient: Aga kuidas... kas ikkagi tohib reklaami pealkirjas selline kahemõttelisus olla?

Siffer: Sa oled Saaremaalt?

Klient: Jah... kust sa tead?

Siffer: Ma tean. Ma tunnen inimesi. Selle eest mulle makstaksegi.

Klient: Olen jah... aga kas sa arvad... mida ma tahtsingi öelda...

Siffer: Et kas see reklaam müüb?

Klient: Jah, kas ta müüb?

Siffer: Müüb. Garanteerin.

Klient: Mulle see naine isegi meeldib... aga see mees ta kõrval...

Siffer: Mees? See on ju ainult mehe profiil... seegi varjus...

Klient: No aga tead... ta tundub kuidagi liiga ilus ja liiga loll selle reklaami jaoks... liiga...

Siffer: Tead, mis sa teed?

Klient: Mida?

Siffer: Projitseerid nagu hullumeelne!

Klient: Pro... mida?

Siffer: Sa konkureerid oma mõttes selle mehega seal reklaamil... Sa tahaksid see ise olla!

Klient: Ei, mis sa ajad!

Siffer: Ega see ei ole halb! See on hea! See, et sul sellised tunded on, tõestab, et see müüb!

Klient: Nojah... aga see seksikus... kas seda ikka...

Siffer: Mõtle hetkeks. Sa oled Saaremaa poiss. Rõhutan: maa poiss. Mõtle, kust sa tuled.

Klient: Kuidas see siia puutub?

Siffer: Niimoodi puutub: See reklaam peab mõjuma samasugustele maameestele nagu sina. Jutu järgi olete puritaanlased. Truud abikaasad ja korralikud pereisad.

Klient: Ma olengi! Mu naine...

Siffer: Ole, ole. Ma ei keela. Aga kuula. Mul on üks sõber. Maalt. Ta teenib hästi. Kord, kui me viina võtsime, hakkas ta rääkima. Süütusest. Maapoiste süütusest. Nad olevat kord klassi kokkutulekul, jällegi purjus peaga, järsku avameelitsema hakanud. Tead, mis välja tuli? Pooled poisid olid vähemalt kord vasikale suhu andnud. Ja kolm poissi olid lamavat lehma pannud!

Klient: Ma –

Siffer: Ja selliste meeste tähelepanu pean ma su tootele võitma! Ma ütlen sulle: kui selle muruniiduki reklaami peal ei ole palja vituga naist, keeravad nad kõik lehte su kuradi niidukit märkamata!

Siffer on parim. Siffer on kõigist teistest kavalam. See lint veenis mind, et ta on valmis. Et ta teab, mida teeb. Ja teeb. Üksi. Sifferilt on vahel küsitud, miks ta selliseid asju teeb. Ta ei ütle. Ta isegi ei tea. Aga need asjad on ainsad, mis teda reklaami juures hoiavad. Nüüd, oma agentuuris, ei pea ta kellelegi aru andma. Hea slogani valis ta: “Taevalikult hea reklaam.” Otse põrgust, peaks lisama. Ma usaldan teda sellest hetkest peale, kui ta palus, et ma habeme kasvataksin. Küsisin, teades vastust, et miks? Reklaami jaoks, vastas ta. Mul on vaja ühte reklaami jõulist habemega meest. Millisesse, küsisin. Kõigi aegade võimsaimasse, vastas ta. Ta silmad hiilgavad kogu aeg. Ta saab sellega hakkama, mida mul vaja on.

KERTTU RAKKE

KALEVIPOEG*

I

Võiks kanda ka pealkirja “Soovituseks” (selgitatakse asja).

Arvan, et õige intertekstuaalsus on selline, kus igaühel on võimalik aduda algset teksti, ilma et keegi kriitikutest sellele näpuga peaks osutama. Et vältida väärarusaamu, ütlebki käesoleva loo pealkiri ära, mis teosest on selle loomisel snitti võetud.

Minu jaoks on peamine, et mul oli seda asjandust lõbus kirjutada. Ja lõbus lugeda on seda ehk neil, kes “Kalevipoega” läbi ja lõhki tunnevad, kuid seda siiski “pühaks lehmaks” ei pea.

Ja üleüldse – Kalevipoeg, olgugi et ta oli üsna tühm tegelane, on ju praegu väga moodne!

II

On tegelikult sissejuhatus.

Ei teagi, millest peaks alustama. Võibolla alustada algusest ja siis, kui lõpuni jõuda, kinni pidada? Kus on algus? Kas eile? Üleeile? Või aasta eest? Või hakkab õige lugu peale alles homme? Kes teab.

III

Ausalt öeldes hoopis viies (räägitakse otsingutest ja kättemaksust).

Võibolla tuleks alustada millestki erilisest, näiteks mu esimesest (ja siia maani viimasest) välisreisist, mis sai teoks üsna naljakal põhjusel,

*Avaldatakse lühendatult.

– nimelt läksin oma ema otsima. Nagu muinasjutus minnakse õnne otsima.

Kui tiiburile ronisin, tundsin, et mingi muutus hõljus õhus, ei tea, oli see tingitud merest või millest. Ma polnud oma ema ligi kümme aastat näinud, alles paar kuud tagasi teatas üks vana tuttav mulle, et on olemas inimesed, kes võivad midagi teada.

Helsingis läksin rongile, püüdsin teha nägu, nagu kõik oleks minu jaoks tavaline.

Istusin akna all ja vaatasin terve tee välja. Ilus oli, septembri keskpaik. Eesti metsad veel nii kollased ei olnud. Paeaegu kodune tundus see maastik, ja läbi pea käisid toberomantilised unistused, kuidas ma leian oma ema üles ja kuidas tal on mingid suured jamad olnud, et ta pole saanud minuga ühendust võtta, aga nüüd on kõik korras, väga korras, ja me võime koos minna tagasi Eestisse. Või hoopis kolin mina Soome... jne jne.

Vaasa pidavat olema üks vanemaid Soome linnu. Kuna mulle antud aadressil kell kaks päeval kedagi kodus ei olnud, seiklesin seal ringi. Täitsa kena linnake oli. Kas mu ema oli tõesti siin? Kujutlesin, kuidas ta omal ajal esimest korda siin jalutas, missuguse mulje sinne puhtus ja kargus võrreldes nõukogudeaegse jälkusega talle jätta võis jne. Mingi kõrvataguse kiiksuga tundsin end Vaasa linna koguni uue koduna vaagimas.

Siis sai kell viis. Tööpäeva lõpp või mis. Läksin taas juhatatud aadressil.

Seisin maja ees ja vajutasin uksekella. Mingi vanamutt, kes teisel pool teed juba enne oli mind passinud, jõllitas nüüd eriti mörvarliku näoga. Kaalusin juba, kas mitte visata mõnd rumalat kildu, kuid loobusin sellest, kui kuulsin mikrofonist seosetut krõbinat.

“Onko Jussi kotona?” küsisin.

Vastuseks susises miski ja uks avanes, kui lingile vajutasin.

Korterit polnud mul vaja kaua otsida, uks oli lahti ja mingi jube kämbu (tüüpiline Kadaka turu klient) seisis uksele. Maani täis.

Mingi aeg passisime teineteist lihtsalt niisama. Olen väga oma ema nägu, lootsin, et see mõjub. Võibolla mõjuski, tüüp tegi imelikke grimasse, et oma miimikat kontrolli alla saada, ja kutsus mu sisse.

Sees polnud asi ka palju kergem edenema.

“Tunnetko äidini?” küsisin ja panin ema foto lauale. “Nimensä on Linda.”

“Joo, küllä,” ümises mees.

“Tunnetko?”

“Kaunis nainen.”

“Missä hän on?”

“Joo, Linda, kaunis nainen. Ihan kaunis. Mutta kuka sä o’ot? O’tko sä Linda?”

Mida sellisega teha? Õneks olin võtnud, nagu kuulsin inimesi tegevad, Eestist kaks pudelit viina kaasa. Kavatsesin nad küll oma Helsingis elavale sõbrale Kaupole kinkida – tema ju selle aadressi mulle andis –, kuid otsustasin ühe pudeli ürituse heaks ohverdada.

Pakkusin seda mehele. Et äkki tuleb tal midagi meelde või lihtsalt lähevad keelepaelad lahti. Mehe silmad hakkasid pudelit nähes lausa särama. Mida meest, mõtlesin ma. Sellisega mu ema poleks küll tohtinud jalga lasta. Aga – ajad olid teised, kes teab, mis ja kuidas.

Lasime koos kaks pitsi, tüüp pakkus mulle pealevõtmiseks paljast leiba, va kade konn. Mul hakkas miski vahva ja kaval end ajukäärude vahel liigutama. “Vaata siin pisut ringi,” ütles see miski. Ja kui tegelane end kempsu seadis, olin ma kärme tüdruk: silmatilgad olid mul kaasas sellepärast, et mul on hoolimata normaalsest nägemisest väga õrnad silmad, kuid ka selleks, milleks ma neid *nüüd* kasutasin, sobisid nad ideaalselt.

Tüüp tuli tagasi, viskas pitsi hinge alla ja vajus.

Igaks juhuks panin mehele näo peale mingi kuhvti, mis sealsamas põrandal vedeles, ja hakkasin ringi vaatama. Tehke mis tahate, mu ema *oli* siin olnud. Sellist teist sõrmust maailmas olla ei saa – mäletasin seda oma lapsepõlvest: selle kinkis isa emale näärideks, kui ma olin viieaastane. Kullast, eritellimusel tehtud. Mingi vahkviha haaras mind: tuustisin läbi kõik sahtlid ja soped, ning võtsin kõik, mis silma jäi: kokku kaheksateist kuldsõrmust ja viis kaelaketti, lisaks veel seitse sõrmust ja kolm paari kõrvarõngaid, mis võisid olla kullast. Raputasin raamatuid ja sain saagiks kuuskümmend kaheksa tuhat marka. Vahepeal võtsin kaasatoodud pudelist kosutust ja julgustust, ehk olin liigagi julge, sest leidsin lõpuks, et mulle kuulub ka auto, mille võtmed ja dokumendid peegli peal ootasid. Enne minekut otsustasin vaa-

data külmkappi, kõht oli viinavõtuga tühjaks läinud. Kuradi Jussi, kirusin, mulle pakkus paljast leiba, endal kapp head-paremat täis. Tegin mõned võileivad ja läksin.

Alles mõni kilomeeter enne Tamperet mõistsin, millega olen hakka-ma saanud. Äkki vana viskas üldse lusika nurka? Oi mai kaad. Kobi-sin autost välja, pühkisin taskurätikuga üle kõik kohad, mida olin puudutanud või arvasin puudutanud olevat, ja kõmpisin linna poole. Meenus mõrvarliku pilguga vanamutt. Kas ta nägi, kui autoga hoovist välja sõitsin? Kurat seda teab.

IV

See sobiks kuuendaks (jutustatakse olulise asja ostust, liikudest ja tü-list).

Kolme tunni pärast olin Helsingis Kaupo ukse taga.

“Ei midagi,” ütlesin pärimise peale. Kaupo vaatas mind pikalt.

“Sa Jussit ikka nägid?”

“Oli jah üks täiesti kabi vanamees.”

“Noojah, tsüklis jälle. Kas ta ei öelnud sulle, et ta vend tahtis kunagi Rootsist Ameerikasse minna ja...”

“Ja minu ema oli kaasas ja...” Kaupo ei pannud mu iroonilist tooni täheleegi.

“Jah, ta vend oligi see mees olnud, kes su ema salaja Soome smugel-das ja siis läksid nad siit edasi kohe Rootsi. Keegi teadis rääkida, et nad olid poolel teel Ameerikasse ära kadunud, ja...”

“Ufod viisid nad kindlasti ära,” lõpetasin jutu. Olin tegelikult kurb ja vihane. Mõttetu reis – mingi joodikuga mehkeldada. Ka enda peale olin tige, sest enam ei saanud ma ju Vaasasse tagasi minna, et küsida, kuidas asi tegelikult oli.

Vaatasime Kaupoga telekat, trimpasime viinakest ja läksime välja jalutama. Hoolimata sellest, et oli päris öö.

Üsna Stockmanni lähedal sõitis meist mööda üks vana Toyota, Ameerika-variant.

“Kus on auto!” ütlesin ma.

“Sulle meeldivad Ameerika autod?”

“Jaa.”

“Osta ei taha?”

“Nalja teed?”

“Ei, mul üks tuttava tuttav müüb neid. Ja mure on, et Ameerika omi viimasel ajal eriti ei taheta.”

Vau, mõtlesin ma, miks ka mitte. Mul polegi praegu autot. Vaataks vähemalt.

Nii me läksimegi järgmisel hommikul selle “tuttava tuttava” poole. See elas Espoos. Mis tore maa, mõtlesin ma, kõik kohad on kaardistatud, kõik sõiduplaanid on õiged. Eesti oludes oleksime küll lootusetult kauaks õiget kohta otsima jäänud. Niigi otsisime.

Nii kui ma nägin hoovis helesinist Oldsmobile'i, teadsin, et see on minu auto. Vana tuli välja ja üritas mulle teisi kaela määrada, aga ma jäin endale kindlaks ja kauplesin veel hindagi alla.

Kehä III peal tegime proovisõitu. Auto istus nii kätte kui jalga. Vana oli lausa hingetu, ütles, et tema polevat selle autoga kunagi nii palju sisse võtnud.

Minu auto ju, mõtlesin ma.

Sõitsime Helsingisse, andsin Mattile, sellele automüüjale, raha (aitäh, Jussi!) ja registreerisime auto minu nimele. Kaupo kontrollis, et kõik saaks ikka nii, nagu peab. Mis ma küll temata oleksin teinud! Ja siis otsustasime väiksed liigid teha.

Kõigepealt ostsin laevapileti ära ja siis läksime mingisse pubisse.

Pärast neljandat õlut tundsin end maailmavalitsejana. Mul oli oma auto, ma olin elus esimest korda välismaal, mul oli lahe sõber Kaupo ja Mattigi oli hoolimata oma vanusest täitsa kobe poiss. Naersime nagu loomad, isegi mu “puu-soome keel” polnud enam takistuseks.

Üks tibi passis mind. Kui kempsu läksin, tuli mulle järele. Lesbi või mis, mõtlesin mina. Ei saanud arugi, mis ta tahtis; kui kabiinist välja tuln, seisis mu ees, käed puusas, ja jõllitas lihtsalt. Mul ei tulnud sel hetkel midagi tabavat pähe, ei soome ega eesti keeles, ja läksin tast niisama mööda. Aga tibi oli karm, ja kui mõnikümmend minutit hiljem Matti mulle lööbi käigus käe ümber õlgade pani, oli ta platsis, käed õieli. Tahtis vist juukseid rabada või mis. Hüppasin baaripukilt püsti, lükkasin ta eemale ja andsin talle lihtsalt ja labaselt vastu lõugu.

Tibi nähtavasti ei oodanud seda, igatahes lendas ta ootamatult suure kaarega (ma ei ole tugev, ausõna) ühele lauale selili. Pea maandus õlleklaasidesse, õlut, kilde, verd ja kisa oli korraga kogu publi täis. Vahetisin tõllaka näoga toimuvat, ei jaganud ööd ega mütsi. Mitmed käed hoidsid mind kinni, aga ma ei püüdnudki kedagi lüüa või kuhugi põgeneda – olin lihtsalt hämmeldunud.

Siis aga tuli välja, miks see tibi oli minuga nii hüsteeriliselt käitunud – ta oli nimelt Matti tütar. Ja Matti, va roju, kelle kombekust tütar kontrollima oli saadetud, ei võinud mulle seda öelda! Persse need põdrad, mõtlesin, ega kuulunud, mida Matti mulle karjus, lisaks sellele, et ma olin “saatanan kusipää”. Nüüd oli jah hea karjuda, papp taskus ja tütar pikali.

“Ära pane tähele, ei loe need sõnad midagi,” lohutas mind Kaupo, kui koos autoni kõmpisime.

“Mis sõnad?”

“Ta soovis, et sa selle auto läbi surma saaksid.”

“Persse mingi. Nimelt ei saa. Nimelt hakkab ilgelt õnnelikuks. Mida ta siis nüüd kisendas, sellel hüsteeritseval vitul pold ju sittagi viga.”

“Saa sa neist aru. Ma olen alati öelnud, et eestlasel on venelasega kergem asju ajada kui soomlasega, olenemata hõimusugulusest või millest iganes.”

Miks sa siis Venemaal ei ela, mõtlesin ma, aga ei öelnud midagi.

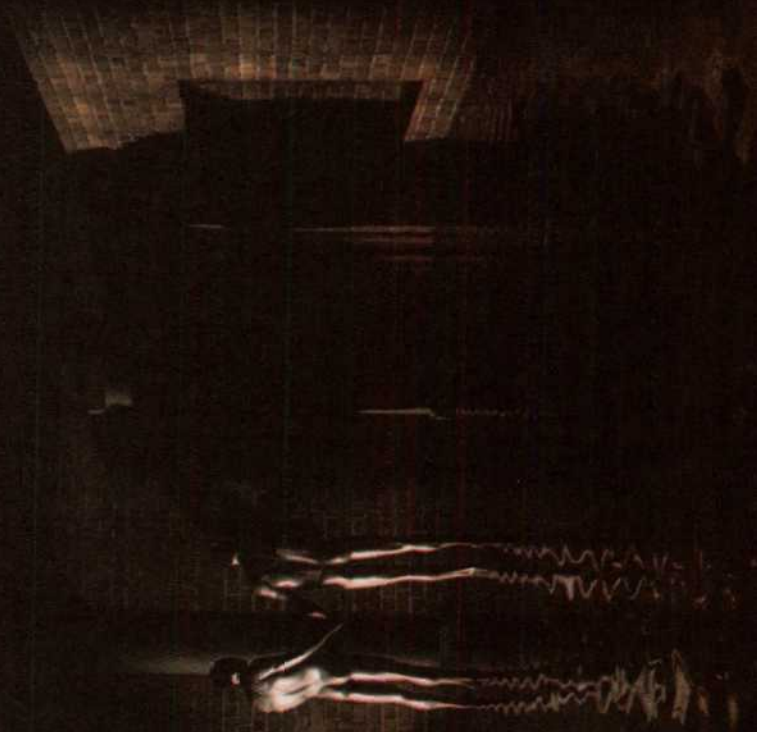
V

Näiteks seitsmes (kus sõidetakse koju ja ollakse kurb).

Sõitsime koos Kaupoga sadamasse, ta saatis mind ja lehvitas veel hüvastijätuks. Parkisin auto kenasti autotekile ja ronisin üles. Äkitselt oli väga tühi tunne. Seisin ja külmetasin reelingu ääres ja mõtlesin elu üle järele. Mis oli minuga juhtunud? Soomes olles olin ma äkki pätt mis pätt: varastasin ja kaklesin. Vodehell, nii ei saa ju. Ema ma ei näinud, midagi kasulikku – kui autoost välja arvata – ma ei teinud.

Hakkasin järjest kindlamini tundma, et mu ema on surnud. Muidu ta ju oleks minuga ühendust võtnud! Tont teab, mis temaga juhtus, viimati müüdi veel kuhugi haaremissse. Ta oli ju kena naine. Jutud sel-

NDO KESKKÜLA.
lingus. Interaktiivne videoinstallatsioon.
40 x 400 cm. 1999.
*üks alasti vanemat meest saunas,
ublikui plaksutamise, biiütamise,
opsimise vms peale meeste tegevus muutub.*

JÜRI OJAVER. Lukukivi.

Vinüül, metall, polüstüreen, kivi. 200 x 850 x 90 cm. 1999.
*Kõhatspetsifiline skulptuur, mis annab koomiliselt järele
Palazzo Querini ees asuva kanalile. Skulptuur toimib
eriti hästi linna kontekstis, kui jalge alt läbilüglavate gondli-
sootiate vaateväljale kerkib järsku see ootamatu objekt.*

lest, kuidas tal omal ajal kavalere oli, on ju minunigi jõudnud – mu isa, kes oli rikas kui kröösus ja väga intelligentne, sai ta lõpuks endale, kuigi oli emast kakskümmend aastat vanem – ja ma mäletan, et kui koos emaga väljas käisin, vahtisid mehed meid lausa varjamatult. Ei, ärge arvake valesti, ta käis vägagi tagasihoidlikult riides ja ei värvinud end üldse. Ta oli lihtsalt ilus.

Aga sotsmaalt pärit ja naiivne. Igasugu lääne pätid võisid igas't asju välja mõelda, et tema pealt teenida. Kuidas üldse sai sellisel jobukakul nagu Jussi olla nii palju raha ja ehteid, sealjuures minu ema omasid? Miks Kaupo oli huvitatud sellest, et ma oma ema jälgi ajaksin, kui ta ise teadis, et mu ema Soomes pole? Äkki oli see mingi lõks? Kui Kaupo veel Eestis elas, siis ei käinud me kuigi palju läbi. Teadsime teineteist, ei enamat. Nõukogude aja lõpus läks ta Soome, elas varastamisest. Ise rääkis, et toitu ta ei varasta, see olevat nõme. Et soliidsem olevat varastada mingi dress, see maha müüa ja siis nagu aus mees toidupoodi minna. Omapärane aukoodeks muidugi.

Kes siin praegu sõna võtab, sõimasin ma ennast, mina, pätt ja kaabakas? Aga äkki oli Kaupo veel suurem pätt ja kaabakas? Mine tea, äkki oleks minugagi midagi juhtunud, kui ma veel kauemaks Soome oleksin jäänud? Või kui Jussi oleks kaine olnud? Pagan. Äkki on autogagi mingi sokk.

Sitt, sitt oli tunne. Ausalt.

Kati ja Britt istusid mu maja kõrval baaris, suurest aknast olid nad peaaegu täispikkuses näha. Viskasin asjad tuppa ja läksin nende juurde. Üllatus oli üsna vägev.

“Ädu?! Tagasi? Juba?”

“Ii-iigatsesin teie järele,” tegin lamba häält.

“Noh, vaeslapseseisus läbi ja?”

“Mida läbi, ei pussu, ei peeru.”

“Aga sul pidi ju olema mingi kindel tiil...”

“Unustage see. Ei ole ega tule mu lastele käpikuid kuduvat vana-ema. Muide, ma ostsingi endale uue auto.”

“Soomest? Segane oled või? Eestist saab ju odavamalt!”

“Ei saa. Ja pealegi – sellist üldse ei saa.”

“Mis see siis on, mõni Saabi Soome variant või?”

“Ei, mobiili õuld-variant.”

“Misasi?”

“Homme näete.”

“Ei noh, ütle siis.”

“Homme näete.”

“Häh.”

Võtsin endale brändit, tundsin, et olen kottväsinud. Pikk päev oli selja taga – mõelda, alles hommikul olin veel Soomes, polnud mul ei autot ega midagi.

“Mis te ise ka vahepeal tegite?”

Kati ja Britt vahetasid pilgu ja hakkasid naerma.

“No mis sa ise arvad?” küsis Britt. “Prassiti ja nikuti nii laiuti kui pikuti.”

“Oligi nii?”

“No päris nii ei olnud. Aga umbes.”

“Saad aru, me käisime eile õhtul laste diskol, täitsa pael.”

“Laste diskol?”

“Ei noh, kirjade järgi oli see muidugi lihtsalt diskoriga baariõhtu, aga kohal olid mingid alaealised.” Kati ja Britt itsitasid.

“Nooh?”

“Ja meie olime kah mängult alaealised!” kõöksus Kati.

“No päris ei olnud ikka,” tõmbas Britt rõõmu vähemaks. “Eks need tüübid muidugi said aru, et me neist ikka vanemad oleme, aga – lahe oli.”

Millegipärast ei viitsinud ma neid kuulata. Silmad vajusid kinni.

“Ma olen sitaks väsinud,” ütlesin ja toetasin põse käele.

“Ära ole, täna võiks just midagi teha.”

“Tehke ilma minuta.”

“Ädu, ära jama...”

“Ei, ausalt. Lähme homme autoga sõitma.”

Nähtavasti oli mu nägu piisavalt loppis, et nad mu väsimust uskuma jäid.

“Okei, helistame,” lõpetas Kati nurumise.

“Helistame.”

“Tšau.”

Kodus riidest lahti võttes jäi mu pilk pidama isa fotole, mis mul

MAX DEAN (Kanada).
Veel nimeta. Installatsioon, segatehnika.
175 x 266 x 230 cm. 1992, 95.
*Interaktiivne masin, mis hindab vaataja
osalusel amatöörfotode taset. Masin haarab
inimupagu foto ja demonstreerib seala vaatajale.
Kui puudutada kätekujutisi, paneb vaataja
ihusoojus masina fotot säilitama. Kui kätekujutisi
mitte puudutada, jäävad sensorid külmaks
ning masin viskab foto palberipustajasse.*

WIM DELVOYE (Belgia).

Tsemendiauto.

Nikerdatud tiikpuit (eriti raskelt töödeldav puit).

310 x 670 x 230 cm.

1990–99.

koridori seinal ripub.

“Kõik on perses,” ütlesin isa pildile.

“Ei ole,” naeratasid isa silmad.

VI

Idee järgi kaheksas (kus valitakse kuningat).

Esimene asi hommikul oli minna autoregistrikeskusse. Ilge pabin oli tegelikult sees – mine tea, tuleb veel välja, et ma olen Soomes kaks autot ärandanud!

Kahe tunni pärast võisin end õnnitleda: kõik oli korras! Jess! Nüüd oli mul oma auto! Jess! Jess! Olin ülemeelik nagu puberteet. Nagu Kati ja Britt oma alaealistega. Huvitav, mida nad üldse praegu teevad? Eile jäid nad minust veel sinna baari istuma, kuigi kell oli palju.

Helistasin Britile. Mobiil oli väljas, tavaline telefon lasi kaheksa korda kutsuda, enne kui Briti väga unine hääl üritas viisakas olla:

“Halloo?”

“Tere hommikust, alaealine!”

“Ädu, kurat, vaata, mis kell on!”

“No mis ta siis on. “Swatch” on.”

“Issand, jah, sorri, tegelikult ongi aeg tõusta.”

Kell oli pool üks.

“Tuled vaatad mu autot? Teeks väikse sõidu või midagi?”

“Hea meelega. Näiteks tunni aja pärast. Ma ajan endale seni kargu alla.”

“Ütle siis Katile ka.”

Britt ja Kati ootasid mind õues, tegid suitsu. Oli selline vahva vana-naistesuvine päev, kohati tõeliselt soe. Keerasin elegantse kaarega nende ette.

Kati ja Britt istusid autosse. Kati istus ette.

“Väiksed autoliigid võiks teha,” pakkus Kati.

“Pead haiged?”

“Kuule, ega nii väga korras ka pole,” ütles Britt.

“Selle auto liigid on juba tehtud.”

“Mida?” küsis Britt. “Eile ostsid auto, eile jõudsid koju; millal sa

need liigid siis veel tegid?”

“Eile päeval.”

“Mis liigid need nii lühikesed siis ka on.”

“Pealegi, kui meid ei olnud.”

“Olgu, rääkisite pehmeks.”

Peatasin auto ühe maapoe juures. Ostsime kolm šampust, plasttopse ja igaüks ühe jäätise.

Leidsime kena päikesepaistelise platsi ühe mahajäetud maja juures. Katust oli sisse vajunud ja puuksad ulatusid õunte raskuse all maadligi.

“Mul on ikka lahe auto. Seksikas,” patsutasin ma auto katust.

“Seksmobiil,” ütles Britt.

Avasin šampuse ja valasin plasttopsidesse. Valasin pisut ka auto esistangele.

“Saagu su nimeks Seksmobiil ja jätkugu sul kauaks sitkust, jõudu ja kannatust meiesuguste mooride tujude talumiseks.”

Istusime lagunenuid aidatrepil. Maailm oli ilus: päike, auto, šampus. Üks hiline kimalane sumises ja pisut oli nukkerigi, et järjekordne suvi möödab on.

“Sa ikka meil ka lubad vahel rooli istuda?” küsis Britt.

“Vaatame, kuidas te end üleval peate.”

“Aga lõpp lahe oleks hakata mööda ilma ringi kimama. Selle autoga oleks see eriti stiilne,” arvas Britt.

“Nagu Thelma ja Louise?” naeris Kati.

“Nagu mina, sina ja Ädu.”

“Miks mitte,” arvasin mina.

Teine šampus oli poole peal, kui mulle sähvatas:

“Me võiksime endi seast pealiku valida, kes siis autot juhib ja kelle sõna teised kuulavad.”

“Kõlab nagu sissejuhatus sado-maso üritusse,” leidis Britt.

“Ei, aga tõesti,” oli ka Kati minu poolt. “Mille alusel me valime?”

Jäime mõttesse. Võistu juua, et kes kauem püsti püsib? – Mõttetu. Mingisugune sport – jooks või hüpe või midagi muud – ei tulnud juba meie laiskuse pärast arvesse. Laulda? Tantsida? – Ei, see pidi olema midagi lahedat.

“Ma pean vist põõsastesse minema,” ütles Kati keset kõige tiheda-

Cartomanti di Alice

166 169 170

Telefonata da Alice, Via P. Cappel, 13, 00186 Roma (RM) - Tel. 06/498020
 Centro di Astrologia, Jureto & Minor di 75 anni e 2000
 Servizio B.M.M. MESSAGGIO / PROVA ONLINE

166 114 595

Telefonata da Roma, vietato minore 18 anni
 06/498020/2000

GRANDI
EGGENTI
 ITALIA

166.100.180

Telefonata da Alice, Via P. Cappel, 13, 00186 Roma (RM) - Tel. 06/498020
 Centro di Astrologia, Jureto & Minor di 75 anni e 2000
 Servizio B.M.M. MESSAGGIO / PROVA ONLINE

Cartomanti Luna **166.125.876(30)**
 E.2.540+iva min max B' v. mis

049/872.55.05

Per la diretta
 049/63.1111

049/63.50.00

Previsioni Vincenti per 6 Estrazioni L.98.000€ sip
 Per prenotazioni **041/51.30.514**

Medio Star **0332-2401220**
 Chiamata gratuita
155.99.95
 CHIAMATA SUBITO

155.99.95

Staliba

STALIBA SRL C. 2540 - IVANIL D'UR. MAX. 8 KM.

166 190 191

Telefonata da Alice, Via P. Cappel, 13, 00186 Roma (RM) - Tel. 06/498020
 Centro di Astrologia, Jureto & Minor di 75 anni e 2000
 Servizio B.M.M. MESSAGGIO / PROVA ONLINE

166 114 595

Telefonata da Roma, vietato minore 18 anni
 06/498020/2000

SIMONE AABERG KAERN (Taani).
Õed taevas. II maailmasõja aegsed naispiloodid.
Õli, lõuend. 1997.
Töö juures on abistanud II maailmasõja naisveteranid.

Vasakul:

CHRISTIAN JANKOWSKI (Saksamaa).

Telematic. Edasikestev töö. 1999.

Vahetult enne Veneetsia biennaali helistas kunstnik Itaalia meelelahutuslikesse telesaadetesse ja esitas mitmele kaardipanijale oma tulevase töö kohta viis küsimust:

- 1. Kas mu töö idee on hea?*
- 2. Kas mul õnnestub oma uus töö lõpetada?*
- 3. Kui mu töö valmis saab, kas ta on siis ilus?*
- 4. Kuidas hakkavad inimesed mu töösse suhtuma?*
- 5. Kas ma olen oma uue töö üle õnnelik ja rahul?*

Jankovski filmis kõik ennustused ning esitas need biennaalil videoinstallatsioonina. Kõik kaardipanijad ennustasid kunstnikule kordaminekut ja rahalist edu.

mat mõttetööd.

“Ära mine,” sähvatas mul äkki. “Kõrguskusemisvõistlused!”

“Mis asjad?”

“Kõrguskusemisvõistlused. Setu naiste hulgas pidi see väga moodne olema.”

Kati ja Britt vaatasid mind imelike nägudega.

“No vähemalt kunagi olevat olnud.”

“Kuidas see käib?”

“Rivistutakse mingi seina juures üles ja lastakse kõrge kaarega seinale soriseda.”

“Rekord?”

“Pidi olema 1.60.”

“See on umbes nii kõrgele, nagu kuseks endale näkku,” arvas Britt. “Kõvad mutid need setu mutid.”

“Mõttele, misuke relv see oleks, kui pidevalt harjutaks. Läheb mingiks seisuks, kisud püksid maha ja kused vördjale näkku.”

“Ja järgmisel päeval lehed kirjutavad: lahkamisest konstateeriti uppumissurm.”

Naersime, ja ma valasin šampusepudeli topsidesse tühjaks.

“Nii, kas me teeme selle võistluse või ma lähen põõsasse,” oli Kati resoluutne.

Leidsime, et paras oleks teha seda vastu aidaseina, mida teelt näha ei olnud.

“Kui kaugel me seinast olema peame?” küsis Kati ilmse põiekanõoga.

“Kurat seda teab.”

Mõõtsime ja arutasime ja leidsime, et umbes pool meetrit oleks optimaalne kaugus. Britt pani mingi pika toika seinast umbes poole meetri kaugusele piiriks ja võistlus võis alata. Kati ja Britt olid seelikutes, neil oli lihtsam. Mina jäin aga seisma, vaid nabapluus seljas.

Ja siis see algas. Kati oli essa, ja Britt sai ka seina märjaks tehtud, aga mul lõi mingi krambi, itsitasin ainult, ei tulnud tilkagi.

“Joo,” ulatas Britt mulle oma topsi. Jõin selle tühjaks ja lisaks veel enda omagi, aga see ei aidanud. Jahedavõitu tuulehoog sasis tutti ja mul oli hoopis tahtmine püksid jalga tõmmata. Mille kuradi pärast ma seda küll teen, käis läbi pea. Teised vaatasid mind peaaegu pahaste

nägudega.

“Okei, hakka pihta.”

Hakkasingi. Pingutasin aga kogemata nii tugevalt, et libisesin ja käisin kantsu, ise samal ajal soristades ja hullumoodi naerdes. Ja oh õnne-õnnekest, minu kuselaik ulatus kõige kõrgemale, kuigi kaugeltki mitte setu naiste tasemeni.

“See ei loe, sest sa kukkusid,” õiendas Kati.

“Loeb küll! Ja nagunii on see minu auto,” kõõksusin, palja persega rohus.

“Häh, miks me siis üldse seda tegime?”

“Ee-eet hu-uuvitavamh hh-oo-leks!” ei suutnud ma läbi naeru korralikult rääkidagi.

Britt istus mu kõrvale ja me naersime koos. Lõpuks hakkas ka Kati naerma.

Ajasin püksid jalga. Britt tõi autost viimase šampuse.

“Aga te olete ikka jumalast võrdselt lasknud,” avastasin ma Kati ja Briti loike uurides.

“Mina olen siiski võitja,” ütles Kati.

“Kuidas nii, vaata, täitsa ühekõrgusel on,” ei olnud Britt sellega nõus.

“Aga mul on suurem,” leidis Kati põhjenduse.

“Kurat, ma olen täitsa täis, kuidas me linna sõidame,” muretsesin ma. Meenus, et ma polnud täna midagi peale selle jäätise söönud.

“Ise tahtsid nii kõvasti pomo olla, sõida siis,” pilkas Britt.

Sõitsingi.

Parkisime auto mu maja ette ja läksime linna vallutama.

VII

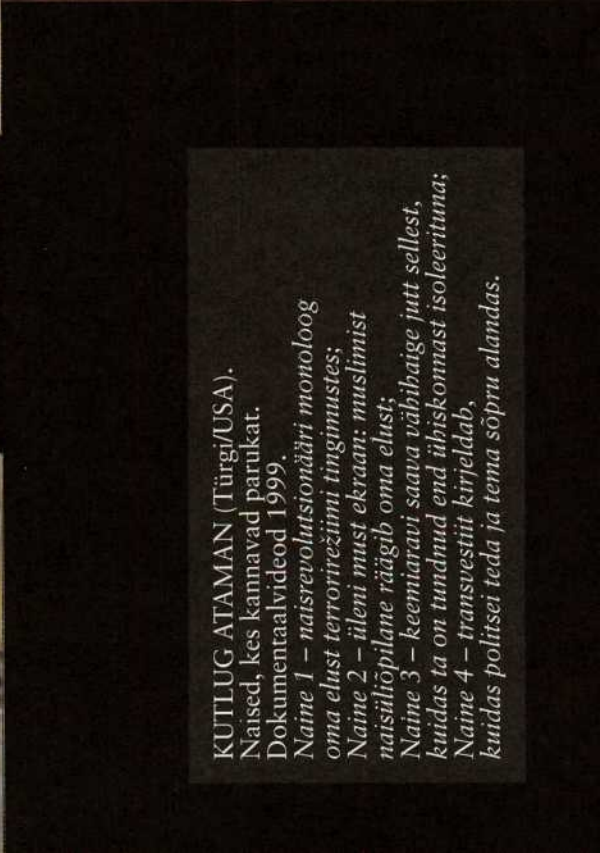
Hoopis kaheksanda lõpuosa (kus suure künnitöö käigus seemegi mulda saab).

Ma vihkan talve. Okei, on küll ilus ja nii edasi, aga seda ilu on vaid metsas. Linnas on igal pool ainult üks lõga ja muud ei midagi. Ja mäsendus imbub ustest-akendest sisse. Ainus viis seda peletada on end napsu täis valada. Sest lõunamaised piitšid oma higiste kehadeka kah

ZHANG HUAN (Hiina/USA).
Et tõsta kalatiigi veetaset.
Performance'i dokumentatsioon.
1997.

*Kunstnik palus hiina tööstuse
moderniseerimise käigus
tööta jäänud meestel
seista tiigs ja tõsta sellega
veetaset. Kunstnik ise sammus
lapsega läbi tiigi.*

KUTLUG ATAMAN (Türgi/USA).

Naised, kes kannavad parukat.

Dokumentaalvideod 1999.

Naime 1 – naisrevolutsioonähri monoloog

oma elust terroriréžimi tingimustes;

Naime 2 – üleni must ekraan: muslimist

naisliitopilane räägib oma elust;

Naime 3 – keemiaravi saava vähibaike jutt sellest,

kuudas ta on tundnud end ühiskonnast isoleerituna;

Naime 4 – transvestiit kirjeldab,

kuudas poliitsei teda ja tema sõpru alandas.

ei ahvatle.

Olime Britiga tulnud Briti töö juurest, kus ma vahepeal oma "kätt harjutamas" käisin ja nüüd, tööjuttudest tüdinud, istusime minu maja kõrval baaris ja imesime Jägermeistrit. Tegelikult oli see putka siin midagi kõrtsu ja diskoteegi vahepealset, meie lemmikkohaks oli ta just oma geograafilise asukoha tõttu.

"Jumalast kobedad kutid," arvas Britt teise laua kohta. Pidin temaga nõustuma. Eriti meeldis mulle üks sinise pluusiga tüüp, selline esmapilgul tavalise olemisega, üldse mitte ilus, aga jube isane.

Teise laua tüübid rääkisid midagi, ise meie poole vahtides.

"See sinise pluusiga on minu," tegin tobedat beibehäält.

"Mmm," tuli Britt mu mänguga kaasa. "Ja see tumeda peaga on minu."

"Kuule," tulin ma meie vanast beibemängust välja. "Kui läheks ise juurde ja ütleks: nii, mehed, keppi ka saab vä? Huvitav, mis nad siis teeksid? Ehmuksid ja läheksid minema?"

"Või nikuks meid selle eest surnuks."

"Tegelikult oleks see hea testküsimus, et kas saavad naljast aru või ei saa."

"Eks sa mine testi siis, mulle täitsa meeldiks, kui see tumeda peaga oleks selline naljast arusaaja tüüp."

Ma siiski ei läinud. Võibolla olin liiga kaine. Aga nii otse vist poleks minagi küsinud.

Läksin hoopis kempsu. Kui tagasi tulin, istusid kutid kolmekesi juba meie lauas.

"Äkki leiate veel ühe sõbranna?" küsis parajasti see tumedapäine, kui ma lauda jõudsin.

"Mingi paaritusmäng käib vä?" olin karm.

Kutid kohmetusid, Britt hakkas naerma. Teretamine ja tutvustamine.

Siis oli täpselt selline algus, nagu filmis: väikesed tantsud, väikesed joogid. See sinise pluusiga poiss tantsis päris kobedalt, ühe aeglasema laulu ajal tundsin, et tüüp on üsna lihases. Vau, mõtlesin.

Ma ei tea, mis mulle pähe kargas, aga kui Britt tegi ettepaneku minu poole edasi minna, olin nõus.

Kodus panin kohvi hakkama ja uurisin võileivamaterjali, teised is-

tusid toas. Britt organiseeris klaasid. Olin tegelikult oma elamise üle päris uhke – päeval olin üle hulga aja koristanud.

Mart, see sinise pluusiga kutt, tuli kööki.

“Mis teed.”

“Mõtlesin, et nikerdaks mõned võileipsid.”

“Äkki ei pingutaks selle ametliku osaga, hakkaks olulisemaga kohe pihta,” oli Mart konkreetne, tuli mu selja taha ja võttis ümbert kinni.

“Fakk, sa ei peaks nii otse ütleva,” arvasin ma ja pöörasin end näoga tema poole.

“Miks?” Mart suudles mu kaela.

“Teeme ikka nii nagu peab,” otsustasin mängujuht olla.

“No kuidas siis?”

“Et algul oleme hästi seltskondlikud.”

“Ja pärast?”

“No vaatame.”

“Misasja me mängime, me ju mõlemad teame, et me tahame teineteist.”

“Sellepärast mängimegi, muidu poleks ju mõtet.”

“Ja kuidas siis sinu meelest mäng edasi minema peaks?” küsis Mart kahe tunni pärast, kui teised olid minu poolt minema läinud. Kuidagi märkamatuks olime oma riided kuhugi ära kaotanud ja porgandpaljalt voodisse roninud.

“Niiviisi,” ütlesin ja sidusin tal silmad kinni.

Tegelikult oli see üks minu elu vapustavamaid öid. Õnnitlesin end terava silma puhul – olin ju kohe tabanud, et tegemist on isase tüübiga. Magamisest suurt midagi välja ei tulnud, õnneks oli ka alkoholi kehas piisavalt vähe, sai asjast tõelist rõõmu tunda. Voodi kõrval oli vee-, mitte šampusepudel. Ainus probleem oli, et üks kumm läks katki.

“Kuule, sellest mingit jama ei tule, et kumm katki läks?” küsis Mart hommikul veel kord. Minu öine “ei” teda nähtavasti ei lohutanud.

“Oleneb, mida sa jama all silmas pead. Ühtegi haigust sa minult küll ei saa, aga kui mina sinult saan, siis võib sul küll jama tulla,” pobise-
sin kinnisilmi.

Mart keeras end minu poole ja silitas mu kõhtu.

“Ma pean nüüd ära minema,” ütles ta siis.

“Loomulikult,” vastasin ma silmi avamata.

“Ei päris tõesti, ära nüüd arva, et ma...”

Tegin silmad lahti.

“Kes ja miks nüüd vabandab?” küsisin. “Sul on probleeme?” Hakasin naerma.

“Oled sina aga,” ei osanud Mart seisukohta võtta. Vist mõtles, et ma tahan nüüd temaga abielluda või mida iganes. Mehed on ikka naljakad.

“Kas ma võin sulle helistada?”

“Helista,” ütlesin. “Kui Seksmobiil on ukse ees, siis ma olen kodus.”

“Seksmobiil?”

“Õues vaata, maja ees on ainult üks seksikas auto.”

(...)

IX

*Muuseas, hoopis kolmeteistkümnes, neljateistkümnes ja viieteistküm-
nenda algus üheskoos ning tagasivaade ka neljandasse loosse (juttu
tuleb reisist koledasse paika, sealsest ringituiamisest ja võitlusest Suure
Pahaga, tagasivaade sisaldab häbiväärset verepilastust).*

Otsustasime sõiduga alustada juba varahommikul, et nautida vabu päevi täiel rinnal. Olin öelnud Mardile, kes juba pool aastat end vahepeal minu poole “unustas”, et ta mind kindlasti üles ajaks, hoolimata sellest, mida ütlen või vabanduseks toon. Ja tema oli sõnakuulelik. Kiskus tekki ja keeras taha ja nügis ja ei andnud järele, kui ma leidsin, et võiks ju hiljem startida ja üleüldse.

Pool tundi hiljem seisin õues ja tuumasin: miski oli valesti. See kumuse Baltikumi kliima ajab lihtsalt hulluks! Õnneks ei sadanud küll vihma, kuid ilgelt külm oli küll. Läksin tuppa tagasi ja võtsin Mardi torinast hoolimata tema suure musta kapuutsiga fliisjaki.

Mu Seksmobiil on väga mõnus, arvan, et parim auto, mis mul kunagi olnud või olema saab, ainus viga on, et tal on aastaid omajagu. Istmesoojendusest oleks tema puhul utoopiline unistada. Väristasin kannikaid käiguvahetamise rütmis ja lähenesin Briti majale. Nägin

eemalt, et Britt ootab. Tõmbasin kapuutsi pähe ja krookisin nõõri kõvasti kokku, nii et vaid silmad näha olid. Sõitsin Briti juurde ja kruttisin akna alla.

“Ädu ei saand tulla, lähme ilma temata,” müristasin madalal häälel. Hetke vaid vaatas Britt mind imeliku näoga, siis hakkas naerma.

“Segi peast,” ütles ta ja istus autosse. Koti viskas taha.

“Kati ei mahugi,” arvas Britt. “Kotid on ees.”

“Kotid? Mõnel juhul on nad jah ees.”

“Hommikust peale roppused.”

“Sina alustasid.”

Minupärast oleks Kati võinud ka tulemata jätta. Aga Britt oli väga selle poolt, et ta tuleks: Katil pidavat olema mehega probleeme ja et väike puhkus kuluks lausa marjaks, kui mitte seeneks.

“No tere hommikust,” oli Kati elev. “Issand, ma mõtlesin, et ei saagi tulema,” sädistas ta ja sättis end istuma.

“Vaata, kas mahud üldse sinna kottide vahele,” muretses Britt.

“Kottide vahele, ei tea küll, mida tegema,” ümisesin ma, nii vaikselt, et vaid Britt mind kuulis.

“Mahun-mahun,” hõikas Kati, samal ajal, kui Britt minu poole kummardudes pomises: “Munni mängima, loomulikult!”

“Kuidas te sellisele mõttele tulite, et just Saaremaale?” küsis Kati.

“Tead, ma oleksin parema meelega põrgusse läinud, aga kardetavasti lähen ma põrgusse pärast surma niikuinii.”

“Sellepärast olemegi teel Saaremaale,” tegi Britt ilmekat ninnu-nänu õpetaja-häält. “Pealegi on Ädul seal palju igasuguseid huvitavaid tuttavaid ja meenutamistvääriivaid kogemusi!”

“Kurat küll,” ütlesin ma ja parkisin auto pidurite kriginal tänava äärde. Me polnud veel linnast väljas. “Läheks äkki kuhugi mujale, mulle ei tulnud mu vahvad sugulased meeldegi.”

“Siin ei tohi parkida,” piiksus Kati.

“Mis on siis?” ei olnud Britt rahul. “Eluaeg jääd sellepärast põdema või? Ja üleüldse, kui nad ei taha enda jaoks ebameeldivate inimestega kokku juhtuda, võiksid nad kusagil mujal elada, mitte aga Saaremaal, kuhu terve Eesti suviti kokku sõidab.”

Britil oli muidugi õigus.

“Noojah,” ütlesin mina. “Eks lähme siis.” Keerasin auto tagasi sõi-

duteele.

Jõudsimel linnast välja. Ilm oli ilus, autos sees ei olnud külma. Kergelt hakkas tulema selline tunne, nagu ikka on, kui sõidad kuhugi, kus võib oodata midagi erilist. Või saab lihtsalt lahe olema. Midagi uut. Teist.

“Jumal, kuidas sa kihutad,” ütles Kati tagapingilt.

“See tundub ainult tagaistmel niimoodi,” ütles Britt.

“Õigus küll,” hakkas Kati naerma. Ta toetas end meie istmete vahele, üks küünarnukk minu, teine Briti seljatoel. Kati lõhnas vanni ja Cerrutti järel.

“Muideks, naised, mul on idee,” ütles Britt. “Me peaks kohe hommikul vara alkohävitusega peale hakkama.”

“Loomulikult hakake,” protesteerisin mina. “Teie ju ei pea roolis istuma! Et siis mul oleks ilgelt paha olla.”

“Noo, ma usun, et kui sina ei joo, siis hakkab ikka meil enne paha kui sinul.”

“Olgu, kallid,” tegi Britt imala kommionu-naeratuse pähe. “Esimese putka juures palume peatust.”

Ooh, ma olen pehme. Eripehme. Microsoft. Peatus toimus. Ma ei läinud igaks juhaks välja, et mitte endale rumalaid mõtteid pähe ajada. Lasin endale ühe alkoholivaba õlle osta.

“Kuule, sul oli mehega jälle mingi äkšen vä?” küsisin Katilt, kui taas sõitsime.

Kati jõi kulinal.

“Jaah,” ütles ta siis. “Üleeile katsuti järjekordselt, kas kõik mu ribid ikka alles on. Rusikatega, loomulikult.”

“Miks siis?”

“No enne seda olin mina Kati pool,” segas Britt vahele. “Me arvasime, et kutt juba magab.”

“Eks me vist rääkisime natuke kõvasti ka,” rääkis Kati edasi. “Igatähel oli kell peaaegu pool neli, kui Britt minema läks, ja mina läksin magamistuppa, ja mis ma näen – tegelane istub voodis, tige nagu peas.” Kati lonksas.

“Ja siis?”

“Siis ta küsis, et ‘kes kurat on Ilmar?’.”

“Kes see siis on?” olin ma uudishimulik.

“Kust mina tean?” küsis Kati vastu. “Eks ta kindlasti valesti kuulis, aga tee sa selgeks. Siis loeti kõigepealt sõnu peale ja seejärel ka ribid üle. Hea, et ma eile tööl pidin olema, nagu jäeti puutumata.”

“Erivars türapea, ausalt.” Olin päris tige, ma kohe ei salli mehi, kes kätega räägivad. Ma pole Kati pool juba pea kaks aastat käinud, kui mees kodus on olnud.

“Ja eile õhtul vahtis veeälevil silmadega otsa ja palus vabandust. Ja täna hommikul tegi skandaali, et nää, jälle litutama.”

“Mina küll aru ei saa, miks sa ei lahuta.”

“Ja elan oma õpetajapalgast või?”

“Sitta, ennem ma sööks rohtu kui ennast klobida laseks.”

“Keela röömu,” ütles Kati. “Sul jah pole kunagi rahamuresid olnud. Oled sa proovinud kahe tuhande krooniga kuus hakkama saada, kui selle raha eest pead ka üüri maksma?”

“Vittu, ma ei viitsi jälle teie nägelemist kuulata,” pahandas Britt.

“Paneks hoopis plaanid paika, et mis ja kuidas.”

“Mismoodi?”

“Et kõigepealt läheme ühte kämpingusse, kus olen meile kohad brooneerinud...”

“Nii, selge siis, miks nii kiivalt Saaremaa!”

“... ja siis võiks näiteks päikest võtma hakata. Ma võtsin igasugu kreeme ja värke ka kaasa. Ja kohapealt ostame ka midagi kaasa. Näiteks õlut. Nii. Ja õhtul võiks kusagile vahvasse kohta õhtust sööma minna. Veiniga ja nii edasi.”

“Ja siis võiks kusagile mere äärde minna, suveööd nautima...” tegin lolli häält.

“Ja ehk leidub seal mere ääres mõni telgike...” matkis Britt.

“Kurat, sa kohe ei saa jätta,” ütlesin mina.

Lugu, mida Britt meelde tuletas, oli tegelikult hästi labane.

Olin Saaremaal, nagu suvel ikka ollakse. Mingi seltskonnaga, Britt oli ka, panime ühes baaris väikest pidu, ja siis nägin, et üks kutt vaatab mind. Selline alaealine. Aga päris armas. Ja millegipärast meenutas mulle kedagi. Naeratasin talle ja ta kutsus mu tantsima. Lobisesime niisama, selline tavaline keele-kõrva-ajamise-jutt.

Baarist mindi mere äärde, kus tehti lõket ja küpsetati saslikut.

“Ma elan siin lähedal,” ütles Peep, see poiss.

“Jah?” ei osanud ma targemat kosta.

“Tahad, jalutame sinna?”

“Miks?”

“Noh, ma ei tea... Seal on täitsa ilus.”

Hakkasin naerma.

“Siin on ka täitsa ilus,” ütlesin.

Peep aga kibeles kangesti.

“Tegelikult võiks natuke jalutada küll,” tegin näo, nagu oleksin kõva jalutaja. Võtsime õlled näppu ja kõndisime mööda mereranda. Kergelt hämar oli, päris pimedaks seeaeg ei läinudki.

Peep oli üsna purjus, see häiris mind algul, aga siis mõtlesin, et võiski mängida sellist mängu, nagu tavaliselt mängitakse, et noorem joodetakse purju ja vanem kasutab seda kurjasti ära. Ainult et sood on vahetunud.

Ja mängisimegi.

Pärast jalutasime lõkkeplatsile tagasi. Oli hästi ilus, lausa romantiline, mets ärkas ja lõhnas.

Aga Peebu kuri isa oli telgi juures liikumist märganud ja tuli meile järele. Paarsada meetrit enne lõkkeplatsi oli meil võimalus üksteist silmast silma vaadata. Ja olgu ma neetud, ma olin seda meest varem kusagil näinud!

Peep oli äkki täiskasvanuks saanud.

“See on minu isa, see on Ädu,” tutvustas ta meid.

Isa vaatas mind kurja pilguga.

“Ädu?” küsis ta. “Kindlasti oled sa Kalevi ja Linda tütar?”

“Olen,” vastasin kombekalt ja vaikselt, kuigi oleks tahtnud midagi väga roppu karjuda. Ja siinkohal tulebki loo seebiooperlik kulminatsioon – Peebu isa oli minu isa poeg esimesest abielust, st minu poolvend. Ja mina olin maganud omaenda vennapojaga!

Siis lendas selle haige sugulase mölapudelil kork pealt ja ma kuulsin seda, milles ma olin süüdi, ja seda, milles ma süüdi polnud; erakordse selgusega taipasin ma, mida tähendab vanemate pattude nuhtlemine laste kätte. Rohkem kui poisi mehekstegemises, oli asi kindlasti testamendis, mille isa minu kasuks tegi.

Ma ei viitsinud oma venda kuulata, pobisesin omaette mõned rop-

pused ja hakkasin lõkkeplatsi poole edasi astuma. Meie sekeldamist oli märganud, ja kui ma kohale jõudsin, oli üldjoontes kogu rahvale selge, kui halvasti ma olen käitunud, kui hea ja korraliku süütu lapsukese kui pahaks ja kõlvatuks muutnud. Rahvas hirnus lõkke ümber, mina tahtsin sellest jamast kui halvast unenäost ärgata.

Vend ei saanud aru, et aeg oleks lahkuda.

“Kuule, sul vist kasvab õue peal üks suur puu? Vaata, et see sulle maja peale ei kuku, kui sa siin veel kaua undad,” hüüdis Britt.

Sajatuste saatel kadus mu vend kadakate vahele, Peep nagu kutsikas kraedpidi peos.

Tea, kas tast pärast üldse elulooma sai, mõtlesin ja sõitsin ühest mu-
nevast sierrast mööda.

“Juba teist korda sama auto,” ütles Britt.

“Oli ka või?”

“Mh-mh.”

“Mingi eriti tige mees,” kommenteeris Kati tagaistmelt, keeras end ringi ja lehvitas mehele.

Oli tõesti, varsti sõitis meist mööda, mõrvarlik läige silmis. Vist ei kannatanud välja, et naine roolis ja sõidab temast mööda.

“Ära rohkem tast mööda sõida,” arvas Britt. “Äkki rammib veel või mine tea. See on sellise näoga, et on kõigeks valmis.”

“Nagunii on laip pagasnikus,” pakkusin ma.

“Või kaks.” Britt ajas kingad jalast ja tõstis varbad armatuurile. “Ninnu-nännu,” ütles ta varbaid liigutades.

Britt oli miskipärast veendunud, et Virtsu sadamarestoran on lõpp hea paik.

“Kurat, Britt, praam läheb minema,” olin juba kuri. Kati polnud sadamahoonesse sisse tulnudki. Magas autos.

“Siis ma jäängi Virtsu,” lallas Britt. “Tead seda lugu, et “kott jäi Virtsu?””

“Jaa-jaa. Ja viisakas rott läks musta vanni. Tule nüüd.” Nägin aknast, et mu auto oli teistel ees. Mõned tuututasid, ülbemad sõitsid mööda.

“Britt jäi virtsu,” ütles Britt ja üritas teksti tagurpidi panna. “Vitt

jäi... brrii... brii-irtsu,” naeris ta purjus naise naeru.

Lõpuks sain ta niikaugemale, et ta oli nõus minuga kaasa tulema.

Auto kõrval seisis vormis piletikontrolör, nägu selline, et kohe annab peksa. Ennetasin teda – pileteid kontrollimiseks ulatades sosistasin talle kõrva, näpuga Britile osutades:

“See neiu usub, et ta on alasti ja väga ilus. Tehke palun nägu, nagu see olekski nii!”

Piletikontrolör ei vaadanud piletite poolegi, vabalt oleks talle jumal teab mida võinud pihku pista. Äraseletatud ilmel jõllitas ta beibetsevalt puusi hõõritavat Britti, kes enne autosse istumist talle õhusuudluse saatis.

Terve tee kuni Kuressaareni nautisin omaenda seltskonda. Kati ja Britt magasid, minu imestuseks ei tahtnud nad isegi mitte pissile. Kui Kuressaarde sisse sõites kiirust alla võtsin, tõstis Britt unise näo.

“Kus me oleme?” küsis ta.

“Põrgus,” ütlesin. “Kohe nurga taga on katel. Puistan teid sinna ja ise kepsutan Põrgupiigadega mehkeldama.”

“Aga meie?” kostis tagaistmelt Kati unesegane hääleke. “Kas sa lähed kuhugi minema?”

Hakkasin naerma.

“Loodetavasti valib ta siiski meid oma Põrgupiigadeks,” arvas Britt. “Kuule,” ütles ta siis. “Me oleks enne Kuressaaret ära pidanud keerma.”

Järsu kaarega keerasin auto ümber ja sõitsin tuldud teed tagasi.

“Nii äkki siis kohe,” ütles Kati. “Oled vihane või?”

“Loomulikult.”

“Kuule, ise pole sa ka mingi karsklane,” püüdis Kati end õigustada.

“Kes seda ütles, et ma sellepärast pahane olen, et teie purjus olete?” turtsatasin. “Ma olen sellepärast tige, et mina pidin kuiva suuga pealt vaatama, kuidas teil nii hiiglama lõbus on, ja kõige tipuks veel teid kantseldama.”

“Kantseldama?”

“No mõni tahtis näiteks Virtsu sadamasse maha jääda.”

“Mmmmh,” tegi Britt. “Ma mäletan, et mul oli mingi kindel idee, miks ma sinna jääda tahtsin... Kurat, ei tule meelde. Autos rohkem

õlut ei ole?”

“Ei. Ja ei saagi olema,” ütlesin mina ja keerasin Briti juhendamisel auto ühte suurde taluhoovi sisse. “Nüüd viskaks ma heameelega vormi ümber ja hakkaks tegutsema.”

Loomulikult läks päike kohe pilve taha, kui meie end sissevõituna sirakile visatud saime. Ja nii ei jäänudki meil muud üle kui siirduda järgmise ja ühe olulisema punkti juurde päevaplaanis – väiksed õlled.

Siis läksime oma planeeritud õhtusöögile, korralikud kleidid seljas ja korralik meik tõelist palet varjamas.

Tellisime kenad praed ja pudeli veini.

“Kas te ei leia, et kui õhtu niiviisi jätkub – õlut ja veini ja jälle õlut ja jälle veini – siis on homme ilge olla,” tekkis Britil mõte.

“Mis siis,” arvas Kati. “Mul on täiesti ükskõik. Tegelikult on mul lihtsalt hea meel, et olen Tallinnast ära.”

“Pohmell tuleb küll, aga mitte siis, kui tema tahab,” olin mina ülbe.

Vein toodi lauda. Britt oli meie n-ö veinispets, kes siis nuuskis korki ja mekutas tähtsa näoga proovivilga kallal.

“Tegelt on mul jumalast pofik, mis vein see on,” ütles ta, kui ettekandja ära oli läinud. “Mul on praegu selline pofiku-stiilis meeleolu, et on jumalast pofik, mis pofikuveini meile siin pofikukohas pakutakse. Võtaks esimese klaasi selle terviseks, et oleme kodust jälle pisut välja saanud.”

Kui olime oma uhked praed ära söönud ja magustoidu juurde uut pudelit veini tellisime, ütles ettekandja:

“Härrad paar lauda eemal palusid küsida, kas nad tohivad teie lauda ühe šampuse saata.”

Vaatasime üksteisele pikkade nägudega otsa.

“Nagu filmis,” ütles Britt.

“Oleneb, mis šampus,” ütlesin mina. “Ja küsige, miks nad seda teha tahavad, et kas neil on äkki mingi tagamõte.”

Kati ja Britt turtsatasid.

“Aga vein võiks sellegipoolest tulla,” hõikasin ettekandjale, kes juba end minema pööras. Onud eemal lauas lehvitasid meile. Nad olid ka kolmekesi.

Ettekandja tõi veini.

Üks onudest tõsis ja tuli meie laua juurde.

“Tervist, kas tohib?” küsis ta. “Minu nimi on Raudoja.”

Kui me ei vastanud, jätkas ta:

“Mind väga huvitab, mida te küll mõtlesite selle tagamõtte all?”

“Kohe päris tõsiselt huvitab?” küsisin ma. Onu naeratas naeratust, mis nähtavasti pidi olema hurmav. Või vähemasti midagi sinnakanti.

“Me mõtlesime selle tagamõtte all, et...” Vaatasin Briti ja Kati poole, need muigasid ega öelnud midagi. “... et šampuse vastuvõtmine meie poolt ei väljenda meie soovi teiega sugulisse vahekorda astuda.” Mu nägu oli äärmiselt tõsine.

Nüüd solvub või saab vihaseks.

Tüübi naeratus suri, pilk aga jäi minu silmadesse rippuma.

Väga viga polegi, leidsin ma. Päris kenad silmad.

Härra Raudoja kogus end kiiresti.

“Oh, seda me ei mõelnudki,” kiirustas ta vabandama.

“No siis tehke, nagu soovite,” olin armulik.

“Ehk tohime teie lauda istuda?”

Vaatasime üksteisele otsa.

“Vahet pole,” ütles Britt meile. Ja Raudojale: “Miks ka mitte?”

Britil on väga kena naeratus. Härra Raudoja sai sellest oma sammudesse hoogu juurde.

Paari tunni pärast hakati restorani kinni panema. Tegelikult oleksin ma tahtnud uude kohta ilma eaka porukata minna – viisakast jutust oli siiber mis siiber. Kuna jutu sees oli välja tulnud, et elame ühes ja samas kämpingukompleksis, polnud pikka pidu – mindigi kämpingute vahele mere äärde. Keegi oli lõkke teinud, mingi seltskond küpsetas vorste ja muud taolist. Ma ei tundnud ei ennast, Britti ega Katit ära – istusime viisakalt ja jõime malbe naeratuse saatel šampust. Ei mingit ropendamist ega välkideid ööd huvitavamaks muuta.

Härra Raudoja kippus mitu korda mulle kätt ümber panema, mõistis aga minu pilgust, et see poleks just kõige targem tegu.

Kui kell oli kolm, otsustasid Raudoja sõbrad magama minna.

“Kas teie ei tahaks minu tuppa magama tulla?” sosistas Raudoja mulle vaikselt.

“Kuidas... te ometi... võite?” mängisin hingetut. Tüüp taganes.

“Aga äkki... Saaks homme kokku, sõidaks ringi, käiks ujumas?”

“Miks mitte,” naeratasin ma.

Kui kännud olid lahkunud, olin ma väge täis.

“Nii, naised, nüüd võiks kuhugi minna ja midagi teha.”

“Mida – nüüd, öösel?” pahandas Britt.

“Mis on siis? Kodus saad ka magada.”

“Mina vist ei viitsiks eriti midagi teha,” ütles Kati. “Mõtlesin, et jalutan natuke üksinda siin ringi ja siis poen põhku. Homme võiks tõesti nende meestega kusagil ringi tiirutada, kas pole? Nad olid ju täitsa normaalsed.”

Minu imestuseks oli ka Britt valmis magama minema. – Noojah, mõtlesin ma. Nüüd siis on minu kord hammast veristada. Paari tüübiga lõkke äärest olin juba enne mõned sõnad juttu vestnud. Nüüd tegid nad ettepaneku linna diskotama minna.

Lubasin Britile varsti tagasi olla.

Paraku juhtus see, mida ma planeerinud ei olnud – terve öö ja päev takkapihta tuuritasin nende tüüpidega ringi, šampus oli väga moodne jook. Vahepeal meenus mulle küll, et lubasin tagasi olla, aga... Mind ei ahvatlenud mõte mingite kändudega ringi tuiata ja imalat keele-kõrva-ajamise-juttu kuulata. Need tüübid olid ses mõttes hulga normaalsemad – peaasi, et lõbus oleks.

Kui järgmise päeva õhtul kämpingusse jõudsin, istus Britt üksinda trepil ja suitsetas. Lausa romantiline, nagu filmis – keegi tuleb kaugelt koju ja keegi ootab teda trepil. Taamal päikeseloojang, õrn tuulehoog sasib kadakaid...

“Mõtlesin just, et kas helistada politseisse või mitte.”

Kati oli igaks juhuks bussiga minema läinud – tal olid mingid suvetöö-õpilased, keda ta homme kainelt ja karmilt hindama pidi, ja ta ei julenud minu peale lootma jääda. Õigesti tegi loomulikult.

Olin ühe šampuse kaasa toonud. Jõime Britiga selle ära, otsustasime, et kojuminek tuleb alles järgmisel päeval kõne alla. Kurat, ma olin ju täiesti purjus!

Keerasin magama.

Natuke sain magada, siis avastasin, et pohmell tuleb siiski just siis, kui ta ise tahab. Ja järjest hullemaks läks! Värisesin ja valutasin umbes

poolteist tundi teki all. Igasugu mõtted käisid läbi pea – kord ei tahtnud ma midagi ega kedagi, siis tahtsin, et keegi tuleks ja mind lohutaks. Britti ma siiski ei hõiganud, mul tekkis kurikaval plaan ta hommikul rooli panna, las siis praegu magab. Peas kummitas mingi vördjalik meloodia, mis ei läinud ära ega asendunud ühegi teisega, mida mõttes ümiseda üritasin. Otsaesine kiskus higiseks. Külma oli.

Lõpuks ei pidanud ma vastu – komberdasin kempsu ja oksendasin. Kell oli pool neli. Kui oksendamisjärgselt hambad pestud ja pool klaasitäit vett kõhtu oli saanud, suutsin pisut aega isegi tukastada. Niipea aga, kui vesi korralikult seedetrakti jõudis, tegi ta seal lamenti ja nõudis väljapääsu. Lubasin talle seda. Ja nii mitu korda. Pooletunniste vahedega. Öökisin maomahla ja arvasin, et see on lõpp. Tudisesin ja silitasin külmas hiihernes käega vetsupoti põlglikult külma pinda. Mul oli endast hale. Pisarad silmast, tatt ninast, maomahl (või koguni sapivedelik? – kes kurat seda anatoomiat ikka tunneb!) suust.

Alles kusagil kaheksa paiku tundsin, et olen selle võitluse võitnud – suutsin korralikult kõndida ja mõttedki ei habisenud nii pidetult ringi nagu enne. Jäin magama.

X

Miks mitte üheteistkümnes (sest kallid ost varastatakse ära).

Oli sügis. Britil oli Tallinnast väljas mingi asi ajada ja ma olin rõõmsasti nõus talle autojuhiks olema. Katit ei saanud me kuidagi kaasa võtta, sest oli nädala keskpäik ja tal olid poole öhtuni tunnid.

Sõitsime ja nautisime järjest jahedamaks muutuvat kaunist Eestimaa sügist.

“Ikka sitaks ilus on,” arvas Britt.

“Mhmh. Kui ainult linnas istud, siis ei näegi.”

“No natuke ikka näed, mul on näiteks akna taga suur vaher. Täitsa lahe on jälgida, kuidas kevadel pungad puhkevad ja sügisel lehed kirjuks lähevad.”

“Kuidagi kurb on see sügisene ilu.”

“Hääbumise ilu. Puškin ja muu taoline.”

Niisiis jõudsime oma sihtpunkti üsna romantiliselt häälestatuna.

Jalutasin mööda linnakest ringi, kuni Britt oma asju ajas. Õhtupoole kiskus päris jahedaks. Kui Seksmobiili kokkulepitud kohta parkisin, veendusin järjekordselt, et käspiduriga on midagi lahti, ei funktsinud nii nagu peaks. Seda jama oli juba mitu korda olnud.

Peaks parandusse viima, mõtlesin.

Britt saabus mornis meeleolus.

“Siin liigub ikka aeg poole aeglasemalt kui Tallinnas,” porises ta. “Ma pean homseni siin passima, alles homme hommikul on mul võimalik paar vajalikku paberit kätte saada.”

“Nad kuidagi postiga või kulleriga ei saa saata?”

“Ei. Ma pean isiklikult inimestega suhtlema. Ja see onu tuleb alles homme.”

“Pagan.”

“Mis saab siis? Sõidad minema?”

“Aga sina?”

“Mina jään siia. Võtan hotelli toa ja. Või jääd ka? Las firma maksab, ega seda ju ei pea märkima, kas on ühene või kahene tuba.”

Kaalusin asja. Miks mitte. Väike vaheldus.

Otsustasime teha sellest õhtust hiiglama korraliku naisteka, sellepärast meikisime ennast viisakalt ja ma panin oma pidevalt lahti tilpnevad juuksed pealaele krunni. Briti juustest soengu tegemiseks piisas kammist ja juuksegeelist. Oh, me olime kaunid!

Usun, et tegelikult polnud meie tähelepanu keskpunkti sattumise põhjus mitte see, nagu oleks me ropult ilusad, vaid selles, et meie näod olid siin lihtsalt võõrad. Aga tähelepanu keskpunktis me olime – meid vaadati igast nurgast.

Mingid kutid tulid ligi.

“Võib teie lauda istuda?” küsis üks.

“Praegu küll mitte,” ütles Britt. “Meil on siin tarvis mõned asjad selgeks arutada.”

Kutid taganesid ja istusid oma lauda tagasi.

“Nonii,” ütlesin mina. “Kui tahad teha lihtsalt mõnusat naistekat, on mehed kohe platsis, kui aga loodad, et saad kellegagi seksikalt aega veeta, ei visata sulle pilkugi.”

“Nii see on,” oli Britt minuga nõus.

Mingi tibi läks nende kuttide laua juurde, räägiti midagi ja tibi viskas meie poole vihaseid pilke.

“Mingi vittjalgsete klass,” arvas Britt, kui tibi ja tema sõbranna mõne aja pärast omavahel midagi seletama hakkasid.

“Pruudid vist,” pakkusin.

“Või “lihtsalt sõbrad”.” Naersime.

Kelner, kes oli ootamatult viisakalt riides ja lausa fantastiline teenindaja, tõi meile praed. Mõneks ajaks sukeldusime õgitöveliste maailma.

“Õudselt hea,” mõmisesime suutäite vahele.

Alles pärast seda suurt tööd viitsisime ringi vaadata. Kutid, kes enne meie laua juures käisid, lehvitasid meile. Lehvitasin vastu.

“Mis sa kiusad nende pruute,” tegi Britt noomivat häält.

“Hädasti vajan küll neid mehi vist,” naersin ma.

Kutid aga arvasid vist, et me neid tõesti vajame. Igatahes kolisid nad meie lauda.

“Kuidas oleks, kui teeks väikse peo?” pakkus üks neist.

“Kardan, et meil on varsti aeg lahkuda,” ütles Britt lõpuks ja vaatas mulle otsa.

“Arvata võib, homme tuleb raske päev,” läksin ma temaga kaasa.

“No aga väiksed napsud võiks ju ikka teha?”

“Väiksed, hästi väiksed jah,” arvas Britt.

Kutt hõikas kelneri.

Hommikul paistis päike kardina vahelt otse mulle silma. Olin hetkega ärkvel, oli tunne, nagu oleksin millegi hulluga hakkama saanud. Mee- nutasin eelmist õhtut. – Ei, midagi lolli ma ju ei teinud...

Otsustasin akna lahti teha, tuba oli une- ja pussuhaisu täis. Ja siis ma märkasin – Seksmobiil oli kadunud.

Äkki ma jätsin ta kusagile mujale? Aga ei. Mul oli kindlalt meeles, et tuppä jõudes kekutasin Britile: “Näe, Seksmobiil on meil lausa kintsuulatuses!”

Aga nüüd teda polnud. Ei kintsu- ega ka millegi muu ulatuses.

“Britt, Seksmobiil on kadunud!” hüüdsin. See tähendab, üritasin hüüda, mu hää oli kuhugi kadunud ja ma olin üleni higine.

“Ää-du, saa kaineks,” pomises Britt läbi une.

“Ei, päriselt,” olin lausa hüsteeria äärel. “Seksmobiil on kadunud.

Minu Seksmobiil on kadunud!” See, kuidas koju jõuda, oli teisel, kui mitte lausa kolmandal kohal; oluline oli, et Seksmobiili polnud. *Minu Seksmobiili!*

Ahvikiirusel panin end riidesse ja jooksin alla administraatori juurde.

(...)

XII

Kõlbab kuueteistkümnendaks (kus tuleb mõte reisida hoopis mujale).

Ükspäev oli nii, et olime kõik kolmekesi – mina, Britt ja Kati – kuidagi pooljuhuslikult minu poole sattunud. Tõsisemad jutud räägitud, mõtlesime, et poleks patuke napsutada natuke.

“Kuulge, naised, a kas te ei leia, et kuidagi ühekülgseks kisub see asi,” jäin ma äkki mõttesse.

“Misasi?” küsis Kati.

“Mismoodi?” küsis Britt.

“No pidevalt üks alkohoolitsemine.”

“No hakka siis karsklaseks, me anname sulle täitsa vabad käed,” naeris Britt.

“Ei, mitte nii. Mu naabripoiss, kes mul kohe üle ukse elab, rääkis, et muud asjad pidavat hoopis mõnusamad olema.”

Ka teised jäid mõttesse. Naljakas-naljakas, meist keegi polnud veel kunagi ühtki narkotsi proovinud.

“Ja mis sa arvad, et peaks nagu proovima või?”

“Tuli selline mõte.”

“Päris segi peast,” ütles Kati, va pedagoog.

“Kuule, alko on tunduvalt odavam,” lõi Britis tema koonerlik joon välja.

“Kamoon,” tegin mina. “Me ei peagi ju kõige kallimat kraami otsima.”

“Taga targemaks. Mingit odavat sünteetikat käid välja vä?”

“Ei. Näiteks kanep pidi lõpp hea olema.”

“Teate,” võttis Britt lõpuks minu ideest kinni. “Kui ikka proovida, siis midagi sellist, et katus kohe tugevalt ära sõidaks, et oleks ikka ela-

mus, mitte lihtsalt niisama.”

“Ehk midagi kliimavööndile omast ja looduslikku,” pakkus Kati. “Näiteks kärbseseent?”

“Kust sa seda praegu võtaksid?”

“Mnjah, teisi asju hangiks ehk vastaskorteristki,” arutlesin ma.

“Kärbseseen oleks tõesti ehk kõige parem,” leidis Britt. “Tsiteerides klassikuid – kui Aleksander Suur oleks oma vallutusreiside asemel seeneraisile läinud, oleks maailm hoopis teistmoodi arenenud.”

“Ainult – kas ta siis nii kuulsaks oleks saanud?”

“Alkokultuuriga maailmas küll mitte.”

“Teate, moorid,” võttis Britt loo kokku. “Midagi võiks ikka proovida. Homme on laupäev, vaba päev ka ja.”

Leppisime kokku, et Britt ja Kati käivad vahepeal kodus ja tulevad kahe tunni pärast tagasi. Selleks ajaks lootsin vastaskorterist midagi hankida.

Mõne aja pärast oli minu kodu meie kõigi meelest paar uut mõõdet juurde saanud.

“Kuidas ma küll varem pole märganud, et sul nii lahedad seinad on,” silitas Britt tapeeti.

“On jah,” pidime me Katiga temaga nõustuma.

“Ma arvan, et mu seinad on peaaegu ideaalseinad,” olin kindel.

“Jah, sest seinad... ongi sellised siledad,” ütles Britt.

“Muide,” lõi Katis filoloog välja. “Kas te ei leia, et sõna “sein” kõlab samuti, nagu ta tegelikult on?”

“Sa mõtled, et onomatopoeetilis-deskriptiivne?” küsis Britt.

Kati noogutas.

“Kas te ei leia, et eesti keel ongi selliseid sõnu täis?” tegin ma avastuse.

“Issand jumal,” hüüatas Kati. “Ma olen pea viis aastat ülikoolis eesti keelt õppinud, ja alles nüüd saan aru, et sõnade nimi ongi nende tähendus!”

Äkitselt olime kõik suured teadlased. Selline suurte mõtete laviin tormas meile peale, tundus, et alles nüüd näeme maailma tõeliselt, nagu ta tegelikult on!

Värk mõjus edasi.

Tundsin end äkki väga suurena. Mitte et mu mõõdud oleksid kuidagi muutunud, ei. Ma lihtsalt tajusin, et teised inimesed maailmas, kaasa arvatud Kati ja Britt, on tegelikult jumala lollid. Ka nende näod muutusid. – Tõeline pale, arvasin ma. Ja uskusin: ainult mina tean, kuidas asi on. Ainult mina oskan maailma olemusse süüvida. Meenusid eredad seigad lapsepõlvest. Lõhna- ja tundemälestused.

Kohutav janu oli. Tõin külmpapist mahlapaki ja see läks enam-vähem kohe meie kolme kõhtu. Siis tegime võileibu. Missugune rituaalsus! Missugune tunnetus – kuidas hoida nuga, kuidas määrada võid...

“Vaataks telekat,” pakkus Britt.

“Miks?” küsis Kati. Tema küsimus tundus nii naljakas, et ma puhkesin naerma. Britt samuti, ja õige pea lõkerdas Kati ise ka. See naer oli selline vabastav ja tuli täiesti südamest, mul olid lõpuks lausa pisarad silmas.

Võtsin telekapuldi enda kätte. Missugune ideede-, värvide- ja funktsiooniderohkus sellel pisikesel junnil valitses! Ma poleks eales selle peale tulnud, et mul nii lahe telekapult on. Vajutasin ja tundsin, et maailm muutus.

Tardusime telekast tulevat pilti jälgima. See tundus jube pikk lugu olevat, ja kuidagi traagiline.

“Kurat küll,” ütles Britt, kui see läbi oli. “Lõpuks saan ma aru, miks neid pesupulbireklaame tehakse.”

“Sellepärast, et muidu inimesed ei ostaks,” oli Kati tark. Ja muuseas, mina arvasin samuti. See oli tõsine asi.

Ka järgmised klipid olid äärmiselt põnevad. Igaüks neist kandis oma kindlat sõnumit, milleta maailm oleks hukkunud.

Uudised seevastu olid hoopis naljakad. Kõõksusime nagu gripihai-
ged kanad, kui tädi tähtsa näo ja häälega päevasündmustest pajatas. Vahepeal näidati katkendeid filmidest, mis aga kuidagi tädi jutuga haakuda ei tahtnud.

“Khuui-das nhaad aah-ruuh ei saah, et see on thoobeh!” hingeldas Britt, käed kõhul.

Klõpsasin teisele nupule. Seal tuli mingi mängufilm. Subtiitreid oli küll raske lugeda, lause kolmanda sõna juurde jõudes oli esimene juba meelest läinud. Aga nii põnevat filmi pole ma elu sees näinud. Iga uus

pilt rääkis uuest ja huvitavast asjast. Kas see film üldse päris-inimestest rääkiski? Vist oli tegemist õudusfilmiga. Poolinimesed-poolloomad taidlesid ringi, vahepeal kasvades ja kahanedes, ja päris jube oli. Kartsin, et kui liigutan, satun ise ka sellesse koledasse maailma.

Britt päästis meid kõiki – vajutas nuppu.

“Nupul kui niisugusel on maailmas oluline roll,” ütlesin ma välja tähtsa, võib-olla maailma tähtsaima mõtte.

Järgmisel päeval oli vaid kerge janu, muud midagi. Ja ähmane mälestus sellest, et vahva oli.

Istusime kolmekesi mu köögilaua ümber ja vahetasime muljeid.

Kuidagi hästi laisk oli olla. Vedasime end kohvitassidega elutuppa diivanile, see oli öösel lahti tehtud, ja me mahtusime kõik sinna ritta kõhutama.

Klõpsasin teleka mängima.

“Pole pooltki nii huvitav kui eile,” märkis Kati.

“Aga kuulge, suured teadjad ja targad, nagu me eile olime, teeks siis eilsest kokkuvõtte?” pakkusin ma.

Mõtlesime pisut.

“Alko on siiski parem,” julges Britt välja öelda. “Selline kodusem ja tuttavam.”

(...)

XVI

Tegelikult küll kahekümnes (jälle karmid võitlused, kus vahepeal kadunud asi üles leitakse, aga rõõmu asemel tuleb sellest hoopis jama), aga kuna mu sünnipäev on kuueteistkümnendal kuupäeval, peab olema nr 16 viimane.

Kaks nädalat hiljem helistas Britt, ja ettepanek oli karm: nüüd ja kohe, mingi saunakas.

Mõnikord ei saa ma Britist aru. Igasugused soliidsed kutid, kes talle minu meelest hästi sobiksid, põlgab ta ära, et olevat igavad. Ja siis sukeldub hirmsasse lovesse mõne täiesti tavalise, ilmetu ja ennasttäis kutiga.

Seekordne jurakas polnudki väga paha, tema sõbrad see-est aga küll. Britt läks juba üsna õhtu alguses tahatuppa va vanainimeste asja õiendama, mina üritasin end igavuse peletamiseks rihmaks tõmmata. Kaks tibi oli peale meie veel, aga need olid leebelt öeldes ajudeta tegelased. Sain jutu peale juraka noorema vennaga, kes oli kolmeteistkümneaastane. Marek nimi.

Sõbrad otsustasid kaklema hakata. Mille või kelle pärast, ma aru ei saanud, vaevalt nad isegi said. Igatahes, kui pikaajaline teineteiseprömmimine oli lõppenud ja üks neist sõi, veri salatisse tilkumas, sai mul siiber. Võtsin laualt õllepudeli ja kutsusin Marekit:

“Lähme kuhugi. Ma enam ei suuda!”

Marek naeris ainult ja tuli minuga kaasa.

“Jalutame sinna eemale, seal kivide peal on mõnus istuda, hästi ilus,” tegi ta ettepaneku. Tal oli õigus. Tõesti oli ilus. Mets kohises ja lõhnas kergelt sügise järgi. Megalt kena kant, mõtlesin ma.

Marek võttis taskust suitsupaki ja pakkus mulle.

“Täna, ei.”

Poiss süütas suitsu ja puhus uhkelt rõngaid. Toas ta suitsu ei teinud.

“Sa tead, et suitsetamine mõjub potentsile pahasti?” küsisin.

“Mis see veel on?”

“Noo...” Kuidas seletada seda asja mingile alaealisele? “No kui sa peaksid tüdrukuga voodisse minema, võid hätta jääda.”

“Et ei tõuse või? Häh, seda nalja küll ei juhtu!”

Säh sulle alaealisust! Otsustasin teema edaspidi puutumata jätta, polnud mingit huvi veenduda selles, kas ta jääb hätta või mitte. Leidsin, et tark oleks hoopis ta venna kohta küsida.

“Ah, mis ta ikka on, minu meelest on ta lahe tüüp. Sellest seltskonnast kõige lähedam.”

Vaieldamatult.

“Aga tead, ta sai endale üleeile maru änksa auto! Tahad näha?”

“Miks mitte.”

Marek hüppas kivilt püsti, jägnesin talle. Läksime tagasi hoovile, kõrvalhoone juurde.

“Tead, ta ostis kunagi metsa kokku. Ja müüs seda edasi. Ja üks klemm jäi talle kahekümne viie tonniga sisse. No ja minu vend lubas sellele klemmile sõbrad kaela saata, kui see võlga tagasi ei maksa. Ja

klemmil läks junn jahedaks ja ta kinkis mu vennale auto.”

Marek avas kõrvalhoone uksed ja... sa pühade vägi, see oli ju Seksmobiil! Ma oleks ta tuhandete seast ära tundnud! Minu Seksmobiil! Kui kaua ma polnud teda näinud? Ja nüüd oli ta siin! Kaksikümmend viis tuhat? On nad lollid?

Jäin soolasambana seisma. Ei liigutanudki end, kui Marek mind sõitma kutsus.

Kõrvalhoone ees oli lauge kallak. Taganesin mööda seda, jalad kui keedetud makaronid, kuni selg puutus vastu puuriita. Tegelikult ei suutnud ma oma silmi uskuda! Olin momentaalselt täiesti kaine.

Marek sõitis Seksmobiiliga kõrvalhoonest välja. Märkas aga siis mu segaduses nägu, jättis Seksmobiili seisma ja hakkas minu poole tulema.

“Mis viga?” jõudis ta küsida.

“Käsi pidur!” jõudsin ma hüüda, sest Seksmobiil hakkas minu poole tulema. Mu selja taga ja vasakul küljel oli puuriit, paremal lõhutud puude hunnik. Kui ma sinna otsa jõuaks...

Ag ei. Seksmobiil sai mu kätte. Kuratlik jõud, ausõna. Sain tagumise stangega ilge obaduse vastu sääreluid.

Nüüd istun ma haiglas, jalad kipsis – luumõra kummalgi jalal.

Ag vähemalt on mingisugune lootus Seksmobiili tagasi saada, kuigi teda on vahepeal kõvasti hooratud, käivitatud juhtmete, mitte võtmetega ja...

Ah, kurat, saaks siit haigemajast välja, teeks ühe normaalsete inimeste korraliku kräu!

HEIE TREIER

KÕIK ON VÕIMALIK Veneetsia biennaal 1999

Veneetsia biennaal tungib jõuliselt eesti ajakirjandusse ja see on asjade loomulik käik. Tempo, millega Eesti (nagu teisedki endised sovjetiriigid) on lülitunud rahvusvahelisse kunstisuhtluse, tundub kohati peadpööravana, ja nii tuleb sündmus enda jaoks kiirkorras "kodustada". Kui veel 1994. aastal tundus Eesti esinemine Veneetsias võimatuna, siis kolm aastat hiljem oli samm juba astutud. Käesoleval biennaalil, kus debüteerivad riikidena Läti ja Leedu, oleme meie juba "vanad olijad".

Aastatuhande viimane Veneetsia biennaal demonstreerib kunstimaailma absoluutset üleolekut mis tahes kunstiideoloogiast, meetodist või tehnikast, ja seda kõige paremas mõttes – nii rahvuspaaviljonides kui ka Harald Szeemani kuraatorinäitusel (Apertutto) eksponeeritakse traditsioonilise ja kõrgtehnoloogilise kunsti kõrval ka vabakäesirgeldusi, kontseptuaalseid puunikerdusi, tikandeid, elevanti maalitud maale ja ahvi klõpsutatud fotosid, tõsimeelseid realistlikke skulptuure 1950ndate stiilis, absurdimasinaid, õllekastihooned, kaardimoori jutte, tätoveeringuid, pisaraid ja ökopropagandat. Absoluutselt kõik kunstitegemise viisid on legitiimsed, peasi, et kunstnikul on midagi öelda ja et ta teeb seda kõitvalt.

Samas on osaliselt õigus sellel vanal itaalia kunstnikul, kes biennaali väravas

kurtis, et kõik on ammu nähtud. Ja osaliselt on õigus noortel läti küberfanaatikutel, kes ütlevad, et nende esinemise jaoks on biennaal liiga konservatiivne. Kuidas võtta. Arvutid pole biennaalil haruldus. Ja 1997. aastal tõsteti preemiaga esile Marina Abramovici, kes sügavas haisvas keldris tapamajast toodud veri-seid konte pesi.

Ilmselt on Veneetsia biennaalil oluline lisaväärtus sotsiaalse fenomenina, kunstimaailma trepppunktina, kus kujundatakse seisukohti ja vahetatakse infot. Tähtis on ka järjepidevus. Nii jääb uustulnukale arusaamatuks, miks eksponeeritakse Itaalia paviljonis aukohal 1986. aastast pärit hiigelsuurt kullatud ümara põhjaga kannu pealkirjaga "Keerlev Delfi oraakel". Tegemist on eelmise biennaali eel surnud ameerika kontseptualisti James Lee Byarsi tööga, kelle surm Egiptuses vapustas toorkord kõiki ja kelle "taasavastamine" on kahel viimasel aastal maailmas hoogu saanud. Byarsi seos Veneetsia linnaga on ka märkimisväärne – paljud tema tööd said inspiratsiooni Veneetsia arhitektuurist ja kunstnik jäi siia lõpuks elamagi.

Seekordne biennaal jätkab viimase kahekümne aasta kunstis valitsevat paradigma, mille kohaselt traditsiooniline maal, graafika, skulptuur või foto pole enam "puhas" maal, graafika, skulptuur või

foto. Vähetähtsaks peetakse esteetikat ja kunstivormide spetsiifikat. Tähtsaks peetakse kunstniku ajutööd ja sotsiaalset tundlikkust.

Näiteks on taanlanna Simone Aaberg Kærn dokumentaalfotode järgi maalinud portreede galerii II maailmasõjas hukkunud naislenduritest ja eksponeerib neid koos helitaustaga (piketeeriv lennuk). Kunstnik on teinud eelnevalt tõsist uurimistööd fotoarhiivis ja mujalgi, ning feministlikult korrektnel lõpptulemus lihtsalt ei allu koloriidi või hea maitse analüüsile. Eesti kunstikriitik muutub aga skeptiliseks, nähes õilsate lendurite rollis ka venelannasid – me ju teame, et Tallinna ja Narva mõttetut pommitamist teostasid 1944. aasta naistepäeva paiku nõukogude naised. Ühesõnaga. Ajalooteaduse ja tahvelmaali piiridel balansseeriva kunstniku teoseid peaks analüüsima sõjaajaloolane.

Kuid tegemist on vaid ühe näitega paljudest. Veneetsias võis kohata ka “puhast” maali ja skulptuuri, peamiselt Ladina-Ameerika ühendnäitusel, ja selle tagamaaks tundus olevat mõne maa kunstnike-kuraatorite vähene informeeritus.

Samas võib piiridel kõndiv kunst tekitada legitiimseid vastuväiteid: kas Veneetsias eksponeeritavad videod ei jää mitte liiga nõrgaks, kui esitada neid lühifilmi konkursi kontekstis? Kuulsin taolist väidet soomlanna Eija-Liisa Ahtila video kohta, mis võitis Veneetsias preemia. Tegemist oli sünkroonselt kahel ekraanil jooksva video/lühifilmiga, mis analüüsis metafoorilises võtmes kaasaja kapitalismis elava inimese sügavaid pereprobleeme ja õnnetunde puudumist. Tegevus toimus Soomes, lume ja jää keskel, ning soome

keeles. Veneetsia biennaali kontekstis avaldas muljet video rahvuslikkus ja samas probleemi esituse ja lahenduse universaalsus.

Tagantjärele mõeldes tundusid biennaali meeldejäävaimad tööd olevat tehtud naiskunstnike poolt ja käsitlesid enamasti sooprobleeme eri kultuurikontekstides – rahulikult, analüüsivalt, ilma hüsteeria või süüdistamiseta. Näiteks Kutlug Atamani video, mis esitas nelja naise monoloogi, kus igaüks rääkis läbielatud ahistamisest, olgu see siis poliitiline, religioosne, haigusest tulenev või seksuaalne. Kõigi nelja naise jutt jõudis suhteni oma juustesse ja parukateni kui mehekeskse ühiskonna sallivuse kummalise baromeetri.

Või Shirin Neshati kahel ekraanil esitatav videoprojektsioon, mille idee oli näidata naise allasurutud olukorda islamiühiskonnas, mida anti edasi judinaid tekitava laulmise kaudu.

Ka Ann Hamiltoni töö Ameerika paviljonis oli võrreldes samas kohas kaks aastat tagasi eksponeerituga erakordselt mõjus. Hamilton esitas pimedate kirjas luuletuse, mis kattis kogu seina ja mis kõneles Ameerika sisserändajate kannatustest, laest aga pudenes põrandale õhkõrn punane tuhk. See oli üks paljudest tööddest, mida ei saa fotograaferida ega kirjeldada, vaid mida peab kohapeal kogema.

Hiigelbiennaali sadadest eksponaatidest võiks koostada lõputuid gruppe ja teha neist järeldusi. Mulle avaldasid muljet “targad absurdimasinad” nagu Max Deani “Veel Nimeta” ehk fotode selektsioon interaktiivne masin. Või Pipilotti Risti seebimullimasin. Mõlemad toimisid

Apertutto kuraatorinäitusel lõõgastava meelelahutusena, kuid eks sedagi ole suurnäitusel vaja.

Temaatilisel olid paljud tööd pühendatud Kosovole, isegi Joseph Kosuthi raamat, mida ta presenteeris Palazzo Querinis, sealsamas, kus asus Eesti ekspositsioon. Kui aga kaks aastat tagasi panid Jugoslaavia sündmused Marina Abramovici nuttes tapamaja konte pesema, siis sel aastal pöördusid paljud kunstnikud abiotsivalt Jumala poole.

Ja lõpuks Eesti. Üldises kontekstis paistis Ando Keskküla, Jüri Ojaveri ja Peeter Pere väljapanek olevat tasemel. Esile tõusis Ando Keskküla humoorikas ja samas tõsine interaktiivne videoinstallatsioon vanadest meestest, visualiseerides vana-neva Euroopa (sealhulgas Eesti) tulevikku, kui hiigelhulk inimesi jõuab korraga pen-

sioniikka ja noorte pealekasvu pole.

Eesti väljapaneku anonüümsuse ja universaalsuse kõrval tõstsid lätlased oma ekspositsiooni keskmesse Inta Ruka fotod Läti kolkaküla inimestest, keda on suure armastusega pildistatud kahekümne aasta vältel. Hästi oli kasutatud kiriku konteksti – vanadele tühjatele altarikohtadele olid ülendatud valgete pruutkleitidega vaeste talunaiste fotod, mõjudes Maarja ikoonidena.

Lähituleviku probleem Eestis seondub aga kunstipoliitilise vajadusega tekitada süsteem, mis lubaks juba varakult otsustada, kes läheb Veneetsiasse. Mine tea, võib-olla osutub edaspidi arukaks naabritega jõud ühendada ja minna välja ühise Balti ekspositsiooniga, nii nagu Põhja-maad seda sõbralikult teevad samas pa-viljonis sama katuse all.

REIN RAUD

ANARHIA JA VASTUTUS

1. Süsteem ja harmoonia

Võtmemõiste ühiskondlike suhete, hierarhiate ja sotsiaalse energia analüüsil on ilmselt kord. Ühelt poolt võime me korrapärasust näha näiteks elava organismi kasvamises ja arenemises, kui see igas üksikus punktis kordumatuks ja ainukordseks jäädes ikkagi teeb oma arengus needsamad sammud ja jälgib neidsamu põhimõtteid, millest peavad kinni nii kõik tema liigikaaslased kui – ülekantult – ka temaga hoopiski mitte sarnanevad ning looduses temale ehk isegi vaenulikud organismid. Teiselt poolt aga võime me korda määratleda kui mõistuspäraselt tekitatud organiseeritust, tuletatud põhimõtetele ja seadustele toetuvat struktuuri, milles iga asi peab püsima oma ettenähtud kohal, sest muidu tekiks segadus ja mis-ki ei toimiks enam nii, nagu peaks.

Nimetagem siinse käsitluse raames esimest liiki korda *harmooniaks*, teist *süsteemiks*. On vist üsna selge, et inimeste ühiskondlik kooselu on kõigis oma eripärastes vormides segu mõlemast, kuigi iga kultuur toonitab oma vajadustele vastavalt emba-kumba alget: nii näeb Lääne-Euroopa ratsionalistlik traditsioon väljapääsu oma probleemidest enamasti süsteemi kohandamises jätkuvalt muutuvatele oludele ja tema tugevdamises, Ida-Aasia traditsioonilisemad ühiskonnad aga

üritavad harilikult leida oma sisekonfliktidele lahenduse plastilise harmoonia em-buses. Ning mõningad sellises terminoloogias justkui “harmoonia” juurde kuuluvad nähtused on tegelikkuses harmooniast üpris kaugel, sest kord lämmatab neis ühisasi iga individuaalse subjekti ausa meelevalduse, kord naudib inimloomuse tume pool neis täiel rinnal oma loomuliku vabadust.

Ent vaatamata sellele, et emb-kumb alge võib olla ühiskonnas valitseva diskursuse poolt kilbile tõstetud, ei saa ega tohiksi see kunagi teist poolt täiesti alla suruda. Nii näiteks on Lääne-Euroopa linnad, mida küllalt levinud vaatepunkti järgi vaata et ratsionalistliku mõtteviisi tähtsaimaks tugiruumiks peetakse, ometi enamasti kasvanud kui loomulikud organismid ning alles päris uuemal ajal linnasüdamete kõverate tänavarägastike ümber kujunenud uute linnajagude planeeringus võib aduda seda süstemaatilist nelinurksust, millel põhinevad Ida-Aasia suurte loomuliku kultuuri maade vanad pealinnad alates Chang’anist ja Kyōtost, ning mis Sankt-Peterburgis Lääne ratsionaalsusega kohtudes on sealt tagasi pörkunud endise Nõukogude Turkestani maade jaburalt süstemaatilistesse administratiivkeskustesse. Kuid korramõistete põimumine ulatub ometi ju veelgi sügavamale – hoolimata sellest, kas linn on

kasvanud loomuliku organismina või rajatud süstemaatilise plaani alusel, viiruvad tema kaardil asjatundliku silma all siiski selgesti välja võimukeskusi perifeerist eristavad jõujooned ja pingeväljad, mõõdetavad kaugused ruumis peegeldavad aimatavaid võimusuhteid. Üheta pole teist.

Mõistagi ei ole ei harmoonia ega süsteem väärtushinnangud, sest kummagi neist võib põhjendada nii rahu kui vägivald, nii vabadust kui rõhumist. Pigem on need alged nagu hiina kosmoloogias pidevalt teineteisesse suubuvad *yin* ja *yang*, paindlik ja naiselik tundeline vari ning jäik ja mehelik mõistuspärane selgus, mille segunemisel võtab maailm oma kuju. Kui kuskil võikski leiduda ideaal, siis vaid nende algete täpsed ja hetke vajadustele vastavas tasakaalus, mille peab iga kultuur ise oma arengust tuleneva sisemise loogika põhjal paika panema.

Kumbagi äärmust pehmendamata kujul ühiskonnakorraldusele rakendades saaksime ühelt poolt tehnokraatliku totalitarismi, äärmuseni ratsionalistliku sotsiaalse masina, kus kõik on korraldatud ning inimesele jäetud vaid tema funktsioonidega määratud mutrikesse roll, teiselt poolt aga tungide meelevalla, milles loomulik jõud igasuguse harmoonia peatselt ühtviisi totalitaarseks kujundab. Esimese poole suunavad meid kõik kaasaja

kapitalismile tüüpilised püüded ühelt poolt kogu ühiskondlikku protsessi arvutite ja muu tehnoloogia abil pideva kontrolli all hoida ning teiselt poolt taotlus taandada kõik väärtused mõõdetavateks ja suruda need operatsionalistliku keele raamistusse. Ja loomulikkusel põhineva ühiskonnakorra nukralt paratamatust suubumisest džungliseadusse annavad tunnistust pea kõigi kommunitaarse elu katsete läbikukkumised alates Chang Daolingi taoistliku kogukonna kujunemisest poolsõjaliseks struktuuriks 2. sajandi Hiinas¹ ning lõpetades Bhagwan Shree Rajneeshi pooldajate terroriga Wasco County's Oregonis (USA), kus kaunist müstilist õpetust esitava ja ometi valgeid Rolls-Royce' e koguva õpetaja juhtimisel võeti üle Antelope asula ning rajati sinna rangelt distsipliinil põhinev "uute inimeste" maailm Rajneeshpuram, kuni Rajneesh lõpuks USA-st välja saadeti ning osa tema järgijaid kaevude mürgitamise ja muude hirmutegude eest vangimõisteti. Oma integriteedi on suutnud seni ilmselt suuremas osas säilitada vaid Christiania Kopenhaagenis² ja Karlsøy Põhja-Norras, paaritunnise laevasõidu kaugusel Tromsøst³, kuid needki vajavad jätkuvaks edukaks eksisteerimiseks väljaspoolset maailma ega kujuta endast seetõttu laiemalt juurutamiskõlblikke lahendusi.

Dehumaniseeriv masinühiskond on

¹ A. Cotterell, China. A Cultural History. Mentor Books, 1990, lk 123. Muide, väga paljud Hiina autoritaarsed valitsejad alates esimesest keisrist Qin Shihuangist on pooldanud loomulikkust rõhutavat taoismi, samas kui kindlalt sotsiaalsentristlikku Konfutsiuse õpetust toetavad keisrid on sagedamini olnud pigem humanistlike vaadetega. Vastandus ei peegelda küll päris täpselt loomulikkuse ja süsteemi vahet, sest Lääne seisukohast on mõlemad õpetused oma ühiskonnakärgemusest harmooniakeksed.

² Vt www.christiania.org.

³ Vt www.tjener.uninett.no/~karlsoy/karlsoya/index.html (norra keeles).

Lääne sotsiaalse ratsionalismi piirväärtus, millele pidev mõistusparastamine meid jätkuvalt lähendab. Ent see ei tähenda hoopiski, et Lääne mõte oma kultuurilises eneserefleksioonis sellist arengut enesele loomulikuks peaks. Nagu Andrew Feenberg on veenvalt osutanud, kipub Lääne kultuur omaenda loogikast tulenevat masinlikkust omistama hoopis kujuteldavale "teisele" ja pidama täiuslikkuseni viidud ratsionaalsust düstooptiaks: populaarkultuuriski hoiab Lääne humanistlike (ja rahas väljendamatute) väärtuste lippu kõrgel üksi vaenlase territooriumil kõrgtehnoloogiliste sipelginimeste vastu astuv superkangelane⁴, samas kui Lääne utopiad on Tommaso Campanella Päikeselinnast Aldous Huxley Saareni olnud tihti harmooniaühiskonna tüüpi ja põhinenud pehmetel, mõõdetamatutel, pigem rohelistel kui tehnoratsionaalsetel väärtustel, ehkki ka viimased on suutnud genereerida selliseid, tõsi, kaunis ebameeldivaid utopilisi diskursusi nagu Marinetti futurism. Päriselt ihaldatav pole seega kumbki pool, otsingus siht on tasakaal.

2. Kogukond ja ühiskond

Teoreetilisel pinnal algab harmoonia ja süsteemi vastandamine koos moodsa sotsioloogia tekkega, kusjuures tuntuim arutus sel teemal on ilmselt Ferdinand Tönniesi näidatud vahe (1887) kogukonna (*Gemeinschaft*) ja ühiskonna (*Gesell-*

schaft) vahel, millest viimane koorub Max Weberi edasiarenduse järgi esimesest välja modernsusse viiva ratsionaliseerumise protsessis, kui usulised, hõimulised ja muud pigem sisemisel kokkukuuluvustundel ja seda toetaval traditsioonil kui mõistuslikul korral põhinevad faktorid kaotavad ükshaaval oma teadvust vormiva jõu.⁵ Üpris lähedane paralleel harmoonia ja süsteemiga on ilmne: Weberi ratsionaalses ühiskonnas loob korda mõistusparaselt konstrueeritud süsteem, samas kui kogukond korraldub harmooniliseks suure peremajapidamise kombel traditsiooni ning naiste-laste kardetud ja armastatud pereisa karismaatilise autoriteedi toel.

Weberi eelistus süsteemile on põhjendatud muuhulgas selle majandusliku efektiivsusega, mis võimaldab suuremal hulgal ühiskonna liikmetel enesega toime tulla, kui see muidu võimalik oleks. Efektiivsus ongi ju süsteemi eesmärk, ning ratsionaliseerumise käigus areneb välja oskustel ja täpsetel rollidel põhinev tööjaotus. Niisuguses efektiivses süsteemis suudab kaasa teha aga vaid Ernest Gellneri kirjeldatud modulaarne inimene⁶, kes on võimeline vahetama rolle ja ühiskondlikke funktsioone vastavalt olukorrale, haakuma ümbritsevaga ja võtma sotsiaalse anuma kuju.

Gellneri modulaarne inimene osutub ent tema suhteliselt vettpidava tõestuskäigu põhjal natsionalistiks, sest ilma mingi väljapoolse identiteedisadamata lagu-

⁴ A. F e e n b e r g, *Alternative Modernities*. Berkeley; Los Angeles; London, 1995, lk 58–72.

⁵ M. W e b e r, *Wirtschaft und Gesellschaft*. Tübingen, 1972, lk 21–23.

⁶ E. G e l l n e r, *Conditions of Liberty*. Harmondsworth; London, 1996, lk 97–102.

neks ta oma erinevate ühiskondlike rollide vahel lihtsalt koost.⁷ Ning natsionalisti jaoks sobivaim ühiskondlik olekuvorm on kahtlemata rahvusriik. Või vähemalt nii tundus eelmise sajandivahetuse paiku, kuni Esimene maailmasõda muutis valdavalt rahvusriikidest koosneva Euroopa poliitiliseks tegelikkuseks.

Nagu ilmneb, on seda arengut võimalik kirjeldada ka kui modernsuse tingimustes toimuvat tasakaaluotsingut harmoonia ja süsteemi vahel. Tehnoloogiline areng nõuab süsteemi, sest kogukond ei tule tööstusilma kooshoidmisega toime, ent inimene vajab süsteemis toimimiseks harmoonia-baasilist rahvusperekonda. Karismaatiline isamaa ja ratsionaalne ühiskond toetavad teineteist ega lase kummalgi äärmusse kalduda. Teatud mõttes on rahvusriik niisiis korruga kogukondliku olemise viimane ja ratsionaalsel konstruktsioonil põhineva ühiskondlikkuse esimene faas, mis umbes samal ajal moderni narratiivi muude aspektide, eelkõige tehnoloogilise utopia tühistumisega lakkas olemast nii ideaalne kui reaalne tegelikkus. Praeguses maailmas ei ole tegelikult olemas enam ühtki arenenud rahvusriiki ning need, kes meelsamini sellises elaksid, kuuluvad peaaegu kõikjal äärrühmadesse.

Ent vastukaaluks süsteemi-algele on ometi vajalik ka meie praeguses olekus harmoonia-alge, et hoida süsteemi tagasi sellise efektiivsuse eest, mis asendaks kõik muud süsteemi eesmärgid iseendaga. Jääb üle ainult küsida, kas sellist harmooniat on võimalik edendada ilma toetumata

karismaatilistele autoriteetidele. Arvan, et on – iga samm, mis edendab inimeste vabadust, nii välist kui sisemist, aitab sellele kaasa.

Kui Henri Bergson võttis oma teoses “Moraali ja religiooni kaks allikat” (*Les deux sources de la morale et de la religion*, 1932) kasutusele mõiste “avatud ühiskond”, pidas ta silmas just nimelt siinses mõistes harmooniale, üldinimlikule solidaarsusele ja loomulikele seadustele orienteeritud inimliku kooselu vormi. Karl Popper, kes oma kolmteist aastat hiljem ilmunud teoses selle termini uuesti kasutusele võttis, märkis väljendi algupära küll lõpuviidetes ära, ent kriipsutas kohe alla oma sõnakasutuse Bergsonile vastandlikku, ratsionalistlikku ehk süsteemset rõhuasetust. Meie poolt otsitav tasakaal võiks siiski ehk leiduda pigem sellises avatud ühiskonnas, mis ühendab endas nii Bergsoni algse idee kui ka Popperi programmilised edasiarendused, nii-öelda avatud harmoonia ja avatud süsteemi – avatud ühiskonnas, mis põhineb vabade inimeste vabatahtlikule ühisolule ning vabale algatusele.

3. Anarhia ja kord

Ent tulgem hetkeks tagasi rahvusriigi ja tema saatuse juurde. On üsna selge, et praegustes multikultuuralses oludes ei suuda rahvusriik enam täita ühiskonnatäit modulaarseid inimesi ühendava katuse funktsioone, sest ta enam mitte ei ühenda neid, vaid hoopis lahutab. Päris

⁷ Sealsamas, lk 103–108.

ilmselt on riik osa sellest modernse narratiivi kimbust, millesse Zygmunt Baumani kirjelduses kuuluvad tõdemused, et “Lääs on ülem Idast, valge mustast, tsiviliseeritus tahumatuses, kultuurne harimatust, normaalne meelehaigest, terve tõbisest, mees naisest, tavaline kuritegelikust, rohkem vähemast, rikkus kasinusest, kõrge tõoviljakus madalast, kõrgkultuur levikultuurist. Kõik need iseenesestmõistetavused on nüüdseks kadunud. Mitte ainsaski pole jäänud kahtlemata. Ning veel enam, nüüd me näeme, et nad ei kehtinud ka üksteisest eraldi, sest neil oli mõtet vaid koos, kui nad olid ühe ja sama võimukompleksi, sama üleilmse võimustruktuuri ilmingud, mis püsisid usutavana nii kaua, kui seisis püsti ka see struktuur ise, kuid ei suutnud üle elada tema hävingut.”⁸

Baumanit järgides võime niisiis väita, et kui ajaloo makrosubjekt, kelle all vaikimisi mõistetakse heteroseksuaalset ja puueteta valget meest, postmodernsuse tingimustes paratamatult laguneb, siis lagunevad koost nii universalistlikud kui ka rahvuslik-riiklikud narratiivid, mille makrosubjekt on “rahvas”. Tekkivas suurühiskonnas on märkimisväärse osa n-ö rahvusvahelist üldsust ühendavaid funktsioone võtnud enda kanda riikidest kõrgemal asetsevad struktuurid, mille ülimuslikkust paljud riigid ka ise tunnistavad, näiteks rahvusvahelist õigust teostavad institutsioonid või sellised administratiivkunsti suurvormid nagu Euroopa Liit. Ning postmodernsuse tingimustes par-

tikulariseeruvate üksikisiklike identiteetide taustal teostub ka ühiskondlik, vabastav harmoonia paremini vaba kodanikualgatuse kaudu. Need tendentsid näitavad, et ühiskonna praegune areng võib hakata iseenesest kulgema riikide kadumise suunas, sihiks anarhia, vabade inimeste isereguleeruv ühiselu. Anarhia on harmoonia tüüpi korra arvatavasti täies ulatuses saavutamatu piirväärtus, samuti nagu dehumaniseeritud riigimasin süsteemi tüüpi korra oma, ning anarhistlikus mõtteviisis leidub vastavalt ka sobiv raskus, mida ülemäära tsentraliseerivat etatismi tasakaalustama seada. Nende kahe tendentsi pingevalja asetubki mu meelest kodanikuühiskond, mille siht on teostada anarhia põhimõtteid maksimaalses ulatuses, kuigi üldjoontes senise poliitilise raamistuse piires – seega ideaalina ehk eba-piisav, kuid realistlikult teostatav siht.

Kuna anarhia on ilmselt paljude meelest seni negatiivse varjundiga mõiste, vajab ta küllap lähemat selgitust. Anarhism kui modernse poliitilise mõtte vool on alanud tõdemusest, et inimese valitsemine inimese poolt on samasugune vägivald kui inimese ekspluateerimine inimese poolt. Tsiteerides Pierre-Joseph Proudhoni, “olla valitsetud tähendab olla jälgitud, inspekteeritud, jälitatud, juhitud, legisleeritud, reglementeeritud, sissepiiratud, indoktrineeritud, jutlustele alistatud, kontrollitud, atesteeritud, evaluateeritud, tsenseeritud, käsutatud, ja kõike seda olendite poolt, kel pole selleks ei õigust, oskusi ega eetikat... Olla valitse-

⁸ Legislators and Interpreters. On modernity, post-modernity and intellectuals. Ithaca; New York, 1987, lk 120.

tud tähendab, et iga liigutus, operatsioon või tehing on noteeritud, registreeritud, sisse kantud, maksustatud, tembeldatud, hinnatud, mõõdetud, patenteeritud, litsenseeritud, lubatud, soovitatud, noomitud, ära hoitud, reformitud, parandatud, korrigeeritud. Valitsemine tähendab tribuudikohustust, koolitust, lunaraha, ekspluateerimist, monopoliseerimist, väljapressimist, surveavaldusi, müstifikatsioon ja röövimist, ning seda kõike avaliku kasu ja üldise hüve nimel.⁹ See kõik kõlab väga tuttavalt ka Eesti Vabariigis.

Anarhia vastustab võõrandunud võimu – aga teistsugust ei ole – ning ei aktsepteeri nn vältimatuid kompromisse, mis suruvad alla osa ühiskonna liikmeid, sealjuures üldsegi mitte patoloogia all kannatavaid ega kooseluks suutmatuid, vaid tihti just kõige loovamalt mõtlemaid ning potentsiaalselt ühiselu edasiviivamaid liikmeid. Kogu Max Weberi ülalviidatud suurteoses “Majandus ja ühiskond” esineb sõna “anarhia” üldse vaid ühel korral, leheküljel 822 (üldse on neid ilma indeksiteta 868). Seal kirjutab Weber: “Kui vaid leiduks sotsiaalne olekuvorm, milles vägivaldsus oleks tundmatu teotsemisvahend, kaoks mõiste “riik” käibelt – siis oleks tekkinud see, mida tähistatakse sõnaga “anarhia” ühes teatavas mõttes.” Täpsustame: selle sõna otseses mõttes. Ühtki poliitilist voolu ega terminit pole nõnda demoniseeritud kui anarhiat – kuni hiljutise ajani, õigemini Hasso Krulli kir-

jutiseni Kropotkinist¹⁰, ka Eestis – inkrimineerides sellele igatsust korralageduse järele ja hillitsematut vägivaldsust, kuigi tegelikult iseloomustab süstemaatiline vägivaldsus traditsiooniliselt just riiklikku olemist. Ning kui oletada, et ka Weberi arvates ei ole vägivald kuidagi iseenesest ihaldusväärne, võib tema tõdemust rahumeeli anarhistlikuks nimetada, iseasi, et ta ei pea selle reaalselt teostumist võimalikuks. Aga õigupoolest ei tähenda anarhia isegi mitte riikide, vaid valitsemise kadu – riiklik sümboolika ja territoorium ja sellel kehtivad üldiselt aktsepteeritud mängureeglidki võiksid ka anarhia tingimustes alles jääda, seda enam et näiteks Mihhail Bakunin, kelle teooriatest on bolševikud üle võtnud oma õpetuse mõistlikumad osad, näiteks teesi rahvuste enesemääramisõigusest, pidas võimalikuks ka anarhistliku pöörde toimumist ühes eraldivõetud riigis.¹¹

Kreekakeelne sõna *arche*, mida “anarhia” eitab, viitab korraga võimule ja algusele ning sisaldub veel sellistes võõrsõnades nagu “arhitekt”, “arheoloogia”, “arhetüüp” – sest vanus, traditsioon, mis on meieni kandunud aegade hämarusest, pidi ju algselt legitimeerima ka võimu, karismaatilist autoriteeti. *Arche* parim tõlkevaste on ilmselt ingliskeelne *authority*, mis tähistab korraga nii autoriteeti kui ka (eriti mitmuses) võimu institutsioone. Seega on anarhia siht algselt paralleelne moderni ratsionaliseerimisprotsessile We-

⁹ Tsit. rmt-ust: P. M a r s h a l l, *Demanding the Impossible. A History of Anarchism*. London, 1993, lk 246.

¹⁰ *Vikerkaar* 1998, nr 1/2, lk 131–139. Mitmed teised selle anarhia-erinumbri autoritest on jäänud märksa ettevaatlikumatele positsioonidele.

¹¹ Vt D. G u é r i n, *Anarchism*. Monthly Review Press, 1970, lk 66–67.

beri mõistes – karismaatilise autoriteedi hülgamine inimeste vaba organiseerumise heaks. Lahknemine toimub alles siis, kui vasakanarhist ei nõustu mis tahes vägivalda legitiimseks tunnistama, aga ratsionalistlik süsteemitoetaja arvab, et ürituse nimel võiks natuke siiski rõhuda, kas või näiteks ühiskondliku turvalisuse nimel. Kuid riikluse toetajate väited, et riik hoiab ülal avalikku korda ja võitleb kuritegevusega, ei kannata kriitikat, sest nende tõetuseks pole esitada ühtki riiki, kus kuritegevus oleks kadunud, küll aga esineb seda minimaalselt kui üldse just anarhistlikele põhimõtetele ülesehitatud kogukondades ning üks ole ju ka *neighbourhood watch*-tüüpi tõhusad kodanikualgatused tekkinud seetõttu, et riik ei ole suutnud turvalisuse kaitset garanteerida. On võimalik, et anarhistlik soovitus käsitada kuritegevust kui haigust ja mitte kui primordiaalse kurjuse avaldumise vormi, ei osutuks tegelikkuses lõpuni efektiivseks, ent praegune praktika ei ole seda ka mitte ning, nagu Foucault oma suurejoonelises uurimuses hullumeelsuse ajaloo¹² osutab, on ajalooliselt peetud ju ka hullust karistatavaks kurjuseks, selle asemel et teda ravida.

Kõik sotsiaalsed utoopiad, mis on vähemal või suuremal määral tegelikkuseks saanud, on seda teinud teisiti, kui nende loojad algselt ette kuulutasid. Ideaalvisioonidest erinevaks osutusid tegelikkuses nii kodanlik demokraatia kui reaalsotsialism. Sama käib anarhistliku pöörde kohta, mis on praeguses ühiskonnas võimalik ja mu meelest ka vajalik. Eelmise sajan-

di anarhistlikud mõtlejad nägid ainsat viisi oma nägemuse teostamiseks sama võimsas sotsiaalses revolutsioonis nagu Vene 1917. aasta sündmused veebruarist novembrini – kuid täpselt niisama, nagu sotsialistlikud ideed on paremini teostunud hoopis Põhjamaades, kus areng on olnud muust Euroopast rahulikum, võib ka anarhistlik programm saada tegelikkuks ilma suure pauguta ja võib-olla hoopiski teiste nimede all.

Nagu ülal juba öeldud, anarhia ei tähenda kaost ega laost, vaid lihtsalt teistsugustele põhimõtetele rajatud korda. Muide just seda on anarhia teoreetikud ka algusest peale kuulutanud ning anarhistide märk, A-täht ringis, ei ole tegelikult üldse ringis, vaid O-tähes, mis viitab sõnale “kord” (*ordre, order*) ja moodustab nõnda Proudhoni kuulsa lause *Anarchie c'est l'ordre* nimisõnade algustähed, A O-st ümber piiratud. Sama väljendab ka teine Proudhoni kuulus maksim “Vabadus pole mitte korra tütar, vaid ema”. Aga vabaduse laps on just harmoonia-dominandiga kord, ainult ilma karismaatilise autoriteedita, ning kõik süsteemilikud elemendid temas on puhtalt funktsionaalsed. Korra aluseks on inimeste vabatahtlik iseorganiseerumine, mis võib võtta mis tahes vorme, kui need on kõigile ühiskonnaliikmetele vastuvõetavad.

4. Algatus ja ühisus

Anarhia vastumeelsus valitsuse vastu ei tähenda sedagi, et kõik valitsuse ülesan-

¹² M. F o u c a u l t, Folie et déraison. Histoire de la folie à l'âge classique. Paris, 1961.

ded peaksid jääma täitmata, vaid et tõesti vajalikud funktsioonid antakse üle neile, kes saavad nende täitmisega paremini hakkama. Võime eristada mitut liiki anarhistlike programme vastavalt sellele, keda nähakse valitsuse funktsioonide ülevõtjana:

(1) anarhosündikalistid – kõige klassikalisem anarhistlik ideoloogia – näevad ühiskonda sarnaselt marksistidega kui tootmissuhetel põhinevat ning peavad korra tagajateks ametiühingu tüüpi organisatsioone, kes ühtlasi valdavad tootmisvahendeid;

(2) anarhokommunistid, kelle ideaalid vastavad ilmselt kõige paremini populaarsele ettekujutusele anarhismist ja seavad eesmärgiks kommuunilaadse ühiselu, mis ei ole kaasaja ühiskonnas üldiselt teostatav;

(3) anarhokapitalistid, nagu Robert Nozick¹³, kes näevad ühiskondlike suhete peamise reguleerijana turgu – kuigi valitsuste funktsioonid on ka anarhokapitalistlikus nägemuses peaaegu täienisti esinduslikud, kasutavad nad vahel oma teooria kohta terminit “minarhia”, et vältida demoniseeritud silti;

(4) anarhokommunistid, kelle arvates tsentraliseeritud valitsemine tuleks asendada võimu maksimaalse siirdamisega kohalikele omavalitsustele;

(5) anarhosotsialistid, kelle arvates võimalikult palju traditsiooniliselt valitsuste meelevalda jäetud valdkondi tuleks anda korraldada inimeste vabal initsiatiivil

vil põhinevatele isetekkelistele ühendustele.

Nagu näha, on anarhiavisiooni võimalik ühendada nii vasakpoolse kui parempoolse ilmavaatega ning esitada nii radikaalsel kui mõõdukul kujul. Usun, et anarhistlik pööre saab võimalikuks, kui üldse, siis suurelt jaolt just tänu mõõdukale suunale, eelkõige anarhosotsialistlikule tegevusele, mida toetab administratiivse võimu kommunalistlik lagunemine väikesteks kohalikeks üksusteks, kus inimeste lähedus üksteisele raskendab võimu võõrandumist, mis on ju igasuguse valitsemise vältimatu kaasnähe. Need väikesed üksused võivad kujuneda ühelt poolt Karlsøy-taolisteks kommuunideks, mis suudavad vajadusel integreeruda ka teistsuguse korraldusega üksustest koosnevatesse laiematesse föderatsioonidesse, teisalt aga ka säilitada rohkem traditsiooniliste kohalike haldusüksuste jooni. Ent igal juhul on kohalike omavalitsuste esmaülesanne eri huvigruppide vahendamine ja nende latusama kooselu toetamine, mitte inimeste valitsemine kõrgema võimu nimel. Tulemus on isekorraldivate alade lõtv föderatsioon, mida võiksime nimetada konstitutsiooniliseks anarhiaks. Meenutagem, et üht anarhistliku liikumise tiiba on nimetatud föderalistlikuks (elu hilisemal perioodil kuulutas ka näiteks Proudhon end föderalistiks), ning et praeguseni Euroopas tegutsevasse föderalistide ühendusse on, kui mu mälu mind ei peta, pressiteatel üksvahe kuulunud ka Eesti praegune ja endine peaminister Mart Laar.

¹³ Tema on oma raamatus “Anarchy, State and Utopia” (Oxford, 1974) viinud Hayeki, Milton Friedmani ja teiste *laissez-faire* põhimõtet pooldavate majanduslike mõtlejate nägemuse selle loogilise lõpuni.

Anarhosotsialistliku nägemuse kohaselt ei vaja me vägivaldall põhinevat riiki, kuid võime riiki käsitada suure kodanike (või õieti inimeste) ühendusena, millel on oma liikmemaks ning sihid-eesmärgid. See kodanike ühendus ei tule aga nende sihtide saavutamiseks eriti hästi toime ning seepärast oleks mõistlikum suurem osa tema funktsioone üle anda teistele, väiksematele kodanike ühendustele. Loogika on umbes sama kui see, mida anarhokapitalismi pooldajad kasutavad, põhjendades riigi ebaõnnestumist majandusettevõtete omanikuna. Nagu on riik halb peremees, nii on ta ka halb esimees. Ja just samuti, nagu on raske ette kujutada kaitist, mis toodab korraga traktoreid, piima, sukkpükse ja mobiiltelefone, pole erilist asja ka kodanike ühendusest, mis hoolitseb parkide haljastuse eest, aitab vabanenud vangidel ühiskonnaga kohaneda ning korraldab tiibeti kultuuri uurimist. Mis ei tähenda, et väiksemad kodanike ühendused ei saaks konkreetse asja pärast tõeliselt südant valutavaid inimesi liites kõigi mainitud ülesannetega paremini hakkama. Koguni riigikaitse võib üles ehitada totaalse sissisõja põhimõtetele, mis eeldab organiseeritud, ent anarhilist vastupanu ründavale vaenlasele ning võimaldab rahuaegset sõjalist väljaõpet teostada Kaitseväe taolise kodanikeühenduse kaudu, ehkki mõistatavalt on just sõjaline sfäär see, kus anarhiline lähenemine tundub esmapilgul kõige ebaproduktiivsem. Isiklikult elaksin, tõsi küll, kõige meelsamini sellises ühiskonnas, mille enesekaitse ei eeldaks üldse inimeste tapmist, vaid piirduks vastaste struktuurse koordinatsiooni segijamisega.

5. Vabadus ja vastutus

Soov tuua võimalikult palju praeguseni traditsiooniliselt võimude käes olevaid ülesandeid tagasi "alla", inimeste kätte, pole motiveeritud sugugi ainult vajadusega neid paremini täita. Sihid ei ole seatud ju abstraktsesse tühja ruumi, vaid päris inimeste asustatud sotsiaalsesse keskkonda; mida on tarvis teha, seda on vaja inimestel endil, ja ka neil, kes teevad. Neil koguni kahte moodi – nemad võivad olla huvitatud nii oma tegevuse tulemustest nagu kõik teisedki ühiskonnaliikmed, ning ka tegevusest endast kui eneseteostusest, kasvamisest vastutuse kaudu. Subjekti, kes midagi ei tee, ei ole ju sotsiaalselt olemas (välja arvatud muidugi juhul, kui tema mitte-midagi-tegemine on ise tähenduslik tegevus), ning subjekt, kes ennast ei teosta, ei saa olla ka vaba.

On muide täiesti mõeldav, et mõnedes ühiskondades, sealhulgas ka neis, mis ise peavad ennast kodanikuühiskondadeks, ei tunne elanikkonna absoluutne enamus tegelikult huvi eriti millegi vastu peale õlle, spordi ja seksi ning on täiesti rahul olukorraga, kus usinad ametnikud tema eest kõik asjad ära otsustavad. Süsteemil on tunduvalt lihtsam saada hakkama alamatega, kes lasevad end meelsasti valitseda. See soov on ühine nii Lääne liberaalsetele demokraatiatele kui ka kadunud Idabloki riikidele, kuigi ainult esimesed on loonud tingimused niisuguse tendentsi raevukaks kritiseerimiseks. Ometi võiksime me ju ka küsida, kas meil on üldse alust inimeselt oodata, et ta peaks tahtma vaba olla, võib-olla ongi nii, et igas ühiskonnas on teatav väike protsent määra-

tud valitsema suure enamuse üle, kellel on äärmisel juhul võimaldatud vaid aeg-ajalt loobuda oma häälest eliidi kõige meelepärasema esindaja kasuks, kuid mitte mõjutada oma saatust, elukeskkonda ja ajalootegelikkust käiku. Ning just nii nagu me saame pidada mõnede kuritegude eest moraalselt kaasvastutavaks inimest, kes pole küll ise neid sooritanud, kuid kes need veendunult heaks kiidab, nii võiksime pidada moraalselt lubatavaks rõhuda inimest, kellel endal ei ole midagi selle vastu, et teda rõhutakse.

Et vastata sellele argumendile, peaks meil olema ühtne ja lõplik käsitlus inimesest, aga seda meil pole. Osalt kindlasti ka seetõttu, et – nagu õpetab kultuurantropoloogia – inimene ei sünni siia maailma valmis kujul, vaid pisikese loomana, kes realiseerib oma inimeseks saamise eeldu-

sed alles mõnes konkreetses kultuurikeskkonnas üles kasvades. Need keskkonnad omakorda ei ole absoluutsed ja kõikeüksikasjadeni määravad. Seetõttu ei ole ka ühegi ühiskonna kõik inividid kunagi täielikult taandatavad ühiste nimetajate alla. Ja kui mõni keskkond püribki oma liikmete võimalikult täieliku homogeniseerumise poole, suleb ta sellega iseenda ning jätab oma liikmete inimlikkuse lõpu ni välja arendamata. Püüe olla ise on paratamatult osa püüdest olla inimene.

Nende kõrvadele, kes ei ole vabadusest mõelnud ning eelistavad turvalist elu ilma sisemise vastutusega, ei kõla see võib-olla eriti veenvalt. Aga sinna pole midagi parata. Anarhiat ei ole ilma vabade inimesteta, samuti nagu kodanikeühiskonda ilma kodaniketa ega massiühiskonda ilma massita. Seni on kõik teed lahti.

AAP NELJAS

TSIVILISATSIOONIDE KONFLIKT JA MAAILMATSIVILISATSIOON

Kosovo veriste sündmuste taustal võib Eestis täheldada, et üha enamates püüetes mõtestada toimuvat kerkib esile ameerika politoloogi Samuel Huntingtoni teooria tsivilisatsioonide konfliktist. Francis Fukuyamat, kes 1989. aastal kirjutatud artiklis "Ajaloo lõpp?" prognoosis külma sõja järgse maailmakorra alusena majandusliku ja poliitilise liberalismi levikut Läänest üle kogu maailma, meenutatakse praegu hoopis vähem.

Enne kui minna vastuolude juurde Huntingtoni ja Fukuyama teooria vahel, tuleb märkida, et nende ühisjooneks on veendumus kultuuriliste ja teadvuslike väärtuste esmasusest materiaalsete tegurite ees. Erinev on aga see, milliseid järeldusi sellest tehakse.

Fukuyama, kes hegelianina usub ideede primaarsusse, leidis, et Lääne liberaalne demokraatia on inimkonna ideoloogilise evolutsiooni lõppvorm. Universaalse homogeense (heaolu)riigi tõus tähendab ajaloo lõppu ja maailma jagunemist osaks, kus see täiuslik vorm on juba saavutatud, ja osaks, kus ajalugu veel kestab. Konflikt nende kahe poole vahel on kogu aeg võimalik, kuid olulisemate riikide liitumisel maailma arenenuma poolega kaob alus suurteks vastasseisudeks, sest liberaalse ideoloogia alusel tegutsevatele riikidele on omane poliitilisel tasandil koopereeruda. See viib järk-järgult harmoonilise maailma

kujunemisele. Fukuyama põhjendas oma seisukohti Euroopa Liidu arenguga, kus koostöö on hakanud domineerima sajanditevanuste konfliktide üle. Ometi oli ta sunnitud tõdema, et seda inimeste teadvusseisundit, mis võimaldab liberalismi kasvu, hoiab alal ja edendab vabaturumajanduse poolt loodav materiaalne küllus. Ta tunnistab, et näiteks liberalismi levikul Aasias mängis otsustavat rolli soov ligi pääseda Jaapani loodud tarbimiskultuurile.

Huntingtoni teooria aluseks seevastu on veendumus, et kultuuripiirkondade vahelised erinevused põhjustavad edaspidi vastuolusid eri tsivilisatsioonide esindavate juhtriikide vahel. Ta leiab, et tõenäolisem on koostöö sarnase kultuuriga riikide vahel ja antagonism erineva kultuuriga riikide vahel. Kuna praegune globaalne hegemoon USA ei ole küllalt tugev, et maailmas jätkuvalt domineerida, siis Ameerika mõju kahanedes jaguneb maailm tsivilisatsiooniliselt määratletud blokkideks, kus maad koonduvad oma regionaalsete suurvõimude Hiina, Venemaa jne ümber.

Võime siis küsida, kas toimuv annab põhjust arvata, et me oleme 21. sajandil jõudmas maailma, kus senist ideoloogilist võitlust hakkab asendama eri tsivilisatsioonide suurte juhtriikide omavaheline võitlus? Või on hoopiski tegemist verise ja pika kujunemisteedega, mille käigus tekib

kogu planeeti hõlmav maailmatsivilisatsioon?

Kuigi kultuuriliste vastuolude tähtsust ei saa alahinnata, räägib maailmatsivilisatsiooni kujunemise kasuks kaheldamatult kahe viimase sajandi kõige olulisem kultuurifenomen, inimkonna teaduslike ja tehnoloogiliste võimete hüppeline areng. Enamik Huntingtonile olulisi tsivilisatsioone kujunes vana- ja keskaja riikide põhjal, mille otsese mõju ulatus oli piiratud nende lähiümbrusega. Alles viimase kahe sajandi jooksul on tekkinud võimalused eri tsivilisatsioonide otsesuhtluseks. Ja alles viimaste aastakümnete arengu tulemusena on see suhtlus hakanud toimuma reaalselt, nii et sündmused ühel kontinendil võivad ajanihketa mõjutada olukorda teisel.

Iga tsivilisatsiooni mõju kestvus ja ulatus põhineb võimel luua midagi järgimiseväärset, olgu selleks siis religioon, elulaad või majanduslik süsteem. Kultuurisüsteemide mõju aluseks on neid järgivate rahvaste suutlikkus luua piisavalt püsivaid ja arenenud majandusega riike ning arendada välja teaduslikud, usulised või poliitilised põhimõtted, mis ka ilma riikliku sunduseta leiaksid järgimist teiste maade ja rahvaste poolt.

Tsivilisatsiooni kujunemine on pikk ja valuline protsess. Roomlased hukkasid kristlastest märtreid kaua enne, kui kristlus muutus Euroopas valitsevaks usundiks. Alles mõnisada aastat tagasi oli Huntingtoni poolt ühtseks Lääneks liigitatud katoliiklastele ja protestantidele peamiseks poliitiliseks probleemiks üksteise hävitamine ja oma usutunnistusesse pööramine.

Lääne tsivilisatsiooni loodud majan-

duslikud, tehnoloogilised ja poliitilised põhimõtted (just selles järjekorras) on tänapäeva maailmas kahtlemata valdavad ja saanud nüüdse maailmakorralduse aluseks. Lääne üleoleku võtmeks on ennekõike efektiivne majandussüsteem, mis on suutnud teadus- ja tehnikasaavutusi rakendades tagada oma liikmetele enneolematu majandusliku õitsengu. Lääne tarbekaupu hindavad kõrgelt ka need, kes ei pea lugu demokraatiast või ristiust.

Samas ei saa tehnoloogilise kultuuri loonud Läänele sugugi ühetähenduslikult omistada ka selle hoidmiseks vajalikku unikaalset ratsionaalset ja teaduslikku ilmavaadet. Viimaste aastakümnete areng on näidanud Kaug-Ida konfutsiaanidest ja budistidest hiinlaste ja jaapanlaste Läänega võrreldavat majanduslikku ja tehnoloogilist võimekust.

Tänapäeva maailmas on selgesti olemas majanduslikud ja tehnoloogilised eeldused maailmatsivilisatsiooni tekkeks. Tähtsaimaks teguriks on globaalsete rahaturgude kujunemine, mis premeerivad täiendavate rahavoogudega neid firmasid või riike, kes suudavad majandada kõige efektiivsemalt. Efektiivsus aga eeldab avatust maailmamajandusele ja tehnoloogiliste uuenduste kiiret omaksvõttu.

Infoajastu tehnoloogia, ülemaailmsed kommunikatsioonivõrgud ja transpordisüsteemid annavad eelise neile firmadele, mis suudavad ühte siduda oma ärioperatsioonid üle kogu maailma. 20. sajandi üheksakümnendate aastate lõpus võib täheldada eri kontinentide suurfirmade massilist liitumist, et saavutada globaalsetel turgudel paremat löögipositsiooni. Riigid, mis soovivad majandusprotsesse

efektiivselt suunata, peavad samuti asuma integratsiooni teele. Nii on lisaks Euroopa Liidu Ühisturule kujunenud USAst, Kanadast ja Mehhikost koosnev vabakaubandusliit NAFTA. Kujunemisjärgus on ideed transatlantilisest või kogu Vaikse ookeani piirkonda hõlmavast ühtsustatud reeglitega täielikust vabakaubanduspiirkonnast.

Tekkimas on globaalne kultuuriruum, *global village*, kus ideed ennekõike massikultuuri vahendusel levivad televisiooni ja interneti kaudu kogu planeedil. Võitlus maailmalaiuse auditoriumi sümpaatia eest sellel globaalsel "ideede turul" on ägedamgi kui tootmissfääris. Oma ideede propageerijana aga ei ole Lääne ülekaal sugugi nii ilmne kui kaupade või teenuste pakujana. Ka meie televisioonis võistlevad Ladina-Ameerikas tehtud seebikad edukalt Ameerika omadega ja neid vaatavad inimesed, kes tõenäoliselt hoiduksid ostmast sealkandis toodetud pesumasinat. Kui muu maailm oleks Lääne ettekujutused heast maailmakorrast sama massiliselt omaks võtnud kui *coca-cola* või jaapani autod, oleks maailm hulga rahulikum paik.

Sellele vaatamata on selge, et globaalses kultuuriruumis domineerimiseks on selged eelised neil tegijatel, kes ise järgivad avatud ühiskonna põhimõtteid nii ideede kui majanduse vallas. Rahvusvaheliste meediakorporatsioonide toodang on globaalset tsivilisatsiooni kujundav jõud ja kanal, mille kaudu uued ideed jõuavad ka kõige isoleerituma külani Tiibetis. Kuid nad ei ole ainsad globaalse maailmapildi kujundajad.

Mõju, mida maailma avalikkuse mõ-

jutamisel on saavutanud inimõiguste eest võitlejate (Amnesty International) või keskkonnakaitsjate (Greenpeace) *lobby*-organisatsioonid, ületab paljude riikide ja korporatsioonide oma. Tõhus meediakampaania võib tuua rahvusvahelist sümpaatiat ka osavalt tegutsevatele kolmanda maailma vabastusliikumistele (Tiibeti pagulasvalitsus, Mehhiko zapatistid), kui nad on edu meediakampaanias osanud muuta poliitiliseks kapitaliks. Ka Eesti iseseisvusvõitluse edule aitas kaasa hästi korraldatud meediakampaania maailma toetuse võitmiseks. Meenutagem kas või Balti ketti.

Maailmas on tekkimas paradoksaalne olukord, kus tehnoloogia ja majandussuhete areng on viinud maailmamajanduse tekkele, kuid poliitilise organisatsiooni tase on ka arenenuimate riikide puhul alles regionaalsete rühmituste loomise staadiumis, st integratsioonitasemelt mitu astet majanduslikest tõsiasjadest tagapool.

Kas võiksime siis hoolimata eri tsivilisatsioonide esindavate suurriikide vastuoludest pidada võimalikuks maailma arengut Fukuyama ennustatud liberaalse demokraatia võidu suunas? Kahjuks ei tähenda kapitalismi edenemine ja enam või vähem demokraatliku riigikorra levik automaatselt ka liberaalse ellusuhtumise levikut. Maailmamajanduse areng toob tõepoolest paljudes seni vähem arenenud maa-des kaasa jõuka keskklassi kujunemise, mis varem või hiljem hakkab nõudma režiimi demokratiseerimist ja isikuvabadusi.

Need uued, ülemaailmse turuga seotud eliidid on tunnetamas oma selgeid ühis-huve üle maailma. Nad tarbivad ülemaa-

ilmset massikultuuri ja nende heaolu on ilmses sõltuvuses maailmaturu toimimisest. Jõukate riikide rühmitus on selgelt välja kujunemas Ameerika ja Euroopa Liidu ümber. Kuigi selle liidu tuumikuks on Lääneriigid, on kõigi tõsiste rahvusvaheliste kriiside puhul ilma suurema kärata Lääneriikidega liitunud kõik need, keda võib lugeda "võitjaks" kaasaja maailmajanduses – Jaapanist ja Singapurist Araabia naftamonarhiateni. Ja seda vaatamata oma Läänest erinevale "tsivilisatsioonilisele" tagapõhjale ja sageli ka igapäevasele retoorilisele läänevastasele hoiakule.

Kuid samas on selge, et inimkonna jaotumine "võitjateks" ja "kaotajateks" on põhjustamas probleeme nii riikide sees kui ka riikide vahel. Nende riikide juhid, mis ei ole suutnud ühel või teisel põhjusel maailmajanduses edukad olla, leiavad väljapääsu vastandumises Läänele, propageerides oma maa usulisi või kultuurilisi eripärasid, mis välistavad demokraatlike ja turumajanduslike lahenduste edu probleemide lahendamisel. Näiteks sobib siin Malaisia, kus majandusedu aastail põhjendati demokraatia piiramist "Aasia väärtustega" ja majanduskriisi saabudes üritati süü valitsuse majanduspoliitiliste vigade eest veeretada välismaa valuutaspekulantidele eesotsas Sorosega.

Vastandumine Läänele ja maailmajanduse mägureeglitele on loomulik reaktsioon maades, kellele läänelik moderniseerimisprogramm pole toonud loodetud tulemusi, nagu Venemaa või India, aga võib-olla ka senise poliitilise eliidi poolt teadlikult kultiveeritud – seal, kus moderniseerumist soovitakse hoida ülalt-

poolt antud raames nagu Hiinas. Vähemalt algjärgus võib eeskätt suurte ja seni suhteliselt isoleeritud riikide liitumisel maailmajandusega reaktsioonina ühiskondlike suhete muutumisele kaasneda rahva seas hoopis agressiivse natsionalismi kasv ja teiste kultuuride alavääristamine. Musternäiteks on siin Iraan, kus šahhi ülaltjuurutatud Lääne-vaimustus viis traditsioonilise eliidi – vaimulikkonna – rahulolematu rahva etteotsa islamirevolutsiooni tegema.

Vastandumine Läänele või oma naabritele on ühiskonnas rahvusliku ühtsuse saavutamise vahendiks ja aitab õigustada poliitilise eliidi juhirolli ühiskonnas, juhul kui majanduse arendamine maailmaturu reeglite järgi pole toonud soovitud edu. Sellega seoses on viimasel ajal hakatud rääkima ka "mitteliberaalse demokraatia" levikust. Heaks näiteks sellisest reaktsioonist on nii Venemaa uue poliitilise eliidi "euraasiimperialism" kui ka India ja Pakistani tragikoomiline tuumavõidujooks.

Nende riikide poliitiliste eliitide enesessekapseldumine on aga vaevalt püsiv. Mida enam need riigid lülituvad maailmajandusse, seda enam hakkavad nende majandusliku eliidi huvid kokku langema Lääne eliitide omadega ja tekib surve poliitilise käitumisliini korrigeerimiseks. Püsiva vastandumise korral maailmajanduse reeglitele jäävad need riigid üha enam teaduse ja tehnika arengus maha, sattudes olukorda, kuhu jõudis maailma kauaegne suurim ja võimsaim impeerium Hiina 19. sajandi alguseks, ning kaotavad tähtsuse maailmaajade mõjutajana. Kuigi eriti Venemaa ja Hiina valitsejad võivad

läänevastasuse pinnal lähitulevikus üksmeelt leida, võib kahelda selliste liitude püsivuses ja efektiivses vastukaalus Läänele.

Rikaste eliitide järkjärguline ühtesulamine ei vii aga kindlasti veel niipea ühtse liberaalse ja demokraatliku maailmatsivilisatsiooni tekkele. Kujuneva maailmajanduse tuludejaotus meenutab isegi rikas Läänes üha vähem healuriigimudelit. Vähemedukad nii riikide sees kui riikidevahelises tööjaotuses hakkavad paratamatult otsima lohutust traditsioonilistest religioonidest ja vähemalt oma kultuurilist üleolekut tõendavatest müütidest. Rikkaid või isegi mõõdukalt jõukaid on maailmas tervikuna võrreldes vaestega ääretult vähe ja mitmed tegurid, esmajoonel Maa piiratud loodusvarud, ei võimalda selle vahe järsku vähendamist lähitulevikus isegi kiire teadus- ja tehnikaprogressi jätkumise puhul.

Nii ei saa kuidagi loota, et ühtne maailmatsivilisatsioon kujuneb läänelike liberaalsete väärtuste üldise omaksvõtmise kaudu. See aga töötab meile maailmatsivilisatsiooni kujunemisel niisugust teed, kus rikaste eliitide ühte sulades säilib inimkonna vaese põhimassi lõhestumus kultuuriliselt erinevateks ja omavahel elatusvahendite pärast konkureerivateks rühmadeks, kelle vaatepunktist globaalne maailmajandus on pigem nende traditsioonilisi elatusallikaid ähvardav vaenulik jõud kui midagi, millega liitumine kasu võiks tuua. Islamifundamentalismi või hindunatsionalismi tõus on reaktsioon globaliseerumisele, mis ähvardab kultuuride traditsioonilisi mõjusfääre segi paisata.

Kaheldamatult eeldab väljakujunenud globaalse majandussüsteemi toimimine ka globaalseid reguleerivaid ja võimustruktuure. Globaalse majanduse peaosalisel, rahvusvahelisel korporatsioonid, võivad muidugi segastest aegadest võita, kuid nende pikaajaline areng eeldab ülemaailmse turu korralikku funktsioneerimist. Varem või hiljem viib maailma vägevate omahuvi paratamatult kogu maailmas võimu omavate üldiste regulatiivsete organite loomisele. Maailma suurima valuutaspekulandi George Sorose mõtteavaldused maailma finantsturgude reguleerimise vajadusest on ilmekaks näiteks, et teatav regulatsioon on vajalik isegi neile, kes on harjunud segadustest kasu lõikama.

Vajadus hoida üleval "stabiilset ärikeskonda" oli majanduslik põhjus, mis Euroopas keskaja lõpu poole tõi kodanlased rahvusriikide monarhide seljataha ja aitas feodaalvaldustest riigid teha. Sama huvi viis ameeriklased Kuveiti – kaitsma ennekõike jaapanlaste ja eurooplaste varustamise seisukohalt olulisi naftaallikaid – ning ohjeldama ebastabiilsust Euroopale ebamugavalt lähedases Jugoslaavias. Et selline koorem ainsale üliriigile selgelt üle jõu käib, üritavad ameeriklased globaalpolitseiniku rolli NATO kaudu ka Lääne-Euroopa riikide kaela veeretada ja samas Kaug-Idas Jaapanit veenda võtma endale täiendavaid sõjalisi kohustusi Aasia mere- ja rannetee julgestamisel.

Uus globaalne võimustruktuur on moodustumas erinevate, omavahel lõdvalt seotud rahvusvaheliste organisatsioonide kogumist, kus otsuse tegemine põhineb pigem osalejate rahakoti suurusel kui riikide võrdõiguslikkuse põhimõttel.

Maailma majanduslikult võimsaimate riikide G-7 rühma otsused mõjutavad maailmas toimuvat selgelt enam kui ÜRO Peaassambleel toimuv. Siiski oleks uut maailmakorda vale samastada Ameerika impeeriumiga. Külma sõja lõpuga on teiste Lääneriikide sõltuvus USAst kui kommunismivastasest kaitseinglist pigem vähenenud.

Just rahahoobi valdavate ja ennekõike rahvusvahelisi majandussuhteid kujundavate organisatsioonide suletud uste taga toimuv otsusetegemine on see kuldne võlukepp, mis sunnib üha enamaid riike üle maailma järk-järgult oma majandust maailmaturu reeglitega kohandama. Üha enam võime aga täheldada, et arenenud maade poliitilise surve tõttu on rahvusvaheliste krediitide saamiseks muutumas ka demokraatlikest normidest formaalne kinnipidamine, inimõigused, keskkonnakaitse ja muud otseselt kasumitaotlusega vähe seotud asjaolud. Kes üldistest reeglitest kinni ei pea, võib kergesti jääda krediitideta.

Siiski on aga WTO, IMF-i ja teiste suurt mõju omavate ja ennekõike maailma majandust reguleerivate organisatsioonide eesmärkide seotus nende võimu ja raha jagamise aluseks olevate Lääne demokraatiate elektoraatide tegelike eelistustega üpris kaudne. Vaevalt võib Prantsuse farmerilt või USA tehasetööliselt kuulda midagi positiivset range rahapoliitika või vabakaubanduse hüvede kohta, mida need organisatsioonid maailmas propageerivad.

Ennekõike majanduslikul integratsioonil põhinev riikide ühtekoondumine on kaasa toonud võimusuhte hägustumise

isege demokraatlike traditsioonidega Euroopas. Euroopa Liidus otsuste tegemisel on ilmne tendents, et võim libiseb üha enam rahvusvahelisele bürokraatide ja ärimeeste eliidile. Europarlamendi volitused, kuigi neid on viimastel aastatel laiendatud, jäävad Euroopa Komisjoni tegevuse kontrollimisel alla rahvusparlamendi volitustele oma valitsuse suhtes tüüpilisel Euroopa maal.

Ilmekaks näiteks sellest, et globaliseerumine põhjustab vastakaid tundeid isegi maailma juhtivas üliriigis, on paljudele USA poliitikutele omane foobia ÜRO ja teiste rahvusvaheliste organisatsioonide ees. Tegelikult on USA suutnud rahvusvahelisi organisatsioone külma sõja järel oma eesmärkide saavutamiseks maailmas domineeriva riigina edukalt ära kasutada. Ometi ei taju suurriigi reakongresmen ega tavavalija USA edu rahvusliku eduna, sest kasu ei saa niivõrd USA kui selle ülemaailmsete huvidega poliitiline ja ärieliit.

Eespool toodud põhjused lubavad oletada, et globaalsel maailmamajandusel põhineva ülemaailmse tsivilisatsiooni kujunemine saab olema pikaajaline, verine ja keerukas protsess. Kui tekivad tõeliselt efektiivsed rahvusvahelised jõukeskused, siis võib isegi juhtivate riikide demokraatlikult valitud parlamentide osa otsuste tegemise protsessis pigem langeda, sest raske on leida nii erinevaid elektroate ühendavaid teemasid.

Sündimas on kahetasemeline maailm, kus infoühiskonna arenguga ja globaliseerumisega kaasaskäivad eliidid on end üha enam identifitseerimas kujuneva maailmatsivilisatsiooniga, samas kui sellest ebaühtlasest arengust kõrvale jäänud liht-

inimesed otsivad muutuste keerises tuge traditsioonilises religioonis ja kultuuris. Suure tõenäosusega libiseb tegelik võim maailmas pikaks ajaks ekspertidest ja ärimeestest eliidi kätte, kes teostavad oma võimu rahvusvaheliste institutsioonide kaudu, mis vaid nominaalselt on rahvus-

riikide kontrolli all. See pole küll eriti demokraatlik, aga võib olla pikemas perspektiivis liberaalsem lahendus kui praegune diktaatoritele turvaline maailm või siis hüpoteetiline maailmakord, kus ülemaailmse parlamendi valimistel oleks üks hääл igal eestlasel ja igal hiinlasel.

AKEN

VÁCLAV HAVEL

Kosovo ja rahvusriigi lõpp*

Selle kõne pidas Tšehhi president Václav Havel 29. aprillil Kanada parlamendis. NATO pommitamised olid selleks ajaks käinud kuuendat nädalat. Kuigi Tšehhi Vabariik oli äsja saanud NATO liikmeks, ei olnud pommitamine pälvinud ei tšehhi rahva ega valitsuse seas suurt toetust. Havelit häiris valitsuse distantseerumine Balkani konfliktidest ja ta oli avalikult nimetanud valitsuse kõhklusid "piinlikkust tekitavateks". Kanada parlamendi ees peetud kõnes põhjendas Havel oma toetust NATO aktsioonidele. Teravalt välja joonistatud eristus "riiklike huvide" ja neist kõrgema printsipi, inimõiguste vahel on aga märksa laiem ja põhimõttelisema tähtsusega. Nii Haveli kui ka järgmises intervjuus usutletud sotsioloogi Zygmunt Baumani meelest on Jugoslaavia sõjal murranguline tähtsus rahvusvahelistele suhetele. Mõlemad vaatlejad näevad selle taustana sarnaseid protsesse, ent kui ühe prillikliasid on pigem roosakad, siis teise silme ees on need lausa süsimustad.

Kõik viitab sellele, et rahvusriik kui rahvuskollektiivi ajalooline kulminatsioon, selle hiilgus ja maine väärtus – mis olla õigupoolest ainus asi, mille nimel on lubatud tappa või mille eest inimesed peak-

sid minema surma –, on oma kõrgaja üle elanud. Näib, et mitme põlvkonna demokraatide pingutused, kahe maailmasõja kohutav kogemus – mis mõjutas nii oluliselt inimõiguste ülddeklaratsiooni vastuvõtmist – ja tsivilisatsiooni areng on viinud inimkonna äratundmisele, et inimesed on tähtsamad kui riik.

Uues maailmas on inimesed sõltumata riigipiiridest seotud miljonil eri viisil: näiteks kaubavahetuse, rahanduse, omandi ja informatsiooni kaudu. Niisugused suhted toovad endaga kaasa suure hulga üldkehtivaid väärtusi ja kultuurimalle. Ühtesid ähvardav oht mõjutab säärases maailmas vahetult ka kõiki teisi ja meie üksiksaatused sulavad mitmel põhjusel – peamiselt tänu teaduse ja tehnika tohututele edusammudele – kokku üheks saatuks, milles me kõik, meeldigu see meile või mitte, peame kandma vastutust kõige toimuva eest. Niisuguses maailmas peab riigi suveräänsuse puuslik paratamatult taanduma.

Selge on see, et pime kodumaa-armastus – armastus, mis ei tunnista midagi endast kõrgemat, mis on valmis andestama kõike, mida oma riik teeb, ja lükkab tagasi kõik teistsuguse lihtsalt selle pärast, et see on omast erinev, – on paratamatult muutunud ohtlikuks anakronismiks, konfliktide ja äärmusjuhtudel tohutute kannatuste allikaks.

*Václav Havel, Kosovo and the End of the Nation-State. *New York Review of Books* 10. 06. 1999.

Ma usun, et emotsioonidega laetud kultuslikest moodustistest hakkab enamik riike järgmisel sajandil muutuma märksa tsiviliseeritumateks moodustisteks, senisest väiksema võimuga ratsionaalsemateks administratiivüksusteks, mis esindavad ainult üht globaalse ühiskonna organiseerimisviisidest mitmete muude komplekssete ja mitmetasandiliste viiside seas.

Säärase muutuse käigus lendab ajaloo põrandaluugist alla ka mittevaheseamise idee – arusaam, et pole meie asi, mis toimub teises riigis või kas seal rikutakse inimõigusi.

Kuid mis saab nendest funktsioonidest, mida praegu täidab riik? Vaadelgem esmalt seda emotsionaalset rolli, mida riik meie elus mängib. Minu arust tuleb see jagada laiali teiste valdkondade vahel, mis meie identiteeti kujundavad. Ma pean silmas neid erinevaid tasandeid, mida me tajume oma päris kodu ja loomuliku maailmana: perekonda, firmasid, milles me töötame, kogukondi, milles me elame, organisatsioonid, millesse kuulume, meie ametid, kirikut, kuni meie kontinendi ja Maa, meie planeedini välja. Kõik need on keskkonnad, milles võtab kuju meie identiteet ja kus me elame oma elu. Ja kui meie praegune hüpertrofeerunud side riigiga peaks nõrgenema, siis nõrgeneb ta nii, et sellest võidakse meie identiteedi kõik ülejäänud tasandid.

Riigi praktilisi ülesandeid – tema seasuslikku võimu – saab edasi anda ainult kahes suunas, üles ja alla. Alla, valitsusvälistele organisatsioonidele ja kodanikuühiskonna struktuuridele; üles, regionaalsetele, rahvusülestele ja globaalsetele organisatsioonidele. Võimu säärane üleand-

mine on juba alanud ja mõnel juhul üpris kaugele jõudnud. Teistes valdkondades on see alles algjärgus. Kuid see protsess on kindlasti käimas ja see peab edema mõlemas suunas.

Kui moodsaid demokraatlikke riike iseloomustatakse enamasti omaduste kaudu nagu austus inimõiguste ja -vabaduste vastu, kodanike võrdsus ja kodanikuühiskonna olemasolu, siis olukord, mille poole inimkond omaenda ellujäämise nimel liigub, on tõenäoliselt iseloomustatav kriteeriumidega nagu üldine ja globaalne austus inimõiguste vastu, kodanike üldine võrdsus, õiguse ülemvõim ja globaalne kodanikuühiskond.

Rahvusriikide loomisel oli üheks suuremaks probleemiks nende geograafiline määratlemine ja piiride paikapanek. Sealjuures tulid arvesse mitmed tegurid: etnilised, kultuurilised, geograafilised, sõjalised. Suuremate regionaalsete ja rahvusülestel kogukondade loomisel tuleb kokku puutuda samade probleemidega, millest paljud on rahvusriikidelt päranduseks saanud. Kuid me peame tegema kõik, mis meie võimuses, et eemaldumine rahvusriigi domineerimisest ei oleks nii valuline, kui oli nondesamide rahvusriikide loomine.

Lubage mul tuua üks näide. Kanada ja Tšehhi Vabariik on praegu liitlased, sest me oleme mõlemad Põhja-Atlandi Liidu liikmed. Selle taustaks on tähtis ajalooline protsess – Liidu laienemine Kesk- ja Ida-Euroopasse. See on esimene ja ajalooliselt pöördumatu, tegelik ja mitte pelgalt retooriline samm raudrimba kõrvaldamisel ja Jalta lepete järgse maailmakorra lammutamisel.

Me kõik teame, et NATO laienemine ei olnud kerge. See sai teoks alles kümme aastat pärast külma sõja ja kahepooluselise maailma lõppu. Üks põhjusi, mis seda protsessi raskendas, oli vastuseis Vene Föderatsiooni poolt, kes küsis ärevalt ja mõistmatult, miks küll Lääs laieneb ning liigub Venemaale lähemale, ilma et Venemaad ennast kaasa haarataks. Kui jätame kõrvale muud võimalikud motiivid, siis ilmnes Venemaa positsioonis üks väga huvitav tõik: ebakindlus selles, kus algab ja lõpeb see, mida võiks nimetada Vene maailmaks või Idaks. Kui NATO sirutab Venemaale partnerikäe, siis ta eeldab, et kokku saavad kaks võrdset üksust: euroatlantiline maailm ja Euro-Aasia võimkond. Need kaks võivad ja peavad sirutama teineteisele käe ja tegema koostööd, sest see on kogu maailma huvides. Kuid nad saavad seda teha ainult tundes omaenda identiteeti: ühesõnaga, kui nad teavad, kus nad lõpevad ja algavad. Ajalooliselt on Venemaal sellega alati raskusi olnud ja on näha, et ta toob selle probleemi kaasa ka praegusesse maailma, kus peaküsimuseks pole enam see, kus mingi riik algab või lõpeb, vaid see, kus algab või lõpeb mingi kultuuri- või tsivilisatsioon.

Õigupoolest on tuhandeid asju, mis Venemaad Euro-Atlandi läänemaailmaga seovad, kuid on ka tuhandeid asju, mis neid teineteisest eristavad – nii nagu Ladin-Ameerika, Aafrika, Kaug-Ida või teised regioonid ja mandrid erinevad üksteisest. See, et need maailmad või maailmajaod teineteisest erinevad, ei tähenda, et üks oleks parem kui teine. Erinemine pole häbiasi. Venemaa peab tohutu

tähtsaks, et teda loetaks suurmänguriks, kes väärib erikohtlemist kui globaalne suurriik. Samal ajal ei meeldi talle, kui teda tajutakse omaette üksusena, mida ei ole lihtne näha teise üksuse osana.

Kuid isegi Venemaa on leppimas Põhja-Atlandi Liidu laienemisega ja ühel päeval ta aktsepteerib seda. Loodame, et siis, kui ta seda teeb, ei väljenda see lihtsalt engelslikku “tunnetatud paratamatust”, vaid uut ja sügavamalt enesemõistmist. Venemaa peab nagu teisedki maad õppima end selles uues mitmekultuurilises ja multipolaarses maailmas uuesti defineerima. Ta ei saa enam endistviisi oma loomuliku enesekindluse puudumist kompenseerida suurushullustuse või enesekesksusega, vaid peab mõistma, kus on ta algus ja lõpp. Ta peab mõistma, et näiteks Siber oma tohutute avaruste ja loodusrikkustega on Venemaa loomulik osa, aga väike Eesti ei ole seda ega saa selleks kunagi. Ja kui Eesti tunneb, et kuulub maailma, mida esindavad Põhja-Atlandi Liit ja Euroopa Liit, siis tuleb Venemaal seda mõista ja respektierida ning mitte näha selles vaenulikkuse märki.

Ma olen püüdnud näidata, et kahekümne esimese sajandi maailm – juhul kui inimkonnal õnnestub üle elada katsumused, mis ta on enese ette kuhjanud, – on maailm, milles toimub üha suuremate, mõnikord terveid mandreid hõlmavate rahvusülestest moodustistest üha tihedam ja võrdõiguslikum koostöö. Selleks, et sünniks niisugune maailm, peab selle iga üksikosa, kultuurisfäär või tsivilisatsioon olema selgelt teadlik oma identiteedist, mõistma, mis eristab teda teistest, ja saama aru, et erinevus ei ole puue, vaid hoo-

pis väga eriomane panus globaalse ühiskonna rikkusse ja mitmekesisusse. Muidugi peavad sedasama mõistma ka need, kellel on vastupidine kalduvus – ammutada ülimustunnet oma “teisitiolemisest”.

Üks kõige tähtsamaid organisatsioone, milles kõik riigid ja suured rahvusülesed moodustised võivad kokku saada, et võrdsetel tingimustel vaielda ja väidelda, ning mille loendamatud otsused puudutavad tervet maailma, on ÜRO.

Mul on tunne, et kui ÜRO tahab toime tulla ülesannetega, mida järgmine sajand ta ette seab, siis peab ta võtma käsile olulised reformid. ÜRO kõige tähtsam organ, Julgeolekunõukogu, ei saa enam kesta sellisena, nagu ta ÜRO asutamisel loodi. Ta peab hakkama täpsemini peegeldama tänapäeva mitmepooluselist maailma. Ma peame vaagima, kas see ikka on isegi hüpoteetiliselt sobilik, et üks maa saab Julgeolekunõukogus kogu ülejäänud maailma maha hääletada. Me peame uuesti kaaluma, millised suured võimsad ja rahvarohked maad peaksid olema selles organis püsivalt esindatud, ning mõtlema uuesti läbi ajutiste liikmete rotatsiooni viisi ja veel palju muid asju.

Me peame muutma ÜRO hiiglasliku struktuuri tõhusamaks ja vähem bürokraatlikuks. Me peame mõtlema, kuidas saavutada otsuste vastuvõtmise protseduurides tõeline paindlikkus, esmajoones just Peaassambleel. Ja mis kõige olulisem, me peame tagama, et enamik maailma kodanikke tajuks ÜRO-d omaenda organisatsioonina, organisatsioonina, mis kuulub tõeliselt just neile, mitte aga valitsuste elitaarse klubina. Lõppude lõpuks on see, mida ÜRO teeb meie planeedi elanike

heaks, märksa olulisem kui see, mida ta teeb üksikriikide heaks. Seetõttu tuleb küllap reformida nii ÜRO rahastamise kui ka deklaratsioonide menetlemise ja jõustamise korda. See ei tähenda liikmesriikide võimu kaotamist ja mingi ülemaailmse üliiriigi rajamist. See tähendaks hoolitseda selle eest, et mitte kõiki küsimusi ei jää igavesti käsitlema üksikriigid või nende valitsused. Inimkonna, tema vabaduste, õiguste ja üleüldse ellujäämise nimel tuleb luua rohkem kanaleid, mille kaudu ÜRO esindajate otsused jõuaksid kodanikeni ja mille kaudu kodanikud saaksid esindajatele oma tahtmist teatavaks teha. See tähendaks suuremat tasakaalu ja suuremat vastastikust aruandlust.

Loodan, et keegi ei arva, et ma olen riigiinstitutsiooni kui niisuguse vastu. Oleks ju igal juhul mõneti absurdne, kui üks riigipea kutsuks teise riigi esinduskogu ees üles riiki likvideerima.

Pea silmas midagi muud, seda, et eksisteerib ka riigist kõrgem väärtus. Inimuse väärtus. Me ju teame, et riik on inimeste teenimiseks ja mitte vastupidi. Kui inimene teenib oma riiki, siis tuleks talt eeldada, et ta teenib riiki vaid nii palju, kui on vajalik selleks, et riik saaks hästi teenida kõiki oma kodanikke. Inimõigused on riikide õigustest kõrgemad. Inimese vabadused on kõrgem väärtus kui riigi suveräänsus. Rahvusvahelised seadused, mis kaitsevad üksikinimest, tuleb seada kõrgemale rahvusvahelistest seadustest, mis kaitsevad riiki.

Kui meie saatused on tänapäeval sulamas kokku üheksainsaks saatuseks, kui igaüks meist kannab vastust meie kõigi tuleviku eest, siis ei saa keegi, isegi mit-

te riik, piirata kellegi õigust seda vastutust tegelikkuses rakendada. Riigid peavad järk-järgult loobuma ühest välispoliitilisest kategooriast, mis on siiani enamasti olnud nende mõtlemises kesksel kohal, nimelt "rahvuslikest huvidest". "Rahvuslikud huvid" pigem eraldavad kui ühendavad meid. Muidugi on igal maal oma erihuvid ja mõistagi pole tarvis loobuda huvidest, mis on õiguspärased. Kuid me peame tunnistama, et on midagi kõrgemat kui need huvid: nimelt meie põhimõtted. Igal juhul põhimõtted ühendavad meid sagedamini kui lahutavad. Just põhimõtete abil me mõõdame oma huvide õiguspärasust või õiguspäratust. Arvan, et pole õige, kui mõni maa kuulutab, et teatud põhimõttest kinnipidamine on "riigi" huvides. Põhimõtteid tuleb austada ja järgida nende eneste pärast, nii-öelda põhimõtteliselt. Ainult siis saame neist tuletada oma huvisid.

Näiteks poleks minust õige ütelda, et Tšehhi Vabariigi huvides on, et maailmas valitseks rahu. Vastupidi, õiglase maailmarahu põhimõte peab tulema kõigepealt ja Tšehhi Vabariigi huvid peavad olema sellele allutatud.

Allianss, millesse kuuluvad Kanada ja nüüd siis ka Tšehhi Vabariik, võitleb praegu Slobodan Miloševići genotsiidirežiimi vastu. See võitlus ei ole kerge ega populaarne ja me võime olla selle strateegia ja taktika küsimustes eri meelt. Kuid on üks asi, mida ükski mõistlik inimene ei saa eitada: tõenäoliselt on tegu esimese sõjaga, mida ei peeta "rahvuslike huvide", vaid põhimõtete ja väärtuste nimel. Kui üldse saab mõne sõja kohta öelda, et see on eetilise või et seda peetakse eetilistel

põhjustel, siis on see nõnda käesoleva sõja puhul. Kosovos ei ole naftavälju, mida himustada; ühelgi NATO liikmel ei ole Kosovole territoriaalseid nõudmisi; Milošević ei ohusta ühegi NATO liikme territoriaalset terviklikkust. Ometigi peab allianss sõda. Ta võitleb murest teiste saatuse pärast. Ta võitleb, sest ükski sünnis inimene ei saa kõrval seista ja pealt vaadata teise rahva süstemaatilist, riigi poolt juhitud tapmist. Ta ei saa seda sallida. Ta ei saa keelata oma abi, kui see on tema võimuses.

See sõda seab inimõigused riigi õigustest kõrgemale. NATO ründas Jugoslaavia Föderatiivset Vabariiki ilma ÜRO otsese mandaadita. Seda ei tehtud vastutustundetult agressiooniaktiga rahvusvahelist õigust eirates. Vastupidi, see toimus austusest õiguse vastu, õiguse vastu, mis on kõrgem kui õigus, mis kaitseb riikide suveräänsust. Alliansi tegutsemist on ajendanud austus inimõiguste vastu, nii nagu seda dikteerivad südametunnistus ja rahvusvahelised õigusaktid.

See on tähtis pretsedent tuleviku jaoks. Sellega on selgelt öeldud, et inimeste tapmine, nende kodunt väljaajamine ja piinamine ning nende vara konfiskeerimine on lihtsalt lubamatu. Kosovo on näidanud, et inimõigused on jagamatud ja kui rikutakse nendest ühte, siis rikutakse ka kõiki teisi.

Olen endalt sageli küsinud, miks on inimestel üldse mingid õigused. Ja olen alati jõudnud järeldusele, et inimõiguste, -vabaduste ja inimväärikuse sügavaimad juured on väljaspool tajutavat maailma. Need väärtused on sellepärast nii võimsad, et teatud olukorras aktsepteerivad

inimesed neid ilma sunduseta ja on valmis nende eest surema ning neil on tähendus ainult lõpmatuse ja igaviku seisukohalt. Ma olen sügavalt veendunud, et kõik meie teod, olgu nad meie südametunnistuse, tolle igaviku saadikuga, kooskõlas või mitte, saavad oma lõpliku hinnangu ainult selles dimensioonis, mis asub seal-

pool meid ümbritsevat nähtavat maailma. Seda tunnetamata või alateadlikult eeldamata ei suudaks me paljutki korda saata.

Lubage mul lõpetada oma märkused riigist ja selle võimalikust tulevikuroolist kinnitusega, et kui riik on inimese loodud, siis inimesed on Jumala loodud.

Inglise keelest tõlkinud Märt Väljataga

INTERVJUU

KAS GLOBALISEERUMISSÕDA SAAB OLLA INIMNÄOLINE?

Usutlus Zygmunt Baumaniga

1925. aastal Poznánis sündinud ZYGMUNT BAUMAN, Leedsi Ülikooli ja Varsavi Ülikooli emeritprofessor, on üks nüüdisaja provokatiivsemaid sotsiolooge, kelle töid iseloomustab külm distantseeritud antropoloogipilk moodsa ühiskonna arengutele. Oma lühikäsitluses "Freedom" (1988) püstitab ta teesi, et rõhumise ja allasurumise asemel on tänapäeva tarbimishiskonnas saanud põhiliseks järelevalvemeetodiks inimeste üle hoopis võrgutamine. Tänapäeva vabadus on esmajoones tarbimisvabadus. Baumani teised olulised raamatud on "Modernity and Ambivalence", "Postmodern Ethics" ja "Life in Fragments" jm. 1998. aastal ilmunud teoses "Globalization: The Human Consequences" püütakse näidata, kuidas inimeste, kapitali ja informatsiooni ülikiire globaalse liikumise ajastul on inimene kaotanud võime sündmusi suunata. Tekib nomaadlike kapitalistide eliit ja krimi-

naliseeruv alamklass, aeg ja ruum tõmbuvad kokku, piirid paiknevad ümber.

Siinse intervjuu tegid Baumaniga Balkani sõja aegu USAs Atlantas Emory Universitys viibinud bulgaaria teadlased MARIA DIMITROVA ja ALEKSANDER GUGNOV, kes Jugoslaavia naabermaa kodanikena olid asetleidvatest sündmustest jahmunud. See, esmakordselt käesolevas Vikerkaares ilmuv usutlus võiks lisada veel ühe vaatenurga globaliseerumise inimlikele aspektidele.

Küsimus: Professor Bauman, kui oleme õigesti aru saanud Teie raamatutes "Postmodern Ethics" ja "Life in Fragments" väljendatud käsitusest, siis saavad üksnes inividid olla moraalsed tegutsejad. Kas see tähendab, et riikide seisukohti ja huvisid ei saagi esitada lähtudes moraalist, s.o murest Teise pärast? NATO sõda Jugoslaavia vastu õigustatakse murega Ko-

sovo albaanlaste inimõiguste pärast. Kas NATO on ülivõim, mis astub üle rahvusvahelise õiguse konventsioonidest, lähtudes moraalsest kaalutlustest?

Vastus: Mitte just päris nii... Mida ma olen väitnud ja jätkuvalt väidan, on see, et “kahe inimese moraalne kooslus” on ainus paik, kuhu külvatakse ja kus idanevad ning küpsevad moraalsed impulsid – kus meist igaüks saab vastutavaks Teise ees ja muutub seega moraalisubjektiks. Kõik eetilised printsiibid on Teise otseses läheduses idanema pandud moraalse tuumhoiaku laiendused ja üldistused. Ühiskonna kvaliteet sõltub sellest, kuidas see laienemine toimub, kui palju vastutussidemeid inimesi ühendab ja kui kaugemale need ulatuvad; kuidas vastutus hõlmab kõiki teisi, sealhulgas ka kaugteid ja võõraid teisi, inimest kui niisugust. Kuid selleni jõutakse harva ja peaaegu mitte kunagi täiel määral. Tavalisem on see – nagu Reinhard Niebuhr on nukralt täheldanud –, et “me valame oma isikliku altruismi ümber grupiegoismiks”. Valdav on tendents tõmmata kusagile moraalsete kohustuste ja vastutuse välispiirid, jagada inimkond “meieks” ja “nendeks”, ning pidada üksnes “meid” abi ja hoole vääri- liseks. Moraalseid tunge kasutatakse liigagi tihti hõlmamise ja ühendamise asemel hoopis eraldamiseks ja väljaarvamiseks. Selle julmaks tagajärjeks on idee, nagu oleks meil võimalik edendada moraalselt asja “meie” seas, koheldes samal ajal “neid” halastamatult. See idee pole inimkonna ajaloos sugugi mingi uudisasi. Kõik vallutusvæed on armastanud kirjutada oma lipule “Gott mit uns” või selle fraasi vaste mõnes muus keeles. “Lähtu-

mine moraalselt õilsalt seisukohalt” on niihästi läbiproovitud mobiliseerimisvahend kui ka levinud viis süümeepiinate vaigistamiseks.

K: Praegu vaieldakse selle üle, kas USA on suurvõimuna vastutav kõige maailmas toimuva eest. Kas Ameerika peab sekkuma igal pool, kus rikutakse inimõigusi?

V: Küsimus pole selles, kas USA “peab”; küsimus on selles, kas ta tahab. Ja vastuseks on, et kommunismi ja blokipoliitika kokkuvarisemisel tekkinud globaalses tühimikus Ameerika tõenäoliselt tahab sekkuda ning tahab seda enam, mida vähem vastupanu ta kohtab või ootab. Kuid ta ei sekku “igal pool”. USA liidrid armastavad kuulajatele meenutada oma moraalselt üleolekut Hiinast, kuid tuletagem meelde, kui ülevoolavalt nad vabandasid ja kui innukalt püüdsid lepitada oma Hiina kolleege pärast Hiina saatkonna pommitamist. Samal ajal toimunud haigla või turuplatsi pommitamise eest polnud aga kuulda mingeid vabandusi. Ühe rahva mässulistejuhti ähvardab ühes NATO riigis ülespoomine, samal ajal kui üht teist mässulistejuhti NATO soosib.

Ignatio Ramonet juhtis *Le Monde Diplomatique*’is tähelepanu ilmselgele vastuolule: kui sõja tõeline põhjus on rõhutatud vähemuse kaitsmine, siis miks ei ole tehtud ega tõenäoliselt tehtagi midagi selleks, et parandada kurdide või Küprose kreeklaste või esivanemate maalt pagendatud palestiinlaste või lõppude lõpuks ka Horvaatiale jäänud territooriumilt väljaetud kodutute serblaste haletsusväärset olukorda. Kui globaalse eliidi Ameerika ning Euroopa haru humanitaarsed impulsid hakkaksid kunagi ulatuma ka nn “tume-

datele mandritele”, võiks seda nimekirja lõpmatuseni pikendada. Reaktsiooni olemasolu või selle puudumise loogikat saab Ramonet’ meelest seletada üksnes sellega, et “Serbia, lisaks oma kuritegelikule ultranatsionalismile, keeldub omaks võtmast uusliberaalset mudelit, mida nõuab globaliseerumine”. Jean Clair lisab *Le Monde*’is: “Kui alustatakse sõda igal pool, kus rikutakse inimõigusi, siis hõlmaksid need sõja kogu maakera Koreast Türgini, Aafrikast Hiinani.”

Ka praegusel kiire globaliseerumise ajastul on sõjaline sekkumine – nagu Clausewitzi järgi on alati olnud – “poliitika jätkamine teiste vahenditega”. Poliitika, vähemalt Ameerika poliitika tuumaks aga on meie ajal globaliseerumine – ja sõjad, mida Ameerika algatab ja peab, on “vabakaubanduse ja kapitali vaba liikumise edendamine teiste vahenditega”. Ameerika on ainus maa, mis on oma esindajate kaudu rõhutanud, et on kadunud erinevus sisepoliitika ja maailmapoliitika vahel ning et USA on ainus riik, mille huvid ja vastutus on tõeliselt globaalsed. Riikidel, mis astuvad vastu globaliseerumismoolokile, on palju suurem oht saada järgmise “humanitaarsõja” sihtmärkiks kui julmadel diktaatoritel, kes on võtnud kuulekalt omaks uue globaalse mängu reeglid.

K: Põhiliste inimõiguste seas on õigus elule ja õigus tööle. Kui pöörata pilk Jugoslaavialt Albaaniale ja teistele Balkani-maadele, mis NATOsse ei kuulu, siis on selge, et nende kodanike elu ja tervist

ähvardavad pidevad ohud ja ka tavatu tööpuudus seal kulgevate määratute kriiside tõttu. Kas seda arvestades võiks rääkida inimõiguste varjatud rikkumistest nendes maades, ehkki sealsed valitsused ja rahvad püüavad juurutada demokraatlikke väärtusi? Milline peaks olema NATO positsioon selles küsimuses?

V: NATO Jugoslaavia-interventsiooni eetilise usaldusväarsuse seab kõige rohkem kahtluse alla see, et kohane vastus abipalvele olnuks “Hea küll, ma tulen teile appi”, mitte aga “Hea küll, ma tulen teid pommitama”. NATO on kangekaelselt keeldunud tegelemast tõeliste rahu tagamise probleemidega maa peal ning asunud hävitama regiooni majandust. Isegi kui jätta kõrvale säärase “löö ja põgene” sõja otsesed ohvrid (keda on tõenäoliselt rohkem kui etnilise puhastuse omi!), on NATO, asudes natsionalistlike pürgimuste poolele, õhutanud kõige raevukamat natsionalismi ning seega rajanud aluse tulevastele genotsiidikatsetele. Üks sõja kõige süngemaid tagajärgi on see, et keelte, kultuuride ja religioonide koosseksisteerimine on muutunud ebatõenäolisemaks kui kunagi varem. Millised ka polnud esialgsed kavatsused, on tulemused eetiliste põhimõtete vastuolus.

K: Kas sõda Jugoslaavias näitabki meile, kuidas uut globaalset korda hakatakse nüüdsest ellu viima?

V: Tee selleni, mida te nimetate “uueks globaalseks korraks” (mis peaks loodetavasti asendama Kenneth Jowitti poolt vaadeldud “uut maailma korralagedust”),

¹ On raske aimata, millistele arvutustele Baumani säärane oletus tugineb. *Vikerkaare toimetuse märkus.*

on pikk ja vaearikas ning kindlasti on praegu liiga vara visandada selle korra lõplikku kuju. Kuid Jugoslaavia-vastases sõjas (nagu ka varem Lahesõjas) on tõepoolest katsetatud uusi strateegiaid, mida globaalsele ülemvõimule püüdlevad jõud sooviksid rakendada selle korra propageerimisel ja kehtima panekul. Need uued strateegiad peegeldavad võimuhierahia uut kuju ja võimuvõitluse uut mehhanismi.

Tänapäeval uuristavad riigipoliitika vabadust halastamatult uued globaalsed jõud, mille kohutavateks relvadeks on eksterritoriaalsus, liikumiskiirus ja varjumisvõime: karistus uute globaalsete eeskirjade rikkumise eest on kiire ja halastamatu; õigupoolest on uute globaalsete reeglite järgi mängimast keeldumine muutunud kõige julmemalt karistatavaks kuriteoks, millest riikidel, mis oma territoriaalselt määratletud suveräänsusega on seotud maa külge, tuleb püüda iga hinna eest hoiduda.

Kõige sagedamini on karistus majanduslik. Allumatud valitsused, kes on süüdi protektsionistlikus poliitikas või heldetes assigneeringutes "majanduslikult ülearus-tele" sektoritele või kes ei taha jätta oma maad "globaalsete rahaturgude" ja "globaalse vabakaubanduse" meelevalda, jäävad laenudest ilma või nende võlgu ei kärbita. Mõned kohalikud valuutad muudetakse globaalsel turul otsekui pidalitõbisteks, nende vastu spekulieritakse ja neid sunnitakse devalveerima; kohalikud aktsiad kukuvad globaalsetel börsidel. Maa piiratakse ümber majandussanktsioonidega ja tema kaubanduspartnereid mõjutatakse suhtuma sellesse riiki kui

globaalsesse paariasse, sellal kui globaalsed investorid vabanevad eeldatavatest kahjust, pakivad oma asjad kokku ja viivad oma investeeringud välja, jättes enda järel koristamise ja ohvrite eest hoolitsemise kohapealsetele võimudele.

Kuid vahetevahel ei piirdu karistus üksnes "majanduslike meetmetega". Iseäranis kangekaelsetele valitsustele (mis pole pikaajaliseks vastupanuks küllalt tugevad) antakse õppetund, mis peab hoiatama ja hirmutama nende võimalikke järgijaid. Kui globaalsete jõudude majandusliku üleoleku igapäevasest demonstratsioonist ei piisa, et süüdlasriigile mõistust pähe panna ja sundida teda "uue maailmakorraga" koostööd tegema, siis võidakse kasutada sõjajõudu. Sõjavägi, mis on spetsialiseerunud "anna löök ja põgene"-taktikale, annab nüüd selgelt tunda, millised eelised on kiirusel aegluse ees, eksterritoriaalsusel paiksuse ees, pagemisvõimel pikaajase võitluse ees. Sealjuures eraldatakse "säästetavad elud" rangelt eludest, mis säästmist ei vääri.

Eetilise teona oli Jugoslaavia sõda lihtsalt julm paroodia, aga sel oli oma tähendus kui "globaalse majanduskorra edendamisel teiste vahenditega". Ründajate valitud strateegial puudus eetiline mõte ja sel polnud ka suurt sõjalist mõtet, kuid uue globaalse hierarhia ja teda toetavate mängureeglite demonstratsioonina toomis see tõhusalt. Kui poleks tuhandeid vägagi tegelikke ohvriteid, siis tekiks kiusatus kirjeldada seda sõda "sümboolse sõjana"; sõda ise, selle taktika ja strateegia oli (teadlikult või alateadlikult) tekkiva võimukorralduse metafoor.

Meie ajal ei käi domineerimismäng

mitte enam "suurema" ja "väiksema" vahel, vaid kiirema ja aeglasema vahel. Peale jääb see, kes kiiruse poolest ületab oma vastast. Kui kiirus hakkab tähendama domineerimist, siis muutub territooriumi omamine, kasutamine ja seal elav rahvastik koormaks. Kellegi teise maa oma jurisdiktsiooni alla võtmine, rääkimata selle annekteerimisest, eeldab kapitalimahukat, tülikat ja tulutut administreerimist, korraldust, vastutust ja kohustusi – ja ennekõike piirab su edasist liikumisvabadust. Enamiku NATO maade kindel hoidumine võitlusest maal (ainus abinõu, mis aitaks Kosovo albaanlasi, kelle kannatusi on nimetatud sõja ametlikuks põhjuseks) on suurel määral tingitud nende maade valijaskonna meeleoludest, kes on rõõmuga nõus lõmastama metslasi – nii kaua kui see ei too otseselt kahju omaenda hõimule.

Isegi sel ebatõenäolisel juhul, kui oleks võimalik veenvalt näidata seost Balkani sõja ja ründajate "riiklike huvide" vahel, ei oota praegusel ajal – mida iseloomustab rahvusriigi autoriteedi kiire allakäik ja mil kodanikud on muutunud maksumaksjateks, kellele taotakse iga päev pähe, et "ühiskond ei lunasta kedagi", – ükski mõistlik poliitik, et isegi üürikeseks hetkeks lahvataks mingi massiline eneseohverduslik entusiasm "oma maa hülguse ja hüve" pärast.

Ja mis veelgi olulisem: arvestades sõja tegelikku motiivi ja funktsiooni, annaks igasugune apelleerimine "rahvuslikele huvidele" (endeemiliselt eksterritoriaalsete inimõiguste asemel) ja sellega kaasnevale maavägede võitlusele hoopis vastupidiseid tagajärgi, kui soovitakse. See

oleks läbini kohatu vahend eesmärgi saavutamiseks. Lõppude lõpuks alustati sõda ju uue maailmakorralduse nimel ja kahe selle ees seisva põhitakistuse vastu. Nendeks takistusteks on riigi territoriaalne suveräänsus ja Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, mis on säärase suveräänsuse printsibile üles ehitatud, kehastab seda ja peab oma põhikirja järgi seda põhimõtet kaitsma. Balkani sõjast pidi saama viimane nael rahvusriigi kirstu, kui pidada rahvusriigi all silmas jagamatu territoriaalse suveräänsuse kehastust. Kummati näib, et läheb tarvis veel mitmeid sellesarnaseid, aga praegusest veelgi tõhusamaid, kulkamaid ja kuulsusrikkamaid sõdu, et uus globaalne võim tunneks end küllalt kindlalt kehtestamaks ülemaailmset õigusriiki ja arendamaks endas välja vastumeelsust vägivalla suhtes, nagu kõik end kindlalt sisse seadnud võimud ikka on varem või hiljem teinud.

K: Kui uut globaalset korda hakatakse sõnastama rahvusvahelise õiguse terminites, siis kes hakkab otsustama, mis on õiguspärane ja mis mitte? ÜRO, mis oli kõrgeim valitsustevaheline maailmaforum, seda ilmselt enam ei ole. Miks on ÜRO selles olukorras abituks osutunud?

V: Ma kordan veel kord: ÜRO asutati rahvusvahelise, mitte globaalse poliitika ajastul. Selle struktuur ja põhikiri peegeldas truult eeldust, et suveräänsete riikide vaheline ruum on konfliktide või koostöö, läbirääkimiste või vaenulikkuse ala ning riigid on ainsad õigussubjektid ja tegutsejad. See eeldus ülendas riikidevahelise kokkuleppe konfliktide lahendamisel ülima autoriteedi seisusse.

Kuid eeldus, millele ÜRO rajati, ei keh-

ti enam. Pole ime, et ("rahvusvahelisele" ruumile vastanduva) "globaalse" ruumi tõeline peremees USA noomib ja halvustab ÜROd avalikult, keeldub oma osamaksu tasumast ja paistab pidavat ÜRO debattide jätkamiseks kulutatavat raha raisatud rahaks... NATO, kus USA ei ole lihtsalt *primus inter pares*, vaid vaieldamatu ja õigupoolest ka vastuvaidlemist mitte lubav valitseja, sobib palju paremini globaliseerumise kandja ja globaalse poliitiseerimise rolli. Jugoslaavia-vastane sõda oli ÜRO tähtsusetuse jõuline kuulutus ja võibolla ka ÜRO lõpu algus...

K: Jugoslaavia armee ja poliitsei poolt tapetud Kosovo albaanlasi on peaaegu niisama palju kui NATO pommitamistes õnnetult hukkunuid. Esimeste tegevust mõistetakse hukka kui genotsiidi, sest inimesed surid kurja kavatsuse tagajärjel; teisel puhul on tegu juhuslike ohvritega, sest süütute kodanike surm saabus vältimatute purustuste tagajärjel, mis kaasnesid inimõiguste sõjalise kaitsmisega. Kas see on märk uuest rahvusvahelise õiguse käsitusest, kus süüd ei määratleta tegude ja nende tagajärgede, vaid hoopis motiivide põhjal?

Traditsioonilisi sõdu jagati defensiivseteks ja agressiivseteks, õiglasteks ja ebaõiglasteks. Nüüd on leiutatud uut liiki sõda – humanitaarsõda, mis rikub nende maade suveräänsust, mis rikuvad oma vähemuste inimõigusi. Isegi kui niisugust sõda peetakse heade kavatsustega, kas pole ka siis tegu humanitaarse katastroofiga?

V: Selles pole midagi uut. Üheski sõjas ei võrdu üks laip teisega. Kummalgi pool rindejoont loetakse ohvreid eri moel ja

neile omistatakse erinev kaal ja moraalne tähtsus. Ja alati on võitjad olnud need, kes – niikaua kui nad sadulasse on jäänud – on loonud mulje, et nende hinnangud on "objektiivselt" ja universaalselt siduvad. Ses mõttes pole Jugoslaavia-vastane sõda mingi erand. Sõda on alati peetud valguse laste ja pimeduse laste, usklikte ja uskmatute, tsivilisatsiooni ja barbaarsuse, ülemate ja alamate rasside, progressi ja metsluse vahel. Ja alati on nende vastanduste liikmeid eristavad vahejooned tõmmanud esimese liikme taga seisvad jõud. Ütleksin, et mis puudutab "sõjafilosoofiat", siis on NATO komandörid ja neile korraldusi jaganud poliitikud ilmutanud siin hämmastavat fantaasiavaesust.

Niisugust asja nagu "humanitaarsõda" pole olemas, ja ammugi pole olemas "humanitaarpommitamist" või "humanitaartapmist". Kõige põhilisem inimõigus on õigus elule ja inimõiguste edendamine laipade arvu suurendamise abil tähendab vastuolu mõistetes. Sõda on oma olemuselt ebainimlik ettevõtmine, isegi kui selle tulemuseks on varasemast parem maailm.

Saab küll öelda – vahest pisut küüniliselt, kuid kahtlemata kainelt –, et inimvastaste meetmete kasutamine humanitaarsetel eesmärkidel võib siiski olla õigustatud: "hind vääriskasumist". Kuid isegi sel juhul saab Jugoslaavia-vastase sõja humanitaarset tähtsust hinnata üksnes selle tagajärjel tekkiva elukvaliteedi järgi, mitte aga sõja vallapäästnute deklaratsioonide põhjal. See aga seisab meil alles ees. Tuletagem näiteks meelde modžahediine – neid rüütellikke vabadusvõitlejaid, kes nüüd imekombel on ümber kehastunud hirmuäratavaks Talibaniks.

K: Sõda Jugoslaavias on märkimisväärne veel ühe aspekti poolest – ohvreid on kandnud ainult üks pool. NATO maade kodanike jaoks peetakse sõda üksnes TV ekraanil. Kas ei koorma see “eurooplase südametunnistust”, kui ta hommikukohvi kõrvale loeb mitmesuguste sihtmärkide hävitamisest ja eelmisel ööl tapetud inimestest? Seesama Euroopa, mis seisab surmanuhtluse kaotamise eest, osaleb aktsioonis, mille tagajärjel pommide läbi tapetakse tuhandeid inimesi?

V: See on tõepoolest oluline märkus. Kui sul on võimalik kasutada jõudu karistamatult, kartmata kättemaksu – kui kõrvaldada strateegilistest võrranditest kõige riskantsemad muutujad –, siis muutub valik vägivalda kasuks lihtsaks ja ahvatlevaks. Näost-näkku-võitlusele omast võimalike võitude ja kaotustega arvestamist enam ei toimu. Ja meenutagem, et meie ajastu juhtprintsiipt on “kui seda saab teha, siis seda ka tehakse”.

Kuid tasub meeles pidada veel üht, võibolla tähtsamatki asja. “Karistamatult karistamine”, “anna löök ja lase jalga”-sõda, kus kahjude tekitamine on rangelt lahutatud nende kandmisest – see kõik on võimalik tänu uute tüüpi sõjaväele, mis on relvastatud uut tüüpi tehnikaga. Massiliste nekrutivägede ajastu on möödunud nagu ka ideoloogilise mobiliseerimise, patriootilise ekstaasi ja “üritusele pühendumise” ajastu. Clausewitzi jaoks oli sõdurite ja rahva “võitlusmoraal” otsustavaks teguriks võidu saavutamisel. Kõik see on nüüd tähtsusetu. Nüüd rakendavad jõudu professionaalid, kelle jaoks üks “sihtmärk” ei erine teisest ja kelle isiklikud sümpaatiad ja antipaatiad on operatsiooni tulemus

seisukohalt sama tähtsusetud kui kontoritöölise muusikaeelistused sujuva ärikorralduse seisukohalt. Pealegi on need “arvutioperaatoriteks” muutunud piloodid oma “sihtmärkidest” nii kaugel, et neil puudub vähimgi võimalus oma ohvritele näkku vaadata või vaadelda enda külvatud hävingut ja viletsust. Meie aja sõjaprofessionaalid ei näe laipasid ega verd. Nende und ei häiri öösiti miski. Operatsioonide mähkimine ülla ürituse siltidesse teenib avalike suhete alaseid eesmärgi – kuid sel pole tähtsust operatsiooni läbi viimise täpsuse ja tõhususe seisukohalt. Sõjategevuses on moraalsesse puutuvad kaalutlused kaotanud igasuguse tähenduslikkuse. Eetilised õigustused pole enam teguriks, millega sõjaplaneerijad peaksid arvestama ja millele oma arvutustes ruumi jätma.

K: On käibetõde, et ennetamine on parim viis kriisiga toimetulemiseks. Milline võiks olla Lääne demokraatiade roll edasiste katastroofide vältimiseks Balkanil?

V: Kõige sagedamini me kuuleme vastuseks, et vaja oleks “uut Marshalli plaani”. Jah, mitte ainult kindralid pole kurikuulsad selle poolest, et peavad ikka veel edasi möödunud võidukat sõda. Kuid sellest ummikust ei saa ennast välja osta, kui palju sa selleks ka ei maksaks. Pärast sõda ei seisa Balkanil ees mitte üksnes materiaalsete elutingimuste taastamine peaaegu tühjalt kohalt, vaid ka pulbitsev ja pakitsev šovinism, mida sõda on ainult tugevdanud. Balkani haaramine globaalsesse turgu seda eriti ei leevenda, vaid põhjustab veelgi rohkem ebakindlust, mis oli ja jääb hõimutülide peamiseks allikaks.

Näiteks on olemas tõsine oht, et Serbia vastupanuvõime nõrgenemine mõjub väljakutsena uueks etnilise puhastuse ja konfliktide vooruks.

Arvestades NATO poliitikute nigelaid saavutusi Balkani "segatud rahvastikuga võõndi" õrnade ja keerukate probleemide käsitlemisel, võib edaspidigi karta ainult suuri prohmakaid. Kuid karta on sedagi, et Euroopa liidrid, kui nad on lõpuks kindlad, et nende jõukat valijaskonda ei ähvarda enam uus põgenikelaane, kaotavad oma huvi Balkanimaade vastu, nii nagu nad on selja pööranud säärasele raskesti ettekujutatavatele maadele nagu Somaalia, Ruanda või Afganistan... Ja siis oleme jõudnud tagasi samale ruudule, millelt alustasime, olles teinud läbi laipadega palistatud ümbermaailmareisi. Antonina Jelyazkova, Vähemuste Uuringute Rahvusvahelise Instituudi direktor, on ilusti öelnud: "Vähemusteprobleemi ei saa lahendada pommidega. Plahvatuste tagajärjel vallanduvad mõlema poole demonid."

K: Kas intellektuaalid on valdavalt sõja poolt või peidavad nad end arvutiekraanide taha, et teoretiseerida viimaste interneti-uudiste üle? Võibolla pole nende häält kuulda meedia tõttu, mis teenib ühe või teise sõjapoole huve? Kas tänapäeval üldse leidub sõltumatut meediat ja sõltumatuid intellektuaale?

V: Teie väide ei vasta päriselt tõele. Jah, paljud intellektuaalid, isegi need, kellest seda ei oodanuks, nagu Günther Grass, Hans Magnus Enzensberger, Juan Goytisolo või Susan Sontag, on asunud kaitsma NATO pommitajate humanitaarset missiooni, kuid intellektuaalide reakt-

sioon tervikuna pole kaugeltki olnud entusiastlik. Isegi sõja pooldajad on hoidnud distantsi ja avaldanud ka kriitikat. On kostnud ka väga kriitilisi häáli, nagu Harold Pinterilt Inglismaal ("Ameerika välispoliitikat saab defineerida järgmiselt: sa kas lakud mu perset või ma annan sulle pasunasse"), austerlaselt Peter Handkelt ja prantslaselt Régis Debraylt. Muuseas kõiki neid naeruvääristatakse, halvustatakse ja häbistatakse vihaselt teiste intellektuaalide poolt (nagu Salman Rushdie ja Bernard-Henry Lévy), kes on nähtavasti unustanud Voltaire'i kuulsat üleskutset sallivusele. Isegi USAs, kus intellektuaalide rolli puhul väärib märkimist esmajoonel selle puudumine, on Gore Vidal maininud, et Clintoni "otsus pommitada kangekaelne Milošević sõnakuulekusele on põhjustanud rohkem hävingut, kui serblaste liider iganes suutnuks".

Kuid üldiselt on intellektuaalid osutunud üllatavalt vaikseks ega ole soovinud sekkuda (lõppude lõpuks me ju elame ajal, mil angažeerimatus on moes, sest sellest on saanud võimumängu peamine taktika) ja sündmuste tähenduse üle järele mõelda. Järele mõelda on aga paljugi üle – kogu see mäng on sama uus kui selle reeglid ja panused... Ja intellektuaalid – nii nagu nende prototüüp, Hegeli Minerva öökull – avavad oma tiivad alles päeva lõpul...

K: Kõige tõenäolisemalt hakkab ajalugu pidama NATOt sangariks, sest ainult NATO versioon jääb kättesaadavaks. Ajalugu ise globaliseerub ja muutub kõige arenenumate maade mõistliku, õiglase ja edumeelse poliitika ajalooks. Kas on sel juhul tulevaste generatsioonide jaoks min-

gigi mõte lokaalsete inimeste kannatustel?

V: Vene luuletaja Vladimir Majakovski on hoiatanud: "Ära maali eepilisi kanvaasid revolutsiooni ajal – need rebitakse tükkideks." Inimestel, kes nimetavad end "ühiskonnateadlasteks", on imelised meetodid mis tahes toimunud sündmuste tõlgendamiseks, kuid neil puuduvad vahendid tuleviku ettenägemiseks, sest tulevik on inimeste kättes, mitte Jumala, Mõistuse või Ajalooseaduse kättes. Globaliseerimisrevolutsioon pole sugugi lõppenud ja

praegu ei saa veel kuidagi öelda, millise kuju ta võtab ning kuidas lõpeb sõda "gloaalsete" ja "lokaalsete" vahel, kui see üldse kunagi lõpeb. Inimkonna ajaloos pole ükski võit lõplik, viimne ega igavene, ja seda pole ka ükski kaotus. Ja praeguse olukorra diagnoosid (need ülesvõtted toimuvast tegelikkusest) võivad toimida niihästi ennast täide viivate kui ka ennast tühistavate ennustustena ja pole võimalik ette kindlaks teha, kumbapidi nad toimivad.

Inglise keelest tõlkinud M. V.

VAATENURK

SVEN MIKSER

Turg või demokraatia

GEORGE SOROS. *GLOBAALSE KAPITALISMI KRIIS. Inglise k tlk Maarja Maasikas. VB Tallinn, 1999. 332 lk. Hind 120 kr.*

Viimastel kuudel näib, et oleme hakanud postsovetlikele ühiskondadele omasest vastumeelsusest ideoloogilise kirjavara suhtes üle saama. Raamatulettidele on ilmunud arvestatav hulk ühiskondlik-poliitilise sisuga tõlketeoseid. Kaalukamatenast neist võiks nimetada Hans-Peter Martini ja Harald Schumanni "Globaliseerumislõksu", Anthony Giddensi "Kolmandat teed" ja George Sorosi "Gloobalse kapitalismi kriisi".

Kui globaliseerumine ja üleilmse ühiskonna teema on suletud süsteemist tulnui-le uudsed ja erutavad, siis kapitalismi roiskumisest oleme omal ajal kõik küllastumiseni kuulnud-lugenud. Ometi ei tahaks ju uskuda, et avatud ühiskonna apostel Soros oma punakaanelises teoses punapropagandat teeb.

Ega teegi, ehkki kapitalismi nurgakivide ja vabaturuideoloogia alustugedega käib kuulus filantroop kaunis karmilt ringi ning intrigeerivaid mõttekäike jagub kõigiks enam kui kolmesajaks leheküljeks.

Üheks Sorosi suurimaks väärtuseks on tema võime tõmmata üllatavaid paralleele finantsmaailma ja nn turuvälise sektori

vahele. Olles ühtaegu miljardärist fondi-haldur ja maailmamainega filantroop, ei kommenteeri Soros ei turukäitumist ega moraalseid püsiväärtusi kõrvalseisjast analüütikuna, vaid lappab omaenda lähimineküü õnnestumisi ja eksimusi. Kui raamatu finantsteoreetiline osa ka tavalugejale pisut keeruliseks ja raskepäraseks jääb, siis korvab selle kuhjaga materjali värskus. Kevadel eestikeelsena ilmunud raamatu käsikiri valmis autoril kõigest möödunud aasta septembris ning käsitletavat teemad – Aasia, Venemaa ja Brasiilia majanduskriisid ning Kosovo konflikt – peaksid ka koduse ajakirjanduse vahendusel küllalt üksikasjaliselt meele olema. Samasuguse operatiivsuse poolest meenub ehk vaid Arundhati Roy "Väikeste asjade jumal", mis jõudis eesti lugejani veel enne, kui selle autor Bookeri preemiaga pärjati.

Ekslikkus ja refleksiivsus

Sõnad, mida Soros oma maailmamõistmise kirjeldamiseks kõige sagedamini kasutab, on "ekslikkus" ja "refleksiivsus". Ekslikkus tähendab, et inimõistuse mis tahes mõtteakti ja tegelikkuse vahel puudub seos ning seetõttu omavad kõik meie teod ja mõtted ettekatsemata tagajärgi. Seda, et lihtsurelikel puudub võime hoomata kõige toimuva tagamaid, ei ole lugejal raske omaks võtta, ent Sorosi järgi läheb ekslikkus veel palju kaugemale:

kõik inimõtte konstruktsioonid oma mis tahes avaldumisvormis on loomu poolest puudulikud ja nii on iga teooria, poliitika või ideoloogia kehtivusaeg paratamatult õige üürrike.

Tegelikult võib ekslikkuseski head näha: mis ei ole täiuslik, seda on võimalik täiustada, ja täiuse poole püüdlemine võib olla ülimalt inspireeriv. Kui aga korrektiiv ei tehta – ja reaalteadused, sealhulgas majandusteadused, usuvad sageli oma ilmeksimatusse –, siis liigutakse kriisi suunas. See trend kehtib nii majanduse, poliitika kui mitmete teiste elualade puhul, nagu Soros ka meie lähiajaloo näidete varal näitab. Radikaalse ekslikkuse idee rakendamine turumajandusele on ilmselt kõige novaatorlikum, kuna turufundamentalistide keskne tees turgude iseeneslikust püüdlemisest tasakaalu poole on üldtuntud ning loosung “turg paneb kõik paika” kuulus veel hiljaaegu meie uusparempoolsete põhiarsenali, ehkki viimasel ajal näib turg ka eestimaise uusparempoolsuse kenasti paika panevat.

Üheks ekslikkuse põhjuseks on refleksiivsus – termin ise on ühiskonnateadustesse laenatud lingvistikast. Refleksiivses situatsioonis on subjekt ühtaegu objektiks ja vastupidi: kui mis tahes situatsioonis osalejad püüavad situatsiooni mõista ja maalida endale sellest pildi, mis vastaks reaalsusele, siis astub lisaks tunnetusele sageli mängu ka osalusfunktsioon. See aga tähendab, et osalejad mõjutavad – sageli tahtmatult ja enamasti enese teadmata – situatsiooni, milles nad osalevad ja mis tunnetusfunktsiooni seisukohalt peaks olema sõltumatu muutuja. Paljud asjaaramastajatest börsimängurid on seda nõia-

ringi omal nahal kogenud: valitsev eelarvamus tugevdab ostutrendi, see omakorda näiks justkui toetavat eelarvamusust ning tasakaaluseisundist eemaldutakse veelgi, kuni lõhe tegelikkuse ja soovitava vahel muutub ületamatuks.

Nii muudab kõik meiega juhtuv meie mõtlemist ja muutunud mõtlemine mõjutab meie uusi tegusid. Globaalsete turgude ja maailmapoliitika puhul on refleksiivsusel mõistagi veelgi kandvam tähendus: ajaloosündmused muudavad maailma, muutes samas ka meie arusaamist maailmast ning sellel muutunud arusaamal on omakorda ettearvamatud tagajärjed maailma käekäigule.

Tõus ja langus

Üheks põnevamaks osaks “Globaalse kapitalismi kriisis” on paratamatult kriisini viiva tõusu-languse tsükli kirjeldus, mis teatavate mugandustega sobib nii äriettevõtte tegevuse, riikide ja regioonide majandustsüklite kui impeeriumide tekkimise ja hävimise kirjeldamiseks. Selline tsükkel sisaldab oma ideaalvariandis kaheksat faasi: algfaas (1), mil trendi veel ei tunnistata, kiirendusfaas (2), mil eelarvamus tekkivat trendi tagant tõukab, kontrollfaas (3) koos väikese tagasilangusega, võimendumisfaas (4), juhul kui trend kontrollfaasi läbib, äratundmishetk (5), videvikuperiood (6), mil mängu jätkatakse, sellesse enam uskumata, ülemineku-punkt (7), mil trend pöördub ja mis lõpeb krahhiga (8). Iseenesest ei ole selles kriisimudelil palju uut, kuid Sorosi päevikuvormis kirjeldus Venemaa ja Aasia majan-

duskriisidest on selle tõestusena tõepoolest kaasahaarav.

Kuigi Soros vaatleb sellist tõusu-langu- se mudelit Aasia majandustiigrite kokku- varisemise näitel, on eestlase jaoks ilmselt õpetlikum meie oma kodumaine börsi- krahh 1997. aasta lõpukuudel, mis palju- del traumaatilise kogemusena isiklikult mees. Toona sundisid trend ja eelarva- mus teineteist üles puhudes koguni mõ- negi majandustudengi õppelaenu panga- aktsiatesse paigutama ning röövisid hil- jem kokku kukkudes arvukatele amatöör- börsimänguritele usu turgude iseeneslikku tasakaalustumisse.

Avatud ühiskond

Avatud ühiskond, kontseptsioon, mille järgi Sorosit tänu tema sihtasutuste tööle meie laiuskraadidel ilmselt kõige enam tuntakse, on raskesti mõtestatav mõiste. Soros ise määratleb avatud ühiskonda sellise sootsiumina, mis ekslikkuse ja refleksiivsuse mõisteid tunnistab. Samas tunnistab Soros isegi, et raudse eesrüde langemisega on avatud ühiskonna mõiste ähmastunud, kuna "suletud ühiskond", millele vastandina avatud ühiskonna kon- tseptsioon omal ajal loodi, on endisel kujul olemast lakanud.

Kui pidada avatud ühiskonda soovita- vaks tasakaaluolukorraks, siis tuleb mõis- ta, et seda tasakaalu ohustavad kahte tüüpi tasakaalutusseisundid. Finantstur- gudele omast tasakaalutusseisundit, mida Soros kutsub dünaamiliseks tasakaalu- seks, on eespool juba vaadeldud. See on kiiresti muutuv seisund, mis peaks püüd-

lema tasakaalu poole, ent ei tee seda, kuna oma kiires muutumises ei ole ta suuteline seda tabama. Dünaamiline ta- sakaalutus, kui ta oma ekslikkust ei tead- vusta, võib viia krahhini, kuid ei pruugi seda teha – dünaamilise tasakaalutuse seisundis viibiv ühiskond või institutsioon võib piiramatut aega kõikuda krahhi ser- val ilma sellesse tegelikult langemata.

Teist laadi vastuolu tegelikkuse ja soo- vitava vahel avaldub staatilise tasakaalu- tusena. Selline seisund on omane dog- maatilistele ühiskondlikele ja poliitilistele doktriinidele, samuti mitmetele ususek- tidele. Sellisel puhul eksisteerib ametlik, institutsionaliseeritud tõeversioon, mille lahknevust tegelikkusest lihtsalt ignoree- ritakse. Nagu dünaamilise tasakaalutuse puhul, nii võib siingi tegelikkuse ja soo- vitava vaheline lõhe muutuda ületama- tuks. Sellist kriisimudelit vaatleb Soros, kahjuks üsna põgusalt, Nõukogude puna- impeeriumi tõusu ja languse näitel. Staa- tilises tasakaalutusseisundis viibinud ühis- konna kokkuvarisemisega kaasnevat va- banemiseufooriat on eesti rahvaski oma lähiminevikus laulva revolutsiooni näol kogenud.

Turuväärtustest püsiväärtusteni

Tänapäeval valdava tehingulise ühiskon- naga kaasnevad eetilised küsimused ei valmista ilmselt neile inimestele, kes usu- vad turu kõikepaikapanevusse, erilist pea- valu. Miljardärina, kes kasumit maksii- meeriva eduka riskikindlustusfondi hal- damise kõrvalt ühtäkki filantroopiale

pühendub, ei kuulu Soros aga selliste hulka. Samas väidab ta end mõistvat neidki superrikkureid, kes 90-miljardi-mehe Bill Gatesi kombel infoajastu äritegemise hüperkonkurentsi kõrvalt maailmaparandamiseks aega ega tahtmist ei leia. Ent kogu mõistmisest hoolimata peab Soros just seda, et terava konkurentsi tingimustes saavutavad edu pigem inimesed, kellele moraalsed kõhkklused on võõrad, kui need, kes ka kaasinimeste pärast südant valutavad, üheks globaalse kapitalismi kõige häirivamaks aspektiks. Selline äratundmine mõjub sümpaatselt ja värskendavalt ka Eestis, kus veel hiljuti leiti, et ühiskond võib aidata ja peab aitama vaid neid, kes ise endaga toime tulevad.

Turufundamentalismi ja moraali vahelise vastuolu lahendamisel on põhiprobleemiks vana küsimus, kas üleüldse on olemas selliseid ühishuve, mille parimal viisil teenimine ei seisneks üksikindiviidide-vahelises vabas konkurentsis ehk tavapärasel turukäitumises. Soros vastab, et on. Veelgi enam, ta leiab, et olemuslikult amoraalsete turuväärtuste mehhaaniline ülekandmine sotsiaalsete püsiväärtuste sfääri ei anna loodetud tulemusi, vaid pigem õõnestab moraali ka neis eluvaldkondades, kus moraalimõiste on vältimatult vajalik. Ehk taas: turg ei pane kaugeltki kõike paika.

Kuivõrd konkurents ja koostöö on ühiskonnas sageli vastandnähtused, ei kõlba konkurentstile orienteeritud turukäitumise reeglid kasutamiseks neis ühiskonnaelaldkondades, kus probleemide lahendamiseks on vaja ühistegevust. Soros leiab, et kui me ühishuvisse usume, siis peame olema valmis seda tunnustama ka

olukorras, kus ümbritsevad seda ei tee. See ongi põhjuseks, miks moraalse indiviidi konkurentsivõime on turusituatsioonis võrreldes turufundamentalistiga pärsitud. Kahjuks ei anna Soros ammendavat vastust põnevale küsimusele, kas ja mil määral kahanes tema enda võime rahaturul fondihaldurina kasumit teenida pärast seda, kui temast sai rahvusvaheliselt tuntud ja tunnustatud filantroop.

Avatud ühiskonda – s.o oma ekslikkusest teadlikku ja end vastavalt vajadusele korrigeerivat ning täiustavat ühiskonda – saab niisiis kaitsta vaid juhul, kui inimesed õpivad eristama õiget ratsionaalsust ja toimima õigesti ka siis, kui need kaks ühte ei lange. Muidugi ohustab avatud ühiskonda turufundamentalistliku ratsionaalsuse kõrval – ja ohustas lähiminevikus ilmselt tõsisemaltki – veel teine ebaõigete väärtushinnangute süsteem, dogmaatiline maailmakäsitus, mis rõhutab absoluutseid ja muutumatu väärtusi. Sageli juhindub säärane dogmatism absurdsest, ent laialt levinud usust, et õiged lahendused peituvad valede otsuste vastandis. Filosoofia “kui sa pole meiega, siis oled meie vaenlane” on ajaloos sageli olnud totalitaarsete režiimide terroriapaaraadi nurgakiviks.

Poliitika, rahaturud ja globaalühiskond

Ehkki turumehhanismid ega esindusdemokraatia oma praegusel kujul kõiki neile pandud ootusi täita ei suuda, ei anna see põhjust demokraatiast ja turumajandusest loobumiseks. Kui täiuslikkus pole saavu-

tatav, tuleb seda tunnistada ning püüda olemasolevaid süsteeme korrastada ja parandada.

Praeguse süsteemi suurimaks veaks on lisaks turufundamentalismist tulenevale dünaamilisele tasakaalutusele ka võimetus luua globaalsete finantsturgude kõrvale tõeliselt globaalset ühiskonnakorraldust. See suutmatuse on ühtaegu põhjuseks ja tagajärjeks asjaolule, et üha mõjukamaks muutuvad finantsturud suruvad turukäitumist peale ka neile eluvaladele, millele seda ei tohiks laiendada.

Kuna külma sõja järgne periood on maailmas olnud poliitiliselt kõike muud kui stabiilne ja rahulik, siis leiab Soros, parafraaseerides Twaini ja Fukuyamat, et "kuuldused ajaloo lõppemisest on tugevasti liialdatud". Ligi paarisaja aasta jooksul viljeldud utopiad mitmesuguste eluvalade "lõppemisest" tänu tsivilisatsiooni võidukäigule on osutunud kõik alusetuks. Et ajaloo lõppemisest liberalismi üleilmse võidu tõttu ei saa juttugi olla, tõestavad ilmekalt Aasia, Venemaa ja Brasiilia majanduskriisid või Pärsia lahe ja Balkani sõjad.

Pärast Teist maailmasõda kujunenud geopoliitiline korraldus, mille alustaladeks on rahvusriikide territoriaalse terviklikkuse ja suveräänsete riikide siseasjadesse mittesekkumise põhimõte, on teinud võimatuks globaalühiskonna kujunemise. See omakorda on saanud ohtlikuks demokraatiaks ja avatud ühiskonna ideele, sest nagu Soros õigustatult kardab, kipuvad rahvusriigid oma võimu kuritarvitama eelkõige just oma kodanike suhtes, kuna rahvusvahelises suhtlemises kehtivad neile märksa karmimad reeglid. Selleks et oma-

enda kodanike suhtes rakendatavale terrorile pöörataks rahvusvahelist tähelepanu, peab see paisuma täismõõdus konfliktiks ning ka siis leiavad superrüügid olukorra lahendamiseks poliitilist tahet vaid juhul, kui mängus on nende endi majandus- või julgeolekuhuvid. Nii usub Soros, et kui Ameerika Ühendriigid ja Euroopa demokraatlikud jõud oleksid 1989. aastal vastu seisnud Kosovo autonoomia tühistamisele Slobodan Miloševići poolt, oleks tulemata jäänud niihästi praegune konflikt Kosovos kui ka Bosnia sõda. Et praeguses geopoliitilises kontseptsioonis on mõrasid, selles paistavad Sorosiga nõustuvat ka mitmed otsesemalt igapäevapoliitika vaatlemisega tegelevad ookeanitagused korüfeed, nagu Brzezinsky, Weinberger ja Kissinger.

Et kogu maailma raputavaid kriise – nii majanduslikke kui poliitilisi – tulevikus vältida, on paratamatult vaja ületada vastuolu finantsturgude ja poliitiliste struktuuriüksuste vahel. See vastuolu avaldub eeskätt skaalades: kui poliitikas, nagu öeldud, on juba ligemale sajandi jooksul olnud peamiseks struktuuriüksuseks rahvusriik oma terviklikkuse, suveräänsuse ja siseasjadega, siis rahamaailmas Thatcheri ja Reagani järgsel ajastul piire praktiliselt enam ei eksisteeri ja finantsmaailma vägevad võivad poliitikamaailma otsustajatele vilistada või, mis veel hullem, oma tahte peale suruda.

Vastuolu lahendamiseks on õigupoolest kaks võimalust: kas ajada rahaturule päitsed pähe (selles suunas liiguvad Martin ja Schumann oma "Globaliseerumislõksus") või püüda Sorosi kombel luua globaalset poliitilist süsteemi, mis

suudaks kontrollida globaliseeruvaid finantsturge. Sorosi tee tundub sümpaatsem – selle asemel et globaliseeruvaid turge olemasolevaise kitsastesse raamidesse suruda, on nagunii globaalsel infoajastul ilmselt õigem luua uued ja avaramad raamid, sest selles, et üleilmsed turud poliitilist kontrolli vajavad, ei ole arvatavasti kahtlust.

Selle funktsiooni täitmiseks tuleks olemasolevaid institutsioone põhjalikult reformida. Ilmasõdade järel loodud poliitiline maailmaorganisatsioon ÜRO ei ela just oma paremaid päevi, ilmselged puudused on ka IMFil ja Maailmapangal. Ometi trügib globaliseerumine ka meie laiuskraadidel uksest ja aknast sisse – olgu siis IMFi, WTO, ELi või mõne muu kontinentaalse või maailmse ühenduse näol.

Mõneti skeptilisena Euroopa Liidu tuleviku suhtes pakub Soros – olles ju ühtaegu eurooplane ja mitteeurooplane – välja skeeme nii ÜRO kui Bretton Woodsi institutsioonide reformimiseks. Üllataval kombel ei erine mõned demokraatia ja efektiivse otsustamise põhimõtted oluliselt plaanidest, mida vaagivad Euroopa Komisjon ja Europarlament: kvalifitseeritud enamuse “kohustuslik triaad” otsuste vastuvõtmisel, täitevfunktsioonide usaldamine määratud ametnikele jpm. Nende mõtetega tasub tutvuda – kas või selleks, et hajutada meisse ajaloo jooksul sisse kasvatatud tõrksust liitude ja ühenduste vastu ning mõista globaalseerumise tegelikku tähendust.

JAAANUS ADAMSON **Kas võtta suhu või mitte**

JÜRI EHLVEST. ELLI LEND. *Loomingu Raamatukogu* 1999, nr 9. 56 lk. Hind 10 kr.

Otsustuste puhul on tegu põhiliselt kahe võimalusega: mingit objekti kas jaatatakse või eitatakse, selle teatavaid omadusi kas tunnustatakse või mitte. Objektid saavad algselt olla kas head või halvad, kasulikud või kahjulikud.

Sigmund Freudi järgi asuvad otsustamise psühholoogilised lätted väga varases lapsepõlves. Kunagiste oraalsete tungide keeles kõlavad otsustused nii: “Selle tahan ära süüa, aga selle endast välja sülitada.” Ja hilisemas ülekandes: “Selle tahan sisse võtta, aga selle endast välja heita.”

See tuleb sellest, et meie algne naudingumina (*Lust-Ich*) tahab kõik hea endasse haarata, kõik halva aga endast välistada. Hea võrdsustab naudingumina enese sisemusega (inkorporeerituga), halva endast tõrjutuga.

Selline käsitus võiks selgitada, miks kirjandusest kirjutavad inimesed kasutavad sageli kas oraalsusega seostuvaid või lausa otseselt kulinaarseid võrdpilte. Ühe kuulsaima näite sel kümnendil pakub Tiit Hennoste, kes varastest avangardistidest kõneldes leidis, et “eesti kirjandus sülitas nende tehtu välja” (nii või teisiti on see võrdpilt mõjutanud kogu meie kaasaegset kirjandusteadvust).

Esmakordselt teadvustasin ma kriitikute kulinaarialemburst aga siis, kui Piret Viires iseloomustas Jaan Unduski “Kuumma” kui “mitmekihilist torti” (suudan

siiani meenutada pilti tordist, mis mul tollal silme ette kerkis; õieti ongi see tort ainus, mis mul arvustusest meelde jäi; ja tänagi veel, mõeldes “Kuumale”, pean ma tingimata mõtlema ka tordile – selline on võrdluse võim). Aga kindlasti on igal kriitikakalugejal omad lemmiknäited.

Spetsiifilisemalt selgitab selliste võrdluste levimist oraalsete tungide roll lugemisel. Pole muidugi juhus, et valmistudes mõnusaks õhtuks koos raamatuga (eriti *easy reading*’uga), varustavad inimesed end sageli ka *snack*’iga. Leidub koguni psühhopaate, kes pole üldse suutelised midagi lugema, kui nad samal ajal mäluda ei saa, ning vastupidi – nad ei suuda süüa, kui puudub tekst, mida silmadega õgida.

Kujundlikult võikski öelda, et lugesed me *sööme* (tarbime) teiste inimeste sõnu. Sõnade *neelamise* katkematu nauding (absorbeerimise õndsus) viitab sellele, et *toit* on vedel, et see lihtsalt imetakse endasse. Kuid iga lugemine pole selline. On tekste, mida tuleb enne korralikult *mäluda* või mille kallal tuleb koguni *hambaid murda*, kuna muidu ei suuda me neid *seedida*.

Võime eristada seega kahte lugemisviisi (ja neile vastavaid psühholoogilisi seisundeid), mis taanduvad oraalse faasi kahele eri staadiumile. Esimese puhul, kus tekst näib alla minevat libedalt ja kergelt, võime rääkida varasest imemisstaadiumist; nimetagem seda preambivalentseks. Teine seostub hilisema oraalse staadiumiga ja lugejate hoiak (kuna iga *suutäis* võib tekitada tõrkeid) on siin ambivalentne: võivad vallanduda destruktiivsed ja sadistlikud impulsid.

Mis tähendab, et lugeja tajub sõnu

vaenlastena. Ta hakkab neid tükeldama, hammastega purustama (analüüsima). Pärast teksti lugemist võib tekkida aga kahtlusi, kas vaenlane sai ikka tõesti hävitatud, kas ei luura ta ikka veel kusagil teksti ridade vahel. See paneb raamatu juurde tagasi pöörduma, seda üha uuesti ja uuesti üle lugema, teatavaid kohti alla kriipsutama või leheservadele märkmeid tegema jms, saavutamata kunagi õiget kindlustunnet ja rahu.

Samas jääb lugeja suhe siiski ambivalentseks: ta ikkagi armastab neid sõnu, ta veeretab neid oma suus ringi ja muudab nad võimaluse korral enese osaks.

Kuidas on Ehlvesti lugejatega? Millist oraalsust nad ilmutavad? Enne vastuse otsimist püüan aga “Elli lendu” hea kohaselt kirjeldada kulinaarse võrdpildi abil. Võimaluse selleks pakub see tekst ise.

Loeme raamatust, et 17. sajandil armastati Inglismaal ja Iirimaa “kuuma tibu”, mida valmistati järgmiselt: muna keedeti täpselt kolm minutit, siis löödi see pooleks ja mõlema poole sisud segati sulavõi, sulajuustu, roheline ja soolaga. Rooga tuli tarbida otse muna koorest, see ei tohtinud ära hanguda.

“Elli lend” ongi nagu too “kuum tibu”. Mõtteliselt, asja muidugi lihtsustades, võime lüüa selle kaheks pooleks. (1) Esiteks on see armastusromaan, kus räägitakse Elli armastusest ja tema abielurikkumise (“Üks armulugu, milles mul polnud ühtegi kindlat pidet”). (2) Teiseks on see metaromaan ehk romaan romaani kirjutamisest: minajutustaja tahab kirjutada Ellist, ta püüab tegelaskujusse sisse elada (“Ellist on see lugu. Püüdsin meenutada

Elli sõnu ja olla täpselt tema moodi, süütu sigar kolmanda ja neljanda näpu vahel, aknast välja vaatamas”), uurib tema kirjutisi ja konsepte (“Klades olid ainult tõlkejupid. Kas pani kõne oli jutustuses sees või lisas Elli selle ise? Kirjutas juurde?”) jne.

Kui “kuuma tibu” puhul olid mõlemad munapooled läbi segatud lisandite ja maitseainetega, siis “Elli lennu” puhul on mõlemad “pooled” segi klopitud esseistlike elementide, pseudofilosoofiliste targutuste ja uidudega. Raske on teinekord kohe taibada, milline tegelaskuju parajasti kõneleb või kelle sisemonoloogi kuuleme. (“Kuid Elli ei saanud enam aru, kes mida rääkis. Ta tundis, kuidas pea hakkas surisema.”) Esseelik essents on niivõrd ninnakargav, et võime seda nimetada koguni – (3) essee-romaaniks.

Peamine erinevus munaroast seisneb ehk selles, et romaani pooled on omakorda veel omavahel segi klopitud ning maitseaineid (arutlusi, tsitaate, viiteid jms) tundub kohati olevat rohkem kui muna (ehk süžeelisi tegevusliine).

Sellise kirjeldusega võib luua mulje, et tegu on postmodernismi kanoonilise retsepti järgi valmistatud tekstiga, millele autor on lisanud veidi isiklikku kokakunsti. Sellepärast peab kohe lisama, et Ehlvestil pole midagi *pistmist* nn postmodernse topeltkodeeritusega, mida kohtame Umberto Eco “Roosi nimes”.

Ühelt poolt on “Roosi nimi” küll ajalooline detektiivromaan, mis sobib ka neile, kes otsivad lihtsalt laipu ja põnevust. Teisalt on aga tegu *spaghetti*-strukturealismiga (nii iseloomustab *spaghetti*-vesterni eeskujul toda raamatut Slavoj

Žižek): esitatud on lihtsustatud versioone strukturalismi ja poststrukturealismis varasust (näiteks: pole lõplikku reaalsust, märgid viitavad alati teistele märkidele jms), mis äratavad kõrgendatud huvi ka kõrgema laubaga lugejate seas.

Ehlvest ei paku mingeid makarone. Ma ei söandaks teda soovitada ühelegi armastusromaanide armastajale ega ka ühelegi tõsimeelsele mõttekirjanduse austajale, sest nende harjumuslikud lugemisstrateegiad Ehlvesti puhul ei toimi ja mingist topeltkodeeritusest ei saa juttugi olla. Täiesti kindlalt võiks teda soovitada vaid metafiktiooni teoreetiliste probleemidega tegelevatele magistrandidel või marginaalsetele friikidele, keda ma paraku täpselt ei suuda kirjeldada.

Sellepärast ei saagi Ehlvest kunagi nii populaarseks nagu Eco. Või õigemini, ta ei saa üldse populaarseks. Sest liiga paljudel on raske aru saada, millest ta üldse kirjutab. Näiteks Aarne Ruben tunnistas “Kruusiaania” puhul: “Keskmiselt segane absurdikas. Piinlik lugu küll, et aru hakkab saama alles pärast teistkordset lugemist.”

Ja Udo Uibo ühel teisel puhul: “Ikka veel Bagdadis” on Ehlvestile iseloomuliku kribulis-krüptilise teksti *non plus ultra*. Selle võib läbi lugeda, nii et mitte millestki mitte midagi aru ei saa (enam-vähem saajaprotsendilise tõenäosusega esimesel lugemisel nõnda juhtubki).” Kui juba nemad, profid, nii arvavad, siis mis veel tavalugejast rääkida.

Samas pole kriitika hoiak Ehlvesti suhtes sugugi otseselt negatiivne olnud. Marin Laak kirjeldab olukorda järgmiselt: “Üksmeelselt respektieritakse Ehlvesti

loomingulist universumi, see on uueks sõnaks eesti proosakirjanduses. Traditsiooniliste interpretatsiooni kategooriatega opereerides jääb arvustus sellele aga ilmselt alla. Ehlvesti loomingu arvustajad on teksti lummuse tunnistajaks, selle interpreteerimiseni on raske jõuda.”

Oraalsete tungide tasandil (kui jätkata toda võrdluste rida) näib Ehlvesti loomingu meie kirjanduse *kehasse* seega küll vääramatult sisse võetud olevat, kuid samas on tunne, et kriitikute *hammas* pole sellele veel päriselt *peale hakanud*, et see on ikka veel *suus*, et seda ei osata korralikult *katki hammustada* ja *alla neelata*. Taolise ambivalentsuse lähtekohti tasukski lähemalt uurida.

“Elli lennu” lõppu (seega tähendusrikasse positsiooni) on autor paigutanud tsitaadi Plotinoselt: “Me õpime Hüvet tundma võrdluste ja negatsioonide ja asjade kaudu, mis temast tekivad, ning intellektuaalse progressi (...) kaudu, minnes astmeid mööda üles.”

Veidi enne seda seisab Elli dilemma ees: “Aulis tõusis püsti. Ta lasi püksid alla ja nähtavale tuli sigaret. Aulis püüdis seda Ellile suhu pista. Aga Elli oli veidi segaduses. Ühelt poolt armastas ta Aulist. Teiselt poolt teadis ta, et Aulisele ei meeldi suitsetavad tüdrukud. Mida pidi ta tegema?” (Vulgaarne freudist kargaks siin ilmselt toolilt: tegelikult on Ehlvest ju kogu oma keerulise ja raskestimõistetava teksti üles ehitanud ainult ühele ainsale lihtsale freudistlikule võrdsustusele “sigaret = fallos”.)

Elli dilemma laheneb positiivselt: “Noh, ütles Aulis. Elli naeratas, muidugi, miks ta viivitas... Tasase liigutusega

võttis Elli Aulise sigareti endale suhu. Ta nägi nüüd Aulist väga lähedalt. Elli võttis tiku. “Ema, ema, gaas, gaas!” Samal hetkel kui poeg, kellel oli ikka veel Maa-kera süles, kööki tormas, süütas Elli Aulise. Nii tuli päike tuppa ja valgust said silmad täis.” (Sperma ja valguse metafooret samastamist leiame ka Ehlvesti varasematest tekstidest, tõenäoliselt pärineb motiiv gnostikutelt.)

Raamatu pealkirjast (“Elli lend”) arusaamiseks tuleb too suhuvõtmine seostada ühe teise stseeniga raamatu algusest, kus “meeldiv gaas imbus tasa Elli kopsudesse. Elli imes aina kirglikumalt oma suitsu ja tundis, kuidas keha muutus kergemaks. Ta oli nõus hõljuma välja sellest ruumist, ta polnud veel kunagi varem oma keha nii kergena tundnud. Ta adus, et võib lennata.”

Kokkuvõttes näib “sigareti” suhu võtmine mingil moel illustreerivat (või ehlvestilikult lahti mõtestavat) Plotinose ideed intellektuaalsest progressist ja astmeid mööda ülesminekust kui Hüve tundmaõppimisest (see sobib illustreerima ka freudistlikku käsitust otsustamise oraalerootilisest algupärast: tahame kogu Hüve endasse võtta).

Või asja teistpidi võttes: Plotinos näib esitavat metafüüsilise kommentaari naise sisimas toimuvale hetkel, mil ta kallimal suhu võtab. Saanud Plotinoselt teooria (metafüüsilisus), näitab Ehlvest meile selle rakendumist praktikas (füüsilisus).

Mööngem – see, mille eelnevalt esile tõstsin, tundub olevat äärmiselt oluline teksti sõnumi mõistmisel, just selleni jõuab tekst pikki keerdeid pidi välja. Aga just seal sünnibki meis ambivalentsus: me

ei suuda päris selgelt otsustada, kas on tegu mingi jabura naljaga või tahtis autor siiski väljendada midagi tõsist ja sügavat, nii et me ise oleme lugejatena olnud liiga pinnapealsed ning peaksime teksti juurde tagasi pöörduma ja sellesse pingsamalt süvenema – oraalse raevukusega end sellest taas läbi närima.

Susan Sontag on öelnud, et tõelisel kunstil on võime muuta meid närviliseks ja ebakindlaks, sellepärast tahamegi teda taltsutada, tahame ta muuta mõnusaks ja käsiteldavaks – tarbeesemeks, mis laseb end paigutada mõtteliste kategooriate skeemidesse.

Ehlvesti lugemisel tekkiva ambivalent-suse (või ebakindluse?) edasiseks selgitamiseks laenan kategooriad André Jolle'ilt.

Viimane sai tuntuks oma "lihtsate vormidega" – need on Jolle'i järgi ideaalsed ja universaalsed algvormid, mis eelnevad tegelikkuses realiseeruvatele esteetilistele vormidele kui teatavad struktuurilised täitmata võimalused. Selliste "võimaluste" arv on suhteliselt piiratud, kuid nad asuvad iga keelt kasutava inimese peas ja nad esinevad viisidena varustada maailma tähendusega, võime nimetada neid ka inimõtet struktureerivateks printsiipideks. Jolle eristas üheksat "lihtsat vormi", neist igaüks lähtub kindlast "mentaalset dispooneeritusest".

Usun, et Ehlvesti puhul võiksid "lihtsatest vormidest" tulla kõne alla kas Nali või Mõistatus (sõltub muidugi, nagu öeldud, iga lugeja isiklikust kalduvusest, ei saa välistada, et mõni loeb Ehlvesti näiteks kui Müüti või Saagat).

Jolle'i järgi ründab Nali keelelisi, loogilisi ja eetilisi ebaadekvaatsusi, ta ei pal-

jasta mitte ülima tarkuse paradokse, vaid idiotsust, narrust. "Elli lend" tervikuna võibki mõjuda sellise Naljana. Pealegi on idiotsuse paljastumine avalikult sisse kirjutatud juba sellesse Nalja endasse ja seejuures sugugi mitte lõbusa (või naljaka) momendina, vaid pigem julmana: "Julm hetk saabus, kui Elli avastas, et kõik inimesed ta ümber olid Antonid. Ainult enamasti olid nad hästi maskeerunud. Kuni siis kas vanadus, hullumeelsus või armukadedus nende variserinägudelt katte eemaldas ja Elli nägi, et teda ümbritsesid idioodid. (...) Ja kõik ju usuvad – ah, milline ebausku –, et terve mõistusega inimene omab maailmast adekvaatset ettekujutust."

Esmapilgul näib Freudi nalja-teooria eelnevast lahknevast, ta justkui ei sobi Ehlvesti seletamiseks. Üldjuhul ei tähenda nali Freudile mitte mõistuse julma õõnestamist ja kukutamist, vaid vastupidi – mõistuse triumfi: nali eeldab "mõtte avastamist mõttetust", ootamatut valgustatusehetke, kui nalja *iva* on tabatud.

Ehlvesti Nali aga selles just seisnebki, et mingi tõeline *iva* ei pruugi kunagi selguda ja ambivalentsus jääb püsima. Kui lugeda see nonsensiks, saame lähtuda ka Freudist. Sest nonsensi puhul, ütleb Freud, ei järgne hämmingule mitte ootamatu illuminatsioon, vaid "millegi muu esiletoomine, mis on lihtsalt tobe ja mõtetu". Kaotame küll jälje mis tahes loogikast, kuid just "mõistuse töö tühistamine" ongi see, mis meile lõbu valmistab (ses mõttes ei tähenda Nali alati "julma hetke").

Segadus klaaritaks taipamisega, et "see on ainult nonsens, mõtetu" ja mingit

muud seletust polegi tarvis. Siiski võime ka Nonsensi puhul jääda pikalt kõikuma hämmelduse ja valgustatuse vahele. Usun, et osale Ehlvesti lugejatest on see kindlasti tuttav.

Nalja paarikuks on Jolle'i järgi Mõistatus. Mõistatus eeldab müütilise teadmise olemasolu (mingi Müüdi tundmist) ja ta esineb sellel teadmisel põhineva katse või pühitusena: Mõistatuse lahendajad pääsevad pühendatute ringi, hakkavad kuuluma nende hulka, kes omavad või vähemalt näivad omavat mingit kindlat teadmist (tunnevad Müüti). Ses mõttes on Mõistatus ka eksami "lihtsaks vormiks".

Taas tuleb märkida, et samas kui "Ellilend" mõjub meile, tema lugejatele, Mõistatusena, vaevlevad ka selle teose tegelased ise väga mitmesuguste keeruliste mõistatuste kallal, näiteks: "Mitu jalga on sellel niidijupil?", "Mis või kes on effluxid?", "Kuidas vabaneda ideaalsetest effluxitest?" jne jne. Suures osas näibki Mõistatuse olemasolu meie jaoks sõltuvat (või kujunevat) selliste mõistatuste olemasolust tegelaste jaoks.

Mõistatus mängib mõistatuse esitaja oskusele oma teadmisi looritada ja mõistataja võimele neid loore kõrvale heita või neist läbi näha. Võime nimetada seda ka šifreerimise ja dešifreerimise mänguks. Lisaks on Mõistatuses eriline rõhk keelel, täpsemalt – keele potentsiaalsel ambivalentsusel, tema võimel tähendust nii reeta kui varjata. Mõõngem, et Ehlvest on siin Eesti meister. Igatahes kukuvad tal Mõistatused hästi välja. See ongi vahest põhjuseks, miks just Ehlvesti ja mitte mõne teise eesti kirjaniku puhul on rõhutama hakatud uurijate ja tõlgendajate (mõista-

tajate, šifreerijate) allajäämist tekstile. Ehlvesti tekstid justkui nõuaksid kriitikutele midagi enam kui teiste omad.

Seega võib Ehlvesti lugeda (ühtaegu) nii Naljana kui Mõistatusena. Jüri nagu Jaburus. Ehlvest nagu Eksam. Ambivalentsusest ei pääse me ka siis, kui üritame kõikumise lõpetada ja eelistame kindlat vaid ühte võimalust – ka eraldi võttes mängivad mõlemad, nii Nali kui Mõistatus, tegelikult ju ambivalentsusele (ühel: selgus ja segadus, teisel: esitamine ja varjamine).

Aga kui kujutleda teose ja lugeja suhet oraalse vahekorran, siis – võime tema tekste endasse *ahmida* kui absurdi (seostasin selle esmase imemisstaadiumiga), kuid võime ka *pureda* nende kui probleemide kallal (seostasin selle oraalse sadisemiga).

Nüüd põhiküsimuse juurde. Kas üldse tasub suhu võtta või mitte? – Loomulikult.

TAUNO VAHTER

Teateid tegelikkusest...

S. K. RICHARDSON. ÜHE NOHIKU SEIKLUSI. *Elmatar*, Tartu, 1998. 176 lk. Hind 62 kr.

Ma ei pea sirguvat põlvkonda nii lolliks, et arvaks, nagu ei oskaks ega tahaks nad enam üldse lugeda. Oma koht on Eestis alati olnud ka traditsioonilisel kooliromaani, meenutagem näiteks Agu Sihvkat või Toomas Linnupoega. Eeldusi suuremateks kangelasteks tõusta on aga ikka neil tegelastel, kes suudavad lugejas tekitada äratundmismõnu oma aja tüüpidest ja väärtustest. Sellepärast on "Ühe nohiku seiklusi" igati tänuväärt ettevõtmine: pseudonüümile vaatamata on ju tegu uue kodumaise kooliromaaniga. Kuigi S. K. Richardsoni lähenemisviis on sageli hoopis teistsugune (loe: rägim) kui Jaan Rannapil ja Heljo Männil, on ta vähemalt ühes mõttes nendega sarnane – ka tema suudab edasi anda oma ajastu vaimu.

Ma arvan, et minu eesti keele õpetaja seda raamatut lugeda poleks soovitanud. Vanasti oli peategelase elu ikka väga ühene. Peaaegu alati oli tegu poisiga (siin on kommenteerimisainest Barbi Pilvrele). Kuigi see poiss teose jooksul võis korraldada igasugu sigadusi (nn "vempe"), ei olnud ta siiski lausa pätt. Sama kehtis ka teiste tegelaste kohta. See oli lihtsalt teatud kooliromantika, kus tegelastel on hea süda ja pioneerivannet murtakse vaid teiste lõbustamiseks, seega õilsal eesmärgil. Sihvka puhul väljendus see näiteks kummituse mängimises ja Linnupojal tunnis kirjade saatmises ja tüdruku suud-

lemises. Kui nüüd siia kõrvale panna Richardsoni peategelane Juss, kes koos sõbraga laseb maffia käsul pommiga õhku müügiputka, siis eks või vist mõnesugust vahet täheldada? "Maffia" on siin niisamasugune ajastumärk, nagu Rannapi raamatust oli praegusele koolilapsele ehk seletust vajav "kooperatiivkauplus" või Tšehhi lunapargi külastamine. Või siis jälle sellised asjad nagu telefoni- ja korterijärjekord Männi "Toomas Linnupojas".

Rannapi Sihvka peaks olema umbes 12–13-aastane ning Männi Linnupoeg ja Richardsoni Juss umbes 14–15. Arvestades pubekate hormoonimõllu, oleks huvitav kõrvutada sellest vaatekohast ka teoste naistegelasi. Agu Sihvka puhul on see üsna kõrvaline teema, võimalik, et temal pole ajuripats veel lihtsalt hormoonne eritama asunud. Hea tahtmise korral võib alltekstis siiski ehk märgata teatud seksuaalseid pingeid suhetes rühmanõukogu esimehe Silvi Kullerkupuga. Too Kullerkupp on selgelt domineeriv naise tüüp, kes armastab Sihvkale korraldusi jagada – vahest soovides nõnda teatud lähedust saavutada. Toomas Linnupoeg on juba realistlikum. Noormehel on hääl murdumas ning üsna ebapioneerilikult on vanapaber- ja metallinormi täitmise ning ÜKT-tundide kogumise asemel ta peamiseks kinnisideeks Maia-nimeline tütarlaps. Maia unistab saada filminäitlejaks, teda huvitavad "mukitud poisid" ja karm isa hoiab teda valvsalt kontrolli all. Üldiselt näib tegu olevat üsna tahtejõuetu neidisega, et mitte öelda nõukogude beibega. Kui ta veel surnud ei ole, laulab ta tänaseks "Kuldsetes Lintides" Kalmer Tennoosaare hüplikke meloodiaid. Richardsoni

puhul tuleb siin selge vahe sisse. Klassi esitüdrukut Liirat iseloomustatakse nii:

“Liira omas kangesti kultuurilembese tüdruku kuulsust, suhtles peamiselt endast kümme aastat vanematega, sõitis bema-rites ega löönud millegi ees risti ette. Sellepärast oli kombeks Liira sõna kuulata.”

Richardsoni raamatu veel ühele olulisele erinevusele vihjab õigupoolest juba pealkiri. See raamat ei taha meile öelda, et tegelikult ja lõppkokkuvõttes on ju kool ikkagi “tore”, “vahva” vms. Siin on selgelt esindatud ka kõik kooli halvad küljed. Ja see omakorda tuleb ilmselt autori vaatepunktist. See, mis siin on kujutatud, on õpilase kool, mitte õpetaja kool. Agu Sihvka ja Toomas Linnupoja koolid olid ses mõttes nähtud otsekui lolli õpetaja perspektiivist – sellise, kes ei tea, mis tegelikult toimuda võib. Minugi koolis oli õpetajaid, kel kuni lennu lõpetamiseni välja jäigi teadmata, et õpilased ei jagune lihtsalt tublideks olümpiaadil osalejateks, sportlasteks, pullimeesteks ja vaikseteks nohikuteks. Vaid et nende hulgas leidub ikka ja alati ka vargaid, peksjaid, litse ja narkomaane. Kusjuures üllatus võib olla just selle kivi all, kuhu nagu taipaks kõige vähem vaadata.

Sihvka ja Linnupoja koolis on õpetajad küll tihti närvilised, aga lõpuks siiski pigem “head” ja “targad”. Richardson on aga välja öelnud selle, mida tegelikult iga koolis käinu teab. Õpetaja on tihti ka üsna saamatu, ei tunne piisavalt oma ainet ja on õpilastega suhtlemises täielik null. Vrd Richardsoni raamatu vene keele õpetaja:

““Što, pjihku peksma?”, hakkas vahejuhtum õpetajat huvitama. “Ne nada

peksma, bolna.””

Ning iga vähegi osavam õpilane istub sellisele õpetajale täie õigusega lihtsalt pähe ja lüpsab teda viimase võimaluseni. Kõige lähem võrdlus Richardsoni kujutatud kooliga võiks olla joonisseriaali *Beavis & Butthead* düsfunktsionaalne haridustempel.

Richardsoni koolis mõnitavad õpilased õpetajaid ja direktorit, peategelane lükkatakse sõnnikuhoidlasse ja ta armub lootusetult beibesse. Ning kui ta lõpuks suudab oma armastuse kohtama kutsuda, siis seda ainult tänu varastatud autole ja enda valetamisele hulga vanemaks. Ja muidugi jätab tüdruk ta maha. Kui siia lisada veel sadistist ja joomarist isa, ei saa algust ega lõppu eriti õnnelikuks pidada.

Nüüd võib jääda mulje, nagu oleks tegu mingi traagilise halaga. Tegelikult on raamat siiski kohati vägagi lõbus ja seega kõige ehtsam kooliromaan. Milliste kirjandusvahenditega nood kaks külge omavahel kokku on sobitatud, seda võiksid lasta aimata näiteks õpetaja mõtted keemiatunnis:

“Eelmisel aastal, oli Virsik mõelnud, õpetasin ma teooriat. Aga lõpuks kirjutasid ikkagi pooled õpilased kaltsiumi g-tähega. Üle-eelmisel aastal tegime katseid, aga seegi ei lõppenud hästi. Surma said õpilane Lepp, õpilane Kask ja õpilane Tamm. Ja õpilane Paju sõidab siamaani ratastoolis.”

Stiilivahe traditsiooniliste eesti kooliromaanidega on selline, nagu võtaks pärast Tammsaare lugemist esimest korda pihku mõne Sauteri jutu. Saavutus on seda hinnatavam, et tegu on debüüdiga. Muidugi on sündmused üle paisutatud ja

teravmeelsust ei jagu ühtlaselt kõikjale. Aga vähemalt mina tundsin siin oma kooli selgemini ära kui “Agu Sihvkas”, “Toomas Linnupojas”, “Džuudopoistes”, “Koolilugudes” või “Roostevabas mõõgas”.

MAIMA GRINBERGA **See alistamatu läti luule**

ULDIS BĒRZIŅŠ. KAHEKÖNE AJAGA. Reaalune tõlge Ita Saks, tlk Helvi Jürisson ja Mats Traat. Tuum, Tallinn, 1998. 85 lk.

Olen kogu aeg olnud kindel, et Bērziņš ei allu tõlkimisele, et mitte üheski tulemkeeles tema luulest pole võimalik luua poeetilist universumit, mis vastaks sellele, mida saavad nautida lähtekeele lugejad. Uldise luule tõlked mulle arusaadavatesse keeltesse, mida seni olen lugenud, on enamjaolt toetanud seda veendumust, kuid ühtlasi olen tänu nendele olnud sunnitud ka mõnma, et vähemalt mõningad tema luuletused siiski on tõlgitavad.

Eelmisel aastal ilmusid Balti Assamblee kirjandusauhinna laureaadi Uldis Bērziņši kogud nii leedu kui ka eesti keeles. Ei valda leedu keelt, aga toetudes usutavatele allikatele (Hermanis Margiers Majevskise retsensioon ajakirjas *Karogs* 1999, nr 2) võib arvata, et leedu väljaanne on paremini õnnestunud (ei räägi siin tõlke kvaliteedist) – ta on avaram ja ta on kakskeelne. Tõlgitudki on otse läti keelest ilma reaaluuste abita. (Seda nentides ei viska ma sugugi kive eestikeelse valikkogu austatud ja heatahtlike tegijate suunas, vaid nagu alati kurdan selle üle, et eestlastel eesli

kangekaelsusega puudub huvi oma naabrite vastu – järelikult ka läti luule otsetõlkijad. Mis on ju naeruväärt.)

Bērziņš on Lätis mitmes mõttes kõige, kõige, kõige... Valdavalt lüürilises läti luules on ta peaaegu ainus eepikuandega luuletaja. Ta on praegu kõige parem luuletõlkija. Ta on kõige huvitama läti keele kasutaja nii oma luules kui ka tõlgetes. Ta on kõige eruditsem eksootiliste luulesüsteemide ja värsimõõtude valdaja. Tal on tohutud teadmised maailma vanimast kirjandusest ja Piibli-osade tõlkijana ka selles vallas – ning ega ta luulet kirjutades oma teadmisi unusta. Tema luule tuum on sageli nii väga peidetud ja arusaadav nii vähestele äravalitutele, et normaalne lugeja suudabki vahel nautida ainult tema omapärast keelt, süntaktilisi vigureid, tavaliste sõnade poolunustatud ja taas meenutatud kõrvaltähendusi jne. Loodud kujundi maagia kaob kohe, kui muudetakse sõnu, millega ta on loodud, kui kaob rütm, mis hoiab teda koos.

Selle kõigega tahtsin veel kord rõhutada, et Bērziņši luulet tõlkida pole sugugi kerge.

Tõlkijal peaksid olema kas Bērziņši omadele vastavad teadmised, või siis kasutada läti kirjandusteadlaste uurimusi (mis nii väljapaistva luuletaja puhul oleks igati normaalne). Või hoopis Bērziņš ise ja kast punast veini kõrval. Esimest on raske nõuda, teist veel raskem, sest selliseid uurimusi lihtsalt pole. Bērziņš on kõva pähhel ka läti kirjandus- ja keeleteadusele.

Tõlkijale aga kahjuks ei ole lubatud see, mis on lubatud lugejale, s.o jäädagi pinnalise arusaamise juurde. Vähemalt

teoreetiliselt peaks tõlkija töö tulemus pakkuma oma lugejatele samasugust elamust ja arusaamise või mitteamusaamise võimalust, mille osaliseks saab originaalkeeles lugeja. Võib-olla on mu suhtumine liiga "parteiline" ja ma liialdan, siiski tundub, et lugedes "Kahekõnet ajaga" on päris-Bērziņšit võimalik ära tunda üsna harva.

Kõigepealt juba valik. Välja on jäetud peaaegu kõik "krestomaatilise" tähtsusega luuletused, mida võib ühtlasi pidada tema keeleekvilibristika tippsaavutusteks ("Krišjānis Barons", "Ei Mühlenbach", "Marslaste püksid", "Uldis", "Isikulises tegumoes" jt). Usun, et just nende luuletuste ajaloo-, konteksti- ja keeleseotus on sundinud tõlkijaid neid kõrvale jätma. Kahju muidugi... Võiks ju mõelda, et bilingvaalselt ja kommenteerituna oleks ehk õnnestunud siiski midagi edastada.

Sellest valikust, mida tõlkijad lugejale pakuvad, pean täiesti kordaläinuks kuult luuletust: "Üks mees istub kõrtsis...", "Mullast mind kurnati välja...", "Võsotskist", "Küttide mälestuspäev", "Informaatorite kaitseks", "Fideli uni" (kuigi viimase teises reas on sõna "üliõpilased" eest kadunud tähendust kandev toponüüm "Beijingi"). Nende luuletuste puhul on näha, et sisust on aru saadud ja on õnnestunud ka vormiküsimusi lahendada. Paljusid muid luuletusi aga oleks päästnud parem läti keele oskus, kas või läti keelt emakeelena valdava ja Bērziņši luulega tuttava isiku (kui mitte Uldise enda) konsultatsioon. Tõlkijate tähelepänu on kõitnud peamiselt sisu, mida võiks ju pidada samuti täiesti arvestatavaks tõlkestrateegiaks – kui väljaanne oleks

kakskeelne. Eks see, kes asjast enam huvitatud, uuriks siis ise kõlalist ja rütmilist poolt originaalis.

Tõlgete rütmiline, riimiline, meetriline teostus nõuaks eraldi, lausa kontrastiivanalüütilist süvenemist. Pinnaliselt vaadates tundub, et selles vallas on üsna palju kaduma läinud, aga ei söanda ka väita, et kellelgi oleks palju paremini õnnestunud. Hakkab silma, kuidas kramplik soov riimi välja pidada mõningates luuletustes lõpuks hajutab sõnumi ja tulemus on üsna abitu ("Staatiline moment").

Juba mainitud raskused läti keelega on tekitanud vigu nii leksikas kui süntaksis. Näiteks "Luuletuses vanadusest" leiduv lause "Õpetaja Peetrus ütle mida tead vanadusest..." peaks kõlama hoopis "Õpetaja, Peetrus ütleb mida tead vanadusest..." Luuletuse "Suvevihm I" lõpus ei peaks seisma mitte: "Ja üks terav lõhn mis hõljub./ See on vere.", vaid hoopis: "Ja üks terav lõhn mis mädaneb./ See on vere." "Lõhna mädanemine" ei ole mingi läti keele idioom, vaid Bērziņši kujundileid, nii et olnuks igati loomulik, kui see säilinuks ka eesti tõlkes. Luuletuse "Vale-tamine" tõlkes on läinud kaduma paar rida, sellest tulenevalt muutub ka kogu teksti tähendus ja viimased read on lausa tõlkijate omalooming. Luuletuses "Neli aastaaga" pole tähele pandud sihipäraselt kaootilist süntaksi, tulemus on liiga "õigekeelne". Omapärane süntaks on tekitanud probleeme ka luuletuses "Kriuksub vä-rav...". Samuti on Bērziņši metafoorid ja sõnalooming jäänud tõlkijaile arusaamatuks muidu hästi tõlgitud luuletuse "Astrid" teises stroofis ja luuletuses "Peoleo" ("...lausub mulle liivi keeles..." on lihtsus-

tav tõlkealternatiiv; Bērziņš kasutab siin omadussõna 'liivilik' või 'liivipärane' nimisõna funktsioonis, mis kõlab huvitavalt nihestatuna läti keeles, nii et tõlge peaks olema pigem: "...lausub mulle liivilikku...").

Seda laadi vigu on veel, põhiprobleemide rühmad aga peaksid olema juba selged. Olen veendunud, et sellist laadi vigu saanuks vältida ja pidanuks vältima.

Kui neid ei oleks, võib-olla polekski üldmulje nii rusuv. Läbinisti ebaõnnestunuks pean ju siiski ainult kahe luuletuse tõlget – "Muigab ja muigab" ja "Ristirüütlike Peetrus", liiga suur mõõdalaskmiste protsent on ka luuletuses "Eestlase motiiv". Ja probleemid neis tõlgetes tulenevad taas just läti keele mittemõistmisest.

Kokkuvõtteks võib nentida, et tänu raamatule "Kahekõne ajaga" saavad eestlased tutvuda küll sotsiaalselt ja ajalooliselt tundliku eepikuga, paraku aga mitte mahlakakeelse sõnataiduriga.

LAURI SOMMER **Kaks kava viibinud sõpra**

BLAISE PASCAL. MÕTTED. Pr k tlk Kristiina Ross. Hortus Litterarum; Logos, Tallinn, 1998. 622 lk. (Avatud Eesti Raamat). Hind 115 kr. SØREN KIERKEGAARD. KARTUS JA VÄRIN. MEELIÜLENDAVAD KÕNED. Taani k tlk Arvo Alas. Vagabund, Tallinn, 1998. 287 lk. (Avatud Eesti Raamat). Hind 107 kr.

"Usk on suund, milles ei saa tulema piiri," ytles Teise Maaailma lävel seisnud Masing kord eravestluses. Pole usklikul just rõõmustav näha piiritletuse kiitmist piiridele pyydmise asemel. Ratsionaalne alge ilmutab viimastel aastasadel kyllap suuremat täiustumist kui intuiitivne. Kaemus käib mõistusele ajuti abiks, kuid jääb yldpildis miskipärast äärealadele tõrjutuks. Põhjusi leiaks vaimseid, majanduslikke, institutsioonilisi jne. Eeldades inimese religioossust: usk on tugi, kuid ta võiks saada millekski enamaks. Ja võib-olla õpetab siin minevik. 1990. aastail läks Eestis ometi lahti irratsionaalsete, idealistlike ning karismaatiliste mõtlejate ulatuslikum tõlkimine. Nõukogude ajal sai ilmuda üksnes tendentslikke käsitusi, mis osutusid "eelroaks" mõistliku lugemise korralgi. Mõõdub vist veidi aega, kuni selle muutuse viljad uskumises, loomingu ja mõtlemises esile tulevad. Suhetudes siis ehk kuidagi uutmoodi valitseva analüütilise filosoofiaga. Ka esoteerika ning parateadused vääriskid nydses vaimupildis täpsemat mõtestamist, kuid neist praegu juttu ei tule. Intuiitivne diskursus ise pole midagi uut, kuid selle vahepeälne

tõrjutus ja vahendatus häiris teatud inim-
teyybi kujunemist ning loomingut. Ehk
leiab nyyd rohkem toetuspunkte.

Kättesaadavaks on muutunud rida
“kristlikku mässulisust”, mis usu asetab
kõrgemale mõistusest, tingimusteta oma
maailma täitvaks, pannes pandiks elu.
Varakristlikud märtrid – Augustinus –
(vahelylina jansenism) – Pascal – Kier-
kegaard – dialektiline teoloogia. Rida võib
muidugi suuresti tihendada, see omab igas
etapis võimsat vastasseisu ja mõjukat
tekstilise-vaimset väljendust (märtreist kyll
rohkem legendide vormis, vähetähtsana
see kaasnähteks teistegi juures). *Credo
quia absurdum* laieneb neile kõigile ning
rida võiks absurdi dominandiks võttes
pikendada tänasesse päeva – kuid see
oleks poolik. Ka välistub ajalise progressi
mõiste, sest andumus Jumalale on mõ-
detav yksnes Tema enda poolt.

Tänapäevane lugeja asub mõneti kum-
malises olukorras: irratsionaalsete meeste
kohta on ajapikku kogunenud tohutu lade
suures osas ratsionaalset metakirjandust.
Yldiselt peab sellist kultuurile omast enese-
korrastruktuuriks ja katalogiseerivat prot-
sessi loomulikuks lugemagi. Yksikvas-
tuvõtja puhul aga tundub põhivajaduseks
siiski olevat võimalikult otsene kontakt
algallikaga, kuna jutt käib usust ning kann-
natusesest – vähemalt empaatilisel pinnal
vahetutest asjadest, mis esmaseid lisatõl-
gendusi ei vajagi. Muidugi pole lihtne
haarata isegi algallikaid – näiteks Kier-
kegaardi kogutud teoste viimane väljaan-
ne sisaldab 50 köidet – kuid essentsiaalse
tabamiseks ei tarvitsegi teada kõiki arendu-
si. Hoidkem ka meeles, et siinsete auto-
rite irratsionaalsus tugineb valjapaistva-

le *ratio*’le, mille hylgamine pole pelk stii-
livõte. Inimesiti suhtumised muidugi eri-
nevad, kyllap võib näiteks ilukirjanduse
nautleja enim tähele panna stiili, puhtfi-
losoofilise huviga lugeja mõttekäike jne.
Kuna aga autorite eneste sihiks on pyye
teostada usku võimalikult igas lausungis,
kätkeb metakirjanduses oht peente ana-
lyyside ja eristuste rägasa kaotada käest
vahetu kogeja, kogemus. Kui lugeja tajub
vaid kiidetud ja myydistunud “suurkuju-
sid”, siis kõneleb raamat temaga ahtamas,
“passiivse klassika” võtmes. Tasandeid,
polyfoonilisust selleks igatahes piisab.
Empaatilises dialoogis võib aga elustuda
ka pealisylesanne – jagada sygavat reli-
gioosset kogemust usklikega tulevastes
aegades. Nagu Kierkegaard on öelnud:
“Inimese ylevus sõltub ainuyksi ja eran-
ditult Jumalasse suhtumise energiast te-
mas endas.” Siin jääbki autorile ainsaks
tõeliseks materjaliks isiklik elu- ja kann-
tuslugu. Ka ajalisel kaugete syndmuste
käsitlustes võib vahel näha autori enese-
analyyssi katseid. Muud saavad muidugi
hõlpsasti spekulierida, võttes kirjutatud
eluhädade leevenduseks tehtud kompens-
satoorse kirjanduse, meeltesegaduse pro-
dukti või traagilise kangelase ylestähend-
ustena. See võib lisada kõmu (nagu kusa-
gil juba pyyti teha bordelli-vihjete ja ot-
sige-naist-lugemismudeliga Kierkegaardi
puhul), ent teoste loomulik profiil hoo-
lib liiga selgelt kvaliteedist kvantiteedi
asemel. Melodramaatilisust kõrvale jättes
võib siin kirjanikule tolle isiklikust elust
lähtuvalt läheneda kyll. Ja isiklik materjal
(kirjad, päevikud) on sel puhul tõlgendus-
test enam abiks. Alguseks evimudel yksi-
kult-yksikule ja seejärel maitsele vastavalt

metakirjandusest. Kõrgklassi renomee sisaldab aga religioossuse kõrval muidki alatoone. Kasvõi Kierkegaardi puhul, kes võinuks ande poolest kirjutada ka tugevaid puhtsatiirilisi asju.

Søren Aabye Kierkegaardi (1813–1855) lyhikesest elust võib välja tuua neli suunda andvat inimest. Esiteks isa Michael Pedersen Kierkegaard, kellelt pärinesid religioosne mõju, syytynne, raske-meelsus ning ka kirjutamiseks-kirjastamiseks vajalik kapital. Teiseks ainus mõistev akadeemiline kolleeg professor Paul Møller. Kolmandaks elupõline sõber Emil Boesen, kes jäi ainsaks toeks ajal, mil isegi lapsed “kirikuryndajat” tänaval “enteller” narrides kividega loopisid. Neljandaks Regine Olsen, praegu kõrgkultuuri muusana võetav naine, keda Kierkegaard tyhistatud kihlusest hoolimata (ja kyllap veel enam selle tõttu) surmani kalliks pidas. “Täna sind sinu lapselikkuse eest, sina, mu kytkestav õpetaja, täna kõige eest, mis ma olen õppinud kui mitte tänu sinu tarkusele, siis tänu sinu ilule.” Surma eel kommenteeris Regine ise nende vahekorda: “Ta ohverdas mind jumalale.” See pika järelooga suhe on teoloogia ja filosoofia kõrval ka sentimentaalset kujutlust ja filmikunsti inspireerinud.

Veidi siinsest kierkegaardiaanast. Nähtavad jäljed ilmuvad 30ndatel, kui mitmed kirikusisesed skandaalid, tylid ja vaidlused andsid tunnistust kriisist, mille põhjustas usu formaliseerimine. Eraviisilist tutvumist oli alustatud eelmisel kymnendil ja ehk varemgi, kuid esmane kaalukas tõend pärineb aastast 1934. Nimelt siis esitas tulevane syristikaguru Arthur Võõbus magistritöö “Õige kristlane, õige

kristlik elu ja õige kristlik kirik Sören Kierkegaardi järele”, mahuga yle 200 lehekülje. Otsivad teoloogid nägid neis võitlevais teesides yht lahendust olukorrale ja usutavasti on Eesti vaimulikkonnas tänini inimesi, kes Kierkegaardilt yht-teist õppinud. Tollased huvilised olid veel näiteks Masing ja Elmar Salumaa, kellelt 1939 ilmus “Suurmeeste elulugude” sarjas Kierkegaardi tegevuse ja vaadete lyhikokkuvõte. Pääletulev Teine ilmasõda koos kaasneva pastorite tapmise ja kyyditamisega muutis kristluse positsiooni nii seest- kui väljastpoolt. Ametlikult oli usk nyyd “oopium rahvale” ning sisemiselt tehti eluraskustes vahest nii mõnigi samm kristluse poole kierkegaardlikus mõttes. Mees ise jäi muidugi tykiks ajaks keelatud autoriks. Ei 100. surma-aastapäev (1955) ega 150. synniaastapäev (1963) pälvi mingit märkimist ametlikus kirjasõnas. Kui aga Venemaal olude lahenedes väitekirju kaitsti ja raamatuidki ilmus, järgnes ka siin ühe sellise vahendamine aastal 1975. Bernard Böhhovski “Kierkegaard” esitas pisut vananend filosoofilise käsitluse, libisedes sisseelamiseta ja nõukogulik-ateistlikult yle käsitletava elukeskmest – usust. Huvitavaks teevad teose rohkem tsitaadid ja Arvo Alase tõlgitud fragmendid “Ainukesest” ja “Emmast-kummast”. Vaino Vahing tutvustas Kierkegaardi vaateid iseolemisele vene ja saksa tõlgetele toetudes (*Looming* 1987, nr 3, lk 382–386). Põnevaimaks eesti keeles kättesaadavaks käsitluseks võiks aga olla Lev Šestovi oma (“Usufilosoof Kierkegaard”, *Poliitika* 1991, nr 8, 9).

Kui Salumaa raamat keeleliselt ja haardeleliselt vananenuna uuesti välja anti (LR

17/18, 1993), võis originaali tõlkele eelneva tutvustamise kyllaldaseks lugeda. Loomulikult leidis kitsamas ringis asjatundjaid juba pikemat aega; kasvõi Haljand Udam, kelle artikkel “Kierkegaard, religioon ja eksistentsialism” (*Sirp*, 5. III 1999) lisab olulisi mõtteid ja viiteid.

Eestindus sai teoks kompetentselt ja korrektsete kommentaaridega, tõlkijale Arvo Alasele ta poolteiseaastase töö eest suurim tänu. Oma vaimset pärandit vaagides pani Kierkegaard kirja järgmised read: “Oo, peale minu surma on ainult “Kartusest ja värinast” kyllalt, et mu nime surematuks teha!” Sokraatiline eestlane vastaks talle kyllap: “Oo jaa, kuid maa-keelde võiks tõlkida ka “Emma-kumma”, “Silmapilgu” numbraid ja osa Teie päevikust.” Nii tema kui Pascali vägev enesetundmine tekitab loomulikult edasist huvi.

“Valmistage endale päästet kartuse ja värinaga,” ytleb Paulus kirjas fiiplastele (2:12). 1843 valmistas Kierkegaard endale “Kartuse ja värinaga” yhtlasi pääsu ka ajalukku. Ta on tuhandetele inimestele uusi hingemaid näidanud ja tema kohta kirjutatu läbilugemiseks ei piisa yhest elust. Seepärast ei kordaks yle ainsatki tõlgendust, vaid sooviks lugejale vahetut kogemust – kartust, värinat ja meeleylendust.

Blaise Pascali (1623–1662) peaks fysiikatundidest teadma kyll iga koolilaps. Nyd saab ilmsiks ka tema elu lõpu-aastate kirglik usk. Pascal oli kyllap viimaseid mehü enne suurt spetsialiseerumist, kes suutis olla tooniandev väga mitmel elualal, kaudselt isegi tõenäosusteoorias ja Pariisi transpordis. Tema “Mõtted”

(1672) jääb yheks kristliku kirjanduse tippudest ja märgitakse enamasti katoliikliku irratsionalismi alla kuuluvaks. Ei tea täpselt varasema kohta, kuid yksikuid kilde “Mõtetest” ilmus teadmata tõlkija (H. Siitan?) vahendatuna juba 1906. ja 1907. aastal *Perekonnalehes*. Inspireerumist kuulsast maksimist näitab A. A. Laanesaare (August Annisti) luuletus “On inimene mõtleb pilliroog” (*Uudismaa* 1923/24, nr 3–4, lk 48), motiiv esineb hiljem kusagil ka Alveril. Aleksander Aspeli tõlkes ilmus “Mõtteid” kogumikus “Valik prantsuse esseid” (1938).

Teened reaalteaduste alalt ei lase Pascali nime ununeda ka sõja järel: 325. synnipäev (1948) sai tähistatud artikliga *Noorte Hääles* (19. VI). Kanoonilisuus pidi tõesti tugev olema; ei lugenud siin mitteproletaarne synnipära ega katoliiklus. “Mõtetest” tegi 300. surma-aastapäeva puhul juttu Oskar Kuningas (*Pärnu Kommunist*, 21. VIII 1962), tõlkides yhtlasi mõned arutlused neutraalsemail teemadel.

1971 alustas Vello Salo veetud “Maarjamaa taskuraamatu” sarja Roomas Fanny de Siversi “Mõtete” maitsekalt koondatud eestindus. Kaheksakymnendail oli aktiivseks Pascaliga tegelejaks Andres Raudsepp, kes tõlkis Galina Streltsova “Blaise Pascali” koos lisaga ning ka valitud kohti “Mõtetest” (*Vikerkaar* 1987, nr 12). Viimase juurde kuulub Ilmar Vene sympaatne eessõna.

Kui nii pika fragmenttõlgete rea järel lõpuks tervikki ilmus, oli tähelepanu ja gigantset vaeva näinud tõlkija Kristiina Rossi premeerimine ka loomulik. Tõlkija jõuab tõesti nauditava peenuseni nii stiili

kui kommentaaride edasiandmisel. Pääle mõtteloolise tähtsuse olevat Pascal ju mõjunud (väidetavalt küll rohkem “Provintsi-kirjadega”, mis järgmisena tõlkimist ootaksid) yhtlasi proosa arengule.

Kompositsiooniliselt näib “Mõtted” mulle äärealade suunas hõrenea galaktikana. Selle tuum – inimloomuse kohta öeldu, oma ajas täiesti uued perspektiivid ja arendused, irratsionaalsuse taaskordne puhastav rakendamine usus jms – jääb alatiseks väärtuslikuks. Nõrkused ilmnevad enamasti säääl, kus autor eemaldub isiklikust kogemusest ja ymbruse mõtestamisest kaugete ning tundmatute üksuste yldistamisele. Siis väidetakse surmkindlaid asju juutide kohta, eksegeesitakse oma ajastu keskmisel tasemel Piiblit ja lausutakse totrusi nii Hiina kui teiste paganlike maade usu ning ajaloo kohta, millest omatakse ysna udust ettekujutust. Ajastu mõned piiratud annavad paratamatult tunda geeniustegi puhul. Piibli ja ajaloo suhete käsitlese aegumust mõõnab ka tõlkija (lk 535).

Ei taipa, miks pidi vananenud osad yldse eesti keelde tõlkima. Saanuks ju järgida selektiivset printsiipi, mis mitmetes tõlgetes yle maailma kasutust on leidnud. Teaduslik, kommenteerit tervikkikkus võib uhke olla küll, kuid erineva lõpetatuse astmega fragmentidest koosneva teose puhul muutub see kysitavaks. Jäi ju “Mõtted” Pascalist varase surma tõttu lõpetamatuna maha, sageli vaid märksõnade ja “mäluvaiade” tasemele, mida suurepärase mälega autor hiljem edasi arendanuks. Kas trykkitoimetajad koostasid teose meelevaldselt või mitte, pole lõplikult selge siiani. Kyllap kannustas ylisuur respekt neid kaasaama mõndagi, mida autor ise kõrvale jät-

nuks. Mida huvitavat ytleb tänapäeval näiteks väljakirjutatud piiblitistaat, paarisõnaline mõttekavand leheservalt või muu taoline? Täielikkusega kaasnev täiuslikult suur maht toob sageli kaasa veel pääliskaudsuse sisuga tutvumisel. Ning muidugi karmi hinna, mida kaugeltki iga agulifilosoof maksta ei suuda. Kriitiliselt haavatav osa on siiski kaduvväike. Pascali vaimne testament väärib hoolikat tutvumist, kaasamist usuõpetusse ja filosoofiastuudiumi. Inimese probleemid pole suurt muutunud ja Calvini, Montaigne’i ning Descartes’i asemele võib kirjutada uute oponentide nimed. Vastandumise pinnad sellest ei teisene.

Jätkem kõrvale hõlpsalt leitavad pisikesed erinevused, nähes samasusi suures plaanis. Need kaks meest on siiski väga sarnased. Seda märgati juba ammu. Lyhike intensiivne elu, tyhistatud kihlus yhel ja kõrvale heidetud abieluplaan teisel, mõjud isalt, poolmystiline pöördumismoment. Yldvalitsev formaliseerund ja variserlik vastasrind, mille vastu võideldi lõpuni. Mõjustajad, kellest hiljem saavad suurimad kriitikaobjektid (Montaigne ja Hegel). Sarnane ka, et enim ollakse spekulatiivsuse vastu usuasjades. Usu eelistamises mõistusele, jõulises absurdikogemuses on Kierkegaard väiksema ajalise distantsi tõttu ehk lihtsamini tunnetatav. Särav stiil. Fragmentaarsus. Kannatus. Ja nõnda edasi – nii nad käsikäes tulevad, nende raamatud ilmutatakse ysna samaaegselt. Topelt tähtsyndmus, mille pikk eellugu laseb uskuda, et saabujaid tõesti oodati ja kaks pyha meest – Lihavõtte Laes ja Surnuaia Sören – saavad siin kanoniseeritud. Loodetavasti nende endi vaimus.

KALEIDOSKOOP

MAREK TAMM

Pariisi kiri. Kevadine raamatu- hooaeg

Traditsiooniliselt avab prantsuse kevadise raamatuhooaja Pariisi rahvusvaheline raamatumess (*Salon du Livre de Paris*). Üheksateistkümnendat korda kogunesid kirjastajad üle Euroopa (enamasti siiski Prantsusmaalt) Pariisi näitustepaviljoni, mis 19.–24. märtsini oli raamatute päralt. Pariisi raamatulaat ei kuulu Euroopa suurimate hulka, sellele vaatamata on vaatamist ja vaatajaid palju. Viie päeva jooksul käib laadalt läbi kümneid tuhandeid inimesi, keda meelitavad peamiselt odavad hinnad ning autogrammijagajad.

Raamatumessi üks huvitavamaid külgi on kahtlemata võimalus kohata elusuures nimekaid kirjanikke ning kaasa elada nende laadapiinadele: seal jagab allkirju ja intervjuusid Tahar Ben Jelloun, siin istub üksinda oma vastse romaani "Martin ja Hannah" taga Catherine Clément; *Figaro* boksis ootab huvilisi akadeemik Jean d'Ormesson, kirjastuse PUF ruumides signeerib oma paraadfotosid menufilosoof André Comte-Sponville, temast vaevalt mõni meeter eemal poseerib kaameratele Luc Ferry, Comte-Sponville'i niisama edukas kolleeg; valimiste eel valminud raamatut tutvustab prantsuse kommunistide liider Robert Hue, lugejateringis püüab autogrammikutte rahuldada vastne täht prantsuse kirjandustaevas,

Michel Houellebecq. Jne.

Prantslased on koomiksirahvas – seda tõsiasja võib taas tõdeda, kui vaadata laadal lõputuid järjekordi koomiksilettide taga. Ka kõik ilmakuulsad kirjanikud kokku ei jaga ilmselt nii palju allkirju kui üks kohalik koomiksikunstnik. Selle aasta raamatumessi aukülaline oli Québec. Seetõttu võis laadal kohata tavatult palju Kanada prantsuskeelset kirjarahvast; ametliku teabe järgi oli neid messile kutsutud üle kuuekümnelt. Nende päralt olid ka arvukad konverentsisaalid, kus vaieldi prantsuskeelse kirjanduse tuleviku üle väljaspool Prantsusmaad.

Laadajärgses raamatuilmas on suurimat elevust tekitanud uudis teaduskirjanduse väljaandmisele spetsialiseerunud kirjastuse Presses Universitaires de France (PUF) majandusraskustest ning kirjastusele kuuluva raamatupoe sulgemisest Sorbonne'i väljakul. Tegemist on suure sümbolse tähendusega sündmusega, kuna PUFi raamatupood on olnud pikki aastaid üks Pariisi intellektuaalse elu keskpunkte ning selle asendamine kingapoega (nagu räägivad kuuldused) on veel üheks märguandeks kohaliku vaimuelu *Untergang*'ist. Raamatukirjastamise seisukohalt aga näitavad PUFi raskused, et ajajärk, mil Lacani või Foucault' teosed võistlesid läbimüügilt krimide või jutukatega, on lõplikult mööda saanud.

Genette, vahelokkuvõte

Aasta hakul ilmus ajakirjas *Le Débat* (nr 103, jaanuar-veebruar) pikem intervjuu kirjandusteoreetik GÉRARD GENETTE'iga, kus viimane visandas oma vaimset arengulugu ning valgustas oma tänaseid tegemisi. Nagu selgus, oli intervjuu sissejuhatauseks Genette'i uuele artiklikogumikule "Figures IV" (kirjastus Seuil), mis nägi ilmavalgust paar kuud hiljem.

Vastne valik, mida lahutab eelmisest ("Figures III") 27 aastat, koosneb kahekümne viiest lõviosas seniavaldamata esseest ning annab oma kirevusega aimu Genette'i huvisuundadest viimastel aastatel. Kogumiku avab autobiograafiline sõnavõtt "Tekstist teoseni" (sama pealkirja, mis parafraseerib Barthes'i tuntud esseed, kandis ka ülalnimetatud intervjuu), kus Genette heidab retrospektiivse pilgu oma peamistele teostele, peatudes pikemalt oma uuringutel esteetika vallas.

Paljudele ootamatult on Genette käesoleval kümnendil väljunud kirjandusuurimise raamest ning asunud mõtestama kogu kunstiloomet tervikuna. Selle töö tulemusena on juba ilmunud kaks köidet, mis püüavad vastavalt kunstiteost piiritleda ning selle olemust määratleda.¹ Värske kogumiku avasseed jätkavad kunstifilosoofiaga seotud küsimuste vaagimist;

neile lisanduvad mõned rakenduslikud analüüsid (Canaletto, Manet, Pissarro...). Mitu esseed on pühendatud Genette'i ammustele kirjanduskiindumustele Proustile ja Stendhalile. Kogumiku lõpetavad üllatuslikult Genette'i neli kirjanduskatsetust: esimesed kolm seisnevad mustandvariantide lisamises tuntud kirjandusteostele, viimane seevastu on Prousti vaimus kirjanduslik pastišš Veneetsia teemadel (veel üks Genette'i kiindumusi). Kogumik tervikuna on võrdlemisi ebahütlane ning meenutab mõneti kirjandusteadlase lausahtlit. Teose tahtlikult juhuslikku iseloomu rõhutab kaanekommentaaris aga autor isegi.

Didier Eribon ja gay-küsimus

Nouvel Observateur'i kauaaegne raamatukriitik DIDIER ERIBON oli tänini tuntud eeskätt kui Michel Foucault' biograaf² ning mitme vestlusraamatu autor mainekate humanitaarteadlastega (Georges Dumézil, Claude Lévi-Strauss, Ernst Gombrich). Mais ilmunud mahuka raamatuga "Arutlused gay-küsimusest" (*Réflexions sur la question gay*, kirjastus Fayard) kinnitas Eribon kanda ka homouuringute valdkonnas.³

Erinevalt näiteks Ameerikast, kus *gay*

¹ G e n e t t e, L'Oeuvre d'art. Kd 1: Immanence et Transcendance. Paris, 1994. Id., L'Oeuvre d'art. Kd 2: La relation esthétique. Paris, 1997.

² Lisaks laia tuntuse pälvunud Foucault' eluloole (Michel Foucault. Paris, 1989) on Eribon avaldanud ka raamatu Foucault' sidemetest mõningate nimekate kaasaegsetega (Dumézil, Althusser, Habermas...): D. E r i b o n, Michel Foucault et ses contemporains. Paris, 1994.

³ Täpsuse huvides tuleb märkida, et paari aasta eest korraldas Eribon Pariisis kõrgetasemelise konverentsi *gay*- ja lesbiuuringutest, vt *Les études gays et lesbiennes*. Ed. D. Eribon. Paris, 1998.

and lesbian studies on omandamas tööstuslikke mõõtmeid, on Prantsusmaal homouuringute valdkond võrdlemisi vähetuntud ja -viljeldud. Eriboni vastse teose puhul, mis on muuseumis põhiosas valminud Bostonis ja Berkeley's, tulebki üheks peamiseks väärtuseks lugeda lombitaguste ideede Prantsusmaale importimist.

Raamat koosneb kolmest võrdlemisi iseseisvast osast. Esimeses püüab autor Sartre'i⁴ ja Bourdieu teooriate pinnalt mõtestada "gayks-olemise" fenomeni. "Alguses on solvang," teatab esimese peatüki avarida. Solvangukogemust, haavatud eneseteadvust, loeb Eribon gay-identiteedi kõige olulisemaks osaks, kusjuures solvangut käsitleb Eribon performatiivse kõneaktina, mille tulemusena gay eraldatakse "normaalsete" inimeste ühiskonnast.

Raamatu teine osa on pühendatud gay-identiteedi ajaloolise kujunemise vaatlusele. Näited elust asenduvad näidetega kirjandusest. Eriboni uurimisobjektiks on eeskätt homoseksualismi väljendumine ning selle analüüs Wilde'i, Prousti ja Gide'i loomingus. Eriboni hinnangul oli 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi alguses ilmunud ilukirjandustekstidel ning nende üle peetud vaidlustel võtmeline tähendus gay-identiteedi kujunemisele. Siin distantseerub ta Michel Foucault'st, kellele on pühendatud raamatu viimane peatükk ja kes

kaitstes seisukohta, et homoseksuaalide eneseteadvusele panid aluse 19. sajandi teise poole psühhiaatrite tööd.

Foucault' gay-vaadete analüüs ongi vaieldamatult teose algupäraseim panus. Oma kümne aasta taguses Foucault'-biograafias oli Eribon tahtlikult tagaplaanile jätnud "Seksuaalsuse ajaloo" autori enda seksuaalse sättumuse, kõnealuses teoses aga on Foucault ja homoseksualismi küsimused ammendavat käsitlemist leidnud.⁵ Autor rõhutab gay-kogemuse määravat tähtsust Foucault' loomingule (sellest on võrsunud "Hullumeelsuse ajalugu" ning paljud teised tekstid), samas näitab ta, et Foucault' vaated homoseksualismile ja selle ajaloole tegid läbi mitmeid olulisi muutusi, mis sageli olid tingitud ühiskondlikest arengusuundumustest. Raamatu viimane, Foucault'le pühendatud osa jätab ühtlasi õhku mõned küsimused seoses uuritava ja uurija lähedaste suhetega ning eravestluste kasutamisega tõestusmaterjalina. Autor on säilitanud süiski piisava diskreetsuse, nii et need küsimused ei muutu häirivaks.

Väljamõeldud rahvused

Rahvusteadvuse tekke uurimine on vaieldamatult sajandilõpu aktuaalsemaid teemasid ajalooteaduses. Mõne aastakümne-

⁴ Raamatu pealkiri viitab ühemõtteliselt Sartre'i tuntud kirjatööle "Arutlused juudiküsimusest" (*Réflexions sur la question juive*; 1946). Eriboni lähenemine "gayks-olemisele" on võrdlemisi sarnane Sartre'i käsitlemisele "juudiks-olemisest" (*être-Juif*): juudist teeb juudi väljaspoolne pilk ("juut on see, keda teised peavad juudiks").

⁵ Tõsi, Foucault' vaadetest homoseksualismile tegi Eribon juttu juba ka oma raamatus "Michel Foucault et ses contemporains", eriti lk 265–287.

ga on sel teemal valmis kirjutatud terveid raamatukogusid ja ka hiljutised poliitilised arengud Euroopas kinnitavad rahvusprobleemi jätkuvat aktuaalsust.

Prantsuse ajaloolane ANNE-MARIE THIESSE üllitas märtsis ülevaate teose rahvusidentiteetide kujunemisest ja kujundamisest Euroopas (*La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XXe siècle*, kirjastus Seuil), mis oma kolmesajal leheküljel suudab anda veenvalt aimu probleemi põnevusest.

Juba teose avaleheküljel eksplitseerib Thiesse oma lähtekoha: "Rahvuse tõeline sünnihetk on see, kui käputäis inimesi kuulutab, et rahvus on olemas, ning katsub seda tõestada." Rahvuse sünni esimeheks tingimuseks sai rahvusliku pärandi (*le patrimoine*) avastamine (mis üldjuhul tähendas selle väljamõtlemist) ning selle kultuse levitamine üle kogu maa. Just selle sihiga ilmusid 18. ja 19. sajandil ootamatult välja kõikvõimalikud kaduma jäänud eeposed, kroonikad, lugulaulud jne. Tähtis avaakt oli siin James Macphersoni kirjutatud Ossiani laulud, mis innustasid mitmeid rahvaid oma rahvuseeposi välja nuputama.

Thiess pühendab mõned leheküljed ka "Kalevipojale" ning eesti rahvuse loomisele. Selle käsitluse muudab huvitavaks võrdlus ühe bretooni päritolu haritlase kirjutatud prantsuse rahvuseeposega "Barzaz Breis", mis ilmus pelgalt neli aastat pärast "Kalevipoega". Erinevalt eesti eeposest ei õnnestunud aga "Barzaz

Breisil", autori pingutustele ning raamatu esialgsele menule vaatamata, saavutada rahvuseepose staatust – tänapäeval ei mäleta sellenimelist teost enam keegi.

Thiessi põneva raamatu nõrgaks küljeks on analüüside vähesus: raamat on pigem põnevate näidete rida kui süsteemaatiline käsitus rahvusidentiteetide loomisest. Kummalisel kombel näib, et rahvusteadvuse ajalool on ikka veel arenguruumi.

Semiootik Eco tagasipöördumine

Kuna siinne ülevaade keskendub prantsuse raamatutele, mitte prantsuse autoritele, siis olgu lubatud lõpetuseks peatuda UMBERTO ECO uudisteosel, mille prantsuskeelne tõlge nägi ilmavalgust aprillikuus. See imposantne köide (ligi 500 lk), mis kannab atraktiivset pealkirja "Kant ja nokkloom" (*Kant et l'ornithorynque*, kirjastus Grasset; itaalia originaal: *Kant e l'ornitorinco*, kirjastus Bompiani, 1997), on Eco uus panus üldsemiootika teooriasse ja omamoodi täiendus 1975. aastal ilmunud "Traktaadile üldsemiootikast" (*Tratatto di semiotica generale*; levinud eeskätt ingliskeelses versioonis *A Theory of Semiotics*, 1976).⁶

"Kant ja nokkloom" võtab kokku olulisema Eco viimase paari kümnendi semiootika-alastest töödest. Siin on leidnud

⁶ Grasset' kirjastus korraldas raamatu ilmumise puhul põneva videoveetluse Tzvetan Todorovi ja autori vahel, millest kõik asjahuvilised võisid interneti vahendusel osa saada. Katkendid sellest dialogist on endiselt internetis üleväl, nt aadressil: www.magazine-litteraire.com.

edasiarendamist mitmed itaalia semiootikule lähedased teemad, nagu meie tunnetuse ikooniline iseloom või "entsüklopeedilise" ja "sõnaraamatuliku" maailmakirjelduse eristus. Raamatu üheks originaalsemaks saavutuseks julgesin pidada nn kokkuleppelise referentsi teooriat, mida Eco arendab pikalt teose viiendas peatükis. Tinglikkus, kokkuleppelisus ja usaldus võiksid üldisemaltki iseloomustada Eco semiootikakäsitlust, mis on teadlikult üles ehitatud "terve mõistuse" printsiibile. Selle kinnituseks on "suletud kasti" metafoor, mille Eco oma raamatus käibele toob: suurem osa inimsuhtlusest põhineb

usaldusel, sageli me aktsepteerime uut teavet selle täpset tähendust aimamata (nii nagu tänane sünnipäevakingi eest veel enne selle avamist).

Eco teos on kirjutatud pedagoogi sulega. See on vaimukate lugude ja näidete antoloogia ning seetõttu nauditav lugemine. Nõtkes keeles ja huumoriga on autor analüüsinud mitmeid semiootika ja filosoofia võtmeteemasid: olemine, tajude, tõe, referents jne. Neid ühendab autori soov leida "tervemõistuslik" vastus küsimusele, miks me ei aja segamini elevanti ja vöölast (või, nagu Eco lisab, oma naist ja kaabut).

Kirjastuse
PERIOODIKA
väljaandeid müüakse:

TALLINNAS

AS Plusspunkti kioskites
Tõnismäel ja Vabaduse väljakul.
AS Rinderi kioskites
Kuninga t 2 ja Suur-Karja t 12.
Vabariikliku Ajakirjanduslevi kioskis
Postimaja juures.
Kaupluses Rahva Raamat
Pärnu mnt 10.
Rahvusraamatukogus Tõnismägi 2.

TARTUS

Tartu Ülikooli raamatuäris
Ülikooli t 10.
Postimehe raamatuäris
Raekoja plats 16.

Vikerkaar

TOIMETUS:

Märt Väljataga 646 4059.

Marika Mikli 646 4054.

Kajar Pruul.

Keeletoimetaja Tiina Lias 646 4054.

Kunstiline toimetaja Jüri Kaarma 646 4062.

Tehniline toimetaja Katrin Mürk 646 4062.

Toimetus käsikirju ei retsenseeri
ega tagasta.

Praaeksemplaride korral
pöörduda trükikoja tehnilise kontrolli
osakonda 68 14 11.

Toimetuse aadress:

Voorimehe 9, 10146, Tallinn.

Fax: 44 24 84.

E-mail

vikerkaar@teleport.ee

Väljaandja: kirjastus "Perioodika",

Voorimehe 9, 10146, Tallinn.

Trükk: "Printall".

"Vikerkaar" nr. 7/1999.

Vikerkaar

7/1999

ISSN 0234-8160

9 770234 816012

78245